

Heteroseksuaalisuus terveystiedon oppimateriaaleissa tyttönäkökulmasta tarkasteltuna

Raisa Jurva
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja
kulttuuritieteiden yksikkö
Naistutkimus
Pro gradu –tutkielma
Huhtikuu 2012

Kiitokset,

Seksuaalinen tasavertaisuus (Seta) ry:lle sekä WSOY:lle, Otavalle ja Editalle.

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

JURVA, RAISA: Heteroseksuaalisuus terveystiedon oppimateriaaleissa tyttönäkökulmasta tarkasteltuna.

Pro gradu –tutkielma, 105 s.

Naistutkimus

Huhtikuu 2012

Tutkielmani käsittelee heteroseksuaalisuuden diskursiivista rakentumista terveystiedon oppimateriaaleissa tyttönäkökulmasta katsottuna. Teoreettiset lähtökohdat ovat feministisessä ja queer-tutkimuksellisessa sukupuolen ja seksuaalisuuden tutkimuksessa. Tutkielmani nojaa kolmeen tutkimuskenttään. Ensimmäinen kenttä koostuu heteronormi-käsitteestä käydyistä keskusteluista, toisessa tarkastellaan heteroseksuaalisuutta naisnäkökulmasta ja kolmas sisältää tyttö tutkimuksen antia seksuaalisuuden ja sukupuolen tarkasteluun.

Aineistoni koostuu kolmesta terveystiedon oppikirjasarjasta vuodelta 2006 sekä seksuaaliskasvatuksen tueksi tarkoitettua Opetushallituksen verkkomateriaalista, joka sisältää mallin 21:lle seksuaaliskasvatuksen oppitunnille. Teen analyysia kriittisen diskurssianalyysin otteella. Aineiston kritiikin ohella pyrin tarjoamaan vaihtoehtoja ongelmallisina näyttäytyvien puhetaapojen tilalle.

Analyysini osoittaa, että vaikka aineistossa on luettavissa pyrkimys horjuttaa heteroseksuaalisuuden normatiivista paikkaa seksuaalisuuden ymmärryksessä, oppimateriaalit lujittavat heteroseksuaalisuuden keskeistä asemaa monin tavoin. Tutkimuskirjallisuuden pohjalta pystyn tarjoamaan tapoja, joilla seksuaalisuuden monimuotoisuus saataisiin vankemmin lähtökohdaksi seksuaalitiedon tuottamiselle. Vaikeampaa on esittää ongelmattomampia tapoja käsittää tytön positio seksuaalisuuden kentällä. Tytön seksuaalisuuden yhteydessä korostetaan riskien ehkäisyä ja vastuuta, ja halu jätetään taka-alalle. Nykyinen kulttuurinen ymmärrys seksuaalisuudesta taipuu kankeasti naistapaisen tiedon ja kokemuksen perustaksi.

Lopuksi hahmottelen heterodynamiikan käsitettä, jonka avulla heteroseksuaalisuuteen liittyvät kipupisteet ja ristiriidat voisi paikantaa sukupuolipositioihin, jotka aktivoituvat vuorovaikutuksen myötä heteroseksuaalisessa kohtaamisessa. Tällöin seksuaalisuuteen liittyvä toiminta ja valinnanmahdollisuudet nähdään heterodynamiikan kulttuurisessa kehyksessä, jossa naiselle ja miehelle tarjotaan yhteisesti jaetut ja ymmärretyt toimintamallit.

Asiasanat: heteronormatiivisuus, heteroseksuaalisuus, seksuaalikasvatus, tyttöys

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
Terveystieto ja seksuaalikasvatus	2
2. SEKSUAALISUUDEN JA SUKUPUOLEN JÄSENNYKSET JA KYTKÖKSET	6
Heteroseksuaalisuus normina seksuaalisuuden ja sukupuolen jäsentämisessä	7
Naisnäkökulma heteroseksuaalisuuteen	10
Seksuaalisuus tyttö tutkimuksen valossa	13
3. TERVEYSTIEDON OPPIKIRJAT JA VERKKOMATERIAALI AINEISTONA	17
4. DISKURSSIANALYYTTINEN OTE JA KÄYTÄNNÖN VALINNAT TEKSTIN ANALYYSISSÄ	19
Käytännön valinnat tekstin lähiluvussa	21
5. MITÄ ON SEKSUAALISUUS?	23
Seksuaalisuus naisellisuuden ja miehisyyden ilmauksina	27
Seksuaalinen minäkuva ja seksuaalinen suuntautuminen	31
Heteroseksuaalisuuden rakentuminen	35
Seksi, yhdyntä ja muut seksikäytännöt	46
Limakalvot ja heteroseksuaaliset ihmiset	57
6. MITÄ ON HETEROSEKSUAALISUUS TYTTÖNÄKÖKULMASTA?	62
Tytön halu	64
Eka kerta	70
Seksuaalinen häirintä, painostus ja väkivalta	76
Vastuullinen ja häpeävä tyttö ja poissaoleva poika	95

7. HETERODYNAMIIKKA SUKUPUOLTA JA SEKSUAALISUUTTA JÄSENTÄMÄSSÄ	98
LÄHTEET	102
Aineisto	102
Tutkimuskirjallisuus	102
Verkkolähteet	105

1. JOHDANTO

Seksuaalikasvatus tuli osaksi koulujen opetusta Länsi-Euroopassa 1970- ja 1980-luvuilla. Taustalla vaikuttaa niin sanottuun seksuaaliseen vallankumoukseen ajoittuvat muutokset, kuten e-pillerin tulo saataville ja abortin laillistaminen monissa maissa. Seksuaalisuus alkoi siirtyä erilleen reproduktiosta ja seksuaalisuuteen liittyvät normit ja toimintatavat alkoivat muuttua. Seksuaalikasvatuksen tarkoituksena on tarjota nuorelle tarpeelliset tiedot, joiden avulla hän voi tehdä omat valintansa elämänsä suhteen. (Maailman terveysjärjestö WHO 2010, 10.)

Seksuaalisuuteen ja myös sukupuoleen liittyvät kysymykset herättävät usein voimakkaita tunteita ja ne ovat myös kiivaan yhteiskunnallisen kiistelyn kohteena. Seksuaalisuus on yksi perusopetukseen kuuluva aihepiiri ja sitä käsitellään muun muassa terveystiedon oppiaineessa yläkoulussa, joten se tavoittaa kaikki ikäluokkaan kuuluvat koululaiset. Terveystieto-oppiaine edustaa virallislousteista ymmärrystä seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Tästä syystä terveystiedon oppikirjat ja muut oppimateriaalit tarjoavat oivan aikalaiskuvauksen siitä, millä tavoin seksuaalisuus ja sukupuoli tänä päivänä ymmärretään.

Tässä työssä tutkin, mitä on heteroseksuaalisuus tyttönäkökulmasta katsottuna terveystiedon oppimateriaaleissa. Selvitän, mikä paikka heteroseksuaalisuudella on seksuaalisuuden ymmärryksessä. Kiinnitän huomioni ei-heteroseksuaalisuuden ja heteroseksuaalisuuden keskinäiseen suhteeseen. Sukupuolinäkökulma tulee analyysissäni esiin siinä, kun katson mitä heteroseksuaalisuus tarkoittaa tytölle sekä minkälaista ymmärrystä tytöstä sukupuolisena ja seksuaalisena olentona rakennetaan.

Olen valinnut tutkielmani aineistoksi terveystiedon oppimateriaalit, sillä peruskoulun virallisena opetusmateriaalina niillä voi ajatella olevan vahva asema kulttuurisen ymmärryksen rakentajana ja tällöin ei ole yhdentekevää, minkälaista ymmärrys on. Aineiston kritiikin lisäksi haluan myös päästä muotoilemaan parempia vaihtoehtoja ongelmallisiksi katsomieni puhetaiposten tilalle. Tähän tarkoitukseen oppimateriaalit sopivat mielestäni hyvin, sillä tällä tavoin voin antaa oman panokseni seksuaalisuudesta ja sukupuolesta käytävään neuvotteluun. Haluan nostaa tutkielmani fokuksen heteroseksuaalisuuden, sillä luonnollisena pidettynä seksuaalisuuden muotona siihen liittyy kiinnostavia piirteitä myös valtanäkökulmasta katsottuna.

Tutkielmani etenee siten, että ensin kuvaan lyhyesti terveystiedon ja seksuaalikasvatuksen taustaa. Tämän jälkeen avaan seksuaalisuuden ja sukupuolen teoreettiset lähtökohdat, joille analyysini rakentuu. Hyödynnän työssäni kolmen tutkimuskentän keskusteluja. Ensimmäinen kenttä koostuu heteronormi-käsitteestä käydyistä keskusteluista, toisessa tarkastellaan heteroseksuaalisuutta naisnäkökulmasta ja kolmas sisältää tyttö tutkimuksen antia seksuaalisuuden ja sukupuolen tarkasteluun. Teoriataustan parista siirryn esittelemään tutkielman aineiston ja tutkimusmetodini. Tätä seuraa analyysiosio, joka on kaksiosainen. Ensimmäisessä analyysiluvussa tarkastelen minkälaista ymmärrystä oppimateriaalit tuottavat yleisesti seksuaalisuudesta ja seksuaalisuuden eri muodoista sekä katson, mikä on heteroseksuaalisuuden ja ei-heteroseksuaalisuuden keskinäinen suhde. Jälkimmäinen analyysiluku tulee tutkimusasetelmani ytimeen. Siinä tutkin, miltä heteroseksuaalisuus näyttää oppimateriaaleissa tyttönäkökulmasta katsottuna. Lopuksi esitän pohdintaa analyysistani ja erittelen, mille ongelmallisiksi katsomilleni puhetoivoille pystyn esittämään vaihtoehdon ja mille en. Lisäksi katson heteroseksuaalisuuden tutkimuksessa eteenpäin ja hahmottelen näkökulmaa sukupuolisensitiiviselle heteroseksuaalisuuden tarkastelulle.

Terveystiedon seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatus on laaja käsite ja sen on tarkoitus välittää tietoja, taitoja ja arvoja seksuaalisista suhteista, identiteetistä ja intimitteetistä. Seksuaalikasvatuksen käsite yleistyi kielenkäytössä 1990-luvun lopulla ja sitä ennen Suomessa käytettiin etenkin hallinnollisissa dokumenteissa käsitettä ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus. Seksuaalikasvatus määritellään yläkäsitteeksi ja sen alakäsitteitä ovat seksuaalivalistus, seksuaaliopetus ja seksuaalineuvonta. (Kontula & Meriläinen 2007, 9-10.)

Terveystiedon opetuksen ja oppimateriaalien taustalla ovat valtakunnalliset suuntaviivat, jotka määritellään perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2004). Asiakirjan hyväksyy opetushallituksen johtokunta ja se tarjoaa yleisluonteisen kehyksen opetukselle. Tämän lisäksi opetuksen järjestäjä laatii opetussuunnitelman, jossa tarkennetaan valtakunnallisissa perusteissa määrättyt oppisisällöt ja tavoitteet. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on 320-sivuinen

dokumentti, jossa määritellään jokaiselle oppiaineelle opetussisältö ja oppimistavoitteet. Oppiainekohtaisten osioiden lisäksi dokumentti sisältää kaikkien perusopetukseen sovellettavat lähtökohdat. Lisäksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa esitetään opetuksen arvopohja, tehtävä ja rakenne sekä opetuksen toteuttamiseen liittyvät seikat, joita ovat oppimiskäsitys, oppimisympäristö, toimintakulttuuri ja työtavat. Dokumentissa linjataan myös oppilaan tukemiseen liittyvät toimet, joita ovat kodin ja koulun yhteistyö, oppilaille tehtävä oppimissuunnitelma, ohjauksen järjestäminen, tukiopetus, oppilashuolto ja kerhotoiminta. Lisäksi ohjeistetaan erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetus ja eri kieli- ja kulttuuriryhmien (saamelaiset, romanit, viittomakieliset, maahanmuuttajat) opetus. (Opetushallitus 2004.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on neljä sivua pitkä terveystietoa käsittelevä osuus. Terveystiedon keskeiset sisällöt on luetteloitu ja jaettu neljään kokonaisuuteen. Nämä ovat *Kasvu ja kehitys*, *Terveys arkielämän valintatilanteissa*, *Voimavarat ja selviytymisen taidot* sekä *Terveys, yhteiskunta ja kulttuuri*. Seksuaalisuus mainitaan näistä kahdessa kohtaa.

Kasvu ja kehitys

(---)

nuoruuden kehityksen erityispiirteitä ja tarpeita, kehittyvä seksuaalisuus

(Opetushallitus 2004, 201.)

Terveys arkielämän valintatilanteissa

(---)

seksuaaliterveys: ihmissuhteet, seksuaalisuus, käyttäytyminen ja niihin liittyvät arvot ja normit

(Opetushallitus 2004, 201.)

Lueteltujen keskeisten sisältöjen jälkeen määritellään kriteerit sille, millä tavalla oppilaan tulee hallita nämä sisällöt, jotta hänelle voi antaa arvosanan kahdeksan. Seksuaaliterveyden osalta arvosanan kriteerit täyttyvät seuraavalla tavalla.

Oppilas tietää seksuaaliterveyden perusteita, tietää raskauden ehkäisyn merkityksen ja menetelmiä sekä osaa pohtia ja perustella vastuullista seksuaalikäyttäytymistä.

(Opetushallitus 2004, 202.)

Dokumentissa linjataan terveystiedon opetuksen lähtökohta ja tehtävät. Lähtökohtana on, että terveys ymmärretään fyysiseksi, psyykkiseksi ja sosiaaliseksi toimintakyvyksi. Terveystiedon opetuksen tehtävä on kehittää tiedollisia, sosiaalisia, tunteiden säätelyä ohjaavia, toiminnallisia ja

eettisiä valmiuksia oppilailla. Lisäksi terveystiedon tulee rakentaa valmiuksia ottaa vastuuta ja toimia oman ja toisten terveyden edistämiseksi. (Opetushallitus 2004, 200.)

Terveystiedon opetussisällöt rakentuvat pitkälti Maailman Terveysjärjestön (WHO) laatimille näkemyksille seksuaalisuudesta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on julkaissut maailman terveystiedon dokumentin pohjalta suositukset seksuaalikasvatuksen standardeiksi. Seksuaalikasvatuksen perustaksi asetetaan viisi periaatetta, jotka on otsikoitu *Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmiselämää, Ihmisillä on oikeus saada tietoa, Modernissa yhteiskunnassa epävirallinen seksuaalikasvatus ei riitä, Nuorilla on käytettävissään monia uusia tiedonlähteitä ja Seksuaaliterveyttä on parannettava.*

Ensimmäisessä periaatteessa todetaan, että jokainen ihminen on syntynyt seksuaaliseksi ja että heidän on tavalla tai toisella kehitettävä seksuaalisia voimavarojaan. Lisäksi seksuaalikasvatuksen on tarkoitus auttaa nuoria valmistautumaan elämään yleisesti ja erityisesti ohjata tyydyttävien suhteiden luomiseen ja ylläpitämiseen. Toinen periaate alkaa viittauksella Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimukseen lapsen oikeuksista vuodelta 1989, jossa ilmaistaan valtion velvollisuus tarjota lapsille koulutustoimenpiteitä. Lisäksi seksuaalioikeudet asetetaan osaksi ihmisoikeuksia ja painotetaan jokaisen oikeutta saada seksuaalikasvatusta ja – tiedotusta. Lopuksi torjutaan huoli siitä, että seksuaalikasvatus johtaisi nuorten seksuaalisen aktiivisuuden aikaistumiseen tai kasvuun. Kolmas periaate huomioi, että erityisesti nuorille epäviralliset tiedonlähteet, kuten vanhemmat ja muut perheenjäsenet, ovat tärkeitä ihmissuhteita ja seksuaalisuutta koskevan tietämyksen rakentumisessa. Tästä huolimatta virallinen tiedotus esitetään tärkeäksi, sillä epäviralliset lähteet eivät aina perustu riittävän laajaan tietopohjaan seksuaalisuudesta. Lisäksi nuorten voi olla helpompi omaksua tieto muilta tahoilta kuin vaikkapa vanhemmiltaan. Neljäs periaate jatkaa virallisen seksuaalikasvatuksen merkityksen korostamista ja huomioi nuorten pääsyn ennen kaikkea internetiin, jonka kerrotaan tarjoavan vääristynyttä, epärealistista ja naista halventavaa kuvausta seksuaalisuudesta. Tämän sanotaan lisäävän virallisen seksuaalikasvatuksen tärkeyttä entisestään. Viides ja viimeinen periaate perustuu ajatukselle siitä, että seksuaalisiin kontakteihin liittyvät riskit, kuten sukupuolitaudit ja ei-toivotut raskaudet, ovat ehkäistävissä, sillä tarpeellista tietoa on saatavilla ja seksuaalisuudesta puhuminen ei ole enää tabu. (WHO 2010, 21–22.)

Viiden taustalla olevan yleisluontoisen periaatteen lisäksi seksuaalikasvatuksen standardeissa listataan periaatteet yksityiskohtaisemmin ja eritellään tavoitteet, joihin seksuaalikasvatuksella tähdätään.

Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen pitäisi perustua seuraaviin periaatteisiin:

1. Seksuaalikasvatus on ikään nähden sopivaa, siinä otetaan huomioon nuoren kehitystaso ja käsityskyky, ja sitä mukautetaan kulttuurin, sosiaalisten tekijöiden ja sukupuolen mukaan. Se vastaa nuorten elämän realiteetteja.
2. Seksuaalikasvatus perustuu (seksuaalisuutta ja lisääntymistä koskeviin) ihmisoikeuksiin.
3. Seksuaalikasvatus perustuu kokonaisvaltaiseen käsitykseen hyvinvoinnista, joka käsittää myös terveyden.
4. Seksuaalikasvatus perustuu vakaasti sukupuolten tasa-arvoon, itsemääräämisoikeuteen ja erilaisuuden hyväksymiseen.
5. Seksuaalikasvatus alkaa syntymästä.
6. Seksuaalikasvatus on nähtävä keinona kehittää yhteiskuntaa oikeudenmukaiseen ja myötätuntoiseen suuntaan voimaannuttamalla yksilöitä ja yhteisöjä.
7. Seksuaalikasvatus perustuu tieteellisesti paikkansapitävään tietoon.

Seksuaalikasvatuksella tavoitellaan seuraavia tuloksia:

1. Seksuaalisuuteen, eri elämäntyyliin, asenteisiin ja arvoihin suvaitsevaisesti, avoimesti ja kunnioittavasti suhtautuvan sosiaalisen ilmapiirin edistäminen
2. Seksuaalisen moninaisuuden ja sukupuolten erojen kunnioittaminen sekä sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolien tiedostaminen
3. Nuorille tarjotaan mahdollisuus tehdä tietoon ja asioiden ymmärtämiseen perustuvia päätöksiä sekä toimia vastuullisesti itseään ja kumppaniaan kohtaan
4. Nuorilla on tietoa, varsinkin seksuaalisuuteen liittyvää tietoa, ihmiskehosta, sen kehittymisestä ja sen toiminnoista
5. Lapset ja nuoret voivat kehittyä seksuaalisina olentoina eli oppia ilmaisemaan tunteitaan ja tarpeitaan, kokea seksuaalisuuden mielihyvää tuottavalla tavalla sekä muodostaa omat sukupuoliroolinsa ja seksuaali-identiteettinsä
6. Lapset ja nuoret saavat asianmukaista tietoa seksuaalisuuden fyysisistä, kognitiivisista, sosiaalisista, emotionaalisista ja kulttuurisista näkökohdista, ehkäisystä, sukupuolitauti- ja HIV-tartunnan ehkäisemisestä ja seksuaalisen pakottamisen torjumisesta
7. Lapset ja nuoret saavat tarvitsemansa elämäntaidot voidakseen käsitellä seksuaalisuuden ja parisuhteiden kaikkia näkökohtia
8. Lapset ja nuoret saavat tietoa saatavilla olevista neuvonta- ja terveydenhuoltopalveluista sekä niiden käyttämisestä – varsinkin, jos heillä on seksuaalisuuteen liittyviä ongelmia ja kysymyksiä
9. Seksuaalisuuden ja eri normien ja arvojen pohtiminen ihmisoikeuksien näkökulmasta oman kriittisen suhtautumistavan kehittämiseksi
10. Kyky muodostaa (seksi)suhteita, joissa vallitsee vastavuoroinen ymmärrys ja kunnioitus kumppanin tarpeita ja rajoja kohtaan, sekä tasa-arvoiset suhteet. Tämä auttaa torjumaan seksuaalista hyväksikäyttöä ja väkivaltaa.
11. Kyky puhua seksuaalisuudesta, tunteista ja suhteista sekä tähän tarvittavan kielen omaksuminen.

(WHO 2010, 28.)

2. SEKSUAALISUUDEN JA SUKUPUOLEN JÄSENYYKSET JA KYTKÖKSET

Ennen kuin ryhdyn tarkastelemaan seksuaalisuuden ja sukupuolen jäsenyyksiä ja kytköksiä on paikallaan avata, minkälaiselle seksuaalisuuden ja sukupuolen käsitykselle tutkielmani rakentuu. Sanna Karkulehdon (2006, 48) mukaan yhtenä sukupuolentutkimuksen lähtökohtana voidaan pitää 1990-luvun alussa syntynyttä jälkimodernia sukupuolentutkimusta, jossa haastetaan ajatus seksuaalisuudesta ja sukupuolesta pysyvinä identiteettikategorioina. Leena-Maija Rossi (2010, 22–23) esittää, että valtaosa nykyisestä sukupuolentutkimuksesta nojaa ajatukseen seksuaalisuuden ja sukupuolen käsitysten kiinnittymisestä aikaan ja paikkaan. Seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liitetyt merkitykset ovat Rossin mukaan jatkuvan neuvottelun kohteena, ja näin ollen merkitykset ovat historiallisesti ja kulttuurisesti muuttuvia. Oma tutkielmani jatkaa Karkulehdon ja Rossin hahmottelemilla tutkimuksellisilla linjoilla.

Yksi jälkimoderniin seksuaalisuuden ja etenkin sukupuolen teoretisointiin voimakkaasti vaikuttanut näkemys on Judith Butlerin (1990) teoria sukupuolen performatiivisuudesta. Butler kirjoittaa, kuinka arkiymmärryksessä sukupuolen merkkien nähdään ilmaisevan olemassa olevaa sukupuolta, jolla on luonnollinen biologinen perusta. Butler kääntää ajatusrakennelman ympäri ja ehdottaa sukupuolen rakentuvan siinä, kun sukupuolitettuja merkkejä ja attribuutteja toistetaan. Sukupuolen attribuutit eivät ilmennä tai paljasta taustalla olevaa sukupuolta vaan niitä toistamalla tuotetaan koherentiksi ymmärrettyä sukupuolta. (Butler 1990, 278–279.) Englanninkielistä käsitteistöä mukaillen voisi sanoa, että sukupuolitettut toistoteot eivät ole ekspressiivisiä vaan performatiivisia. Butlerin mukaan yhdenmukaisen sukupuolen ylläpito vaatii tyylieltyjen sukupuolitekojen jatkuvaa toistoa (Butler 1990, 178–179).

Leena Maija Rossi (2010, 22) huomauttaa, että vaikka seksuaalisuuden ja sukupuolen jäsenyykset ovat kietoutuneet toisiinsa monin eri säikein, on hyvä pystyä pitämään ne tarpeen tullen analyttisesti erillään. Seuraavaksi erittelen, millä tavoin tutkimuskirjallisuudessa on tehty näkyviksi seksuaalisuuden ja sukupuolen jäsenyyksiä, niiden keskinäisiä kytköksiä sekä niiden ulospäin suuntautuvaa kytkeytymistä muihin teemoihin.

Heteroseksuaalisuus normina seksuaalisuuden ja sukupuolen jäsentämisessä

Diane Richardson (2000) kirjoittaa, kuinka heteroseksuaalisuuden teoretisointi on perinteisesti jätetty vähälle huomiolle sosiaalitieteissä, vaikka valtaosa sosiaalisen sfäärin analyysissa käytetyistä viitekehyksistä nojaa hetero-oletukselle. Heteroseksuaalisuus on jätetty kyseenalaistamattomaksi paradigmaksi. Seksuaalisuus on päässyt analyysiin mukaan silloin, kun kyseessä on ollut muu seksuaalisuus kuin heteroseksuaalisuus, jolloin huomio on kiinnitetty ”seksuaalisesti poikkeavaan”. (Richardson 2000, 19.) Heteroseksuaalinen suhde on sosiaalitieteissä nostettu yleisesti sosiaalisen kanssakäymisen malliksi ja näin ollen se on saanut etuoikeutetun aseman (Richardson 2000, 23). Heteroseksuaalisuudelle annettu asema luonnollistettuna, kyseenalaistamattomana ja ongelmattomana kategoriana ilmenee siinä, että heteroseksuaalisuutta käsitellään harvoin seksuaalisuuden kautta kun taas ei-heteroseksuaalisuudet on määritelty ensisijaisesti seksuaalisuuden kategoriana (Richardson 2000, 32).

Heteronormatiivisuuden käsite on yksi työni keskeinen lähtökohta. Leena-Maija Rossi (2006) kirjoittaa, että heteronormatiivisuuden käsitteestä on 1990-luvulta lähtien tullut osa queer-tutkimuksen, feministisen tutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen peruskäsitteistöä. Heteronormatiivisuus esiintyy Rossin mukaan tutkimuskirjallisuudessa yleensä anonymina, ilman viittausta käsitteen lanseeraajaan tai muihin käsitteen käyttäjiin. Rossi näkee heteronormatiivisuuden tulleen korvaamaan käsitteitä heteroseksismi ja heteroseksistinen oletus, heteroseksuaalinen matriisi, heteroseksuaalinen sopimus ja pakkoheteroseksuaalisuus, tosin käsitteiden merkityssisällöt eivät ole täysin yhtenevät. (Rossi 2006, 19–20.)

Stevi Jacksonin mukaan heteronormatiivisuuden käsitettä käytetään kuvaamaan, kuinka heteroseksuaalisuuden tuomat etuoikeudet ovat itsestään selvänä näyttäytyvä osa sosiaalista kenttää ja kuinka ne järjestävät jokapäiväistä elämää. Jackson kiteyttää, että heteronormatiivisuus ei määrittele vain seksuaalisuhteita ja – käytäntöjä, vaan myös normaalin tavan elää. (Jackson 2006, 107–108.)

Rossin (2006, 22–23) mukaan heteronormatiivisuuden käsitteessä voi piillä riski, että heteroseksuaalisuus näyttäytyy yhdenmukaisena monoliittina, jolloin sen normatiivisia ja ei-normatiivisia muotoja ei kyetä tunnistamaan ja erottelemaan. Tämän vuoksi on syytä tarkentaa puhetta heteroseksuaalisuudesta. Stevi Jackson (1996) nimeää neljä ulottuvuutta, jotka on hyvä erotella heteroseksuaalisuuden analyysissa. Nämä ovat institutionaalinen ulottuvuus, heteroseksuaalisuuteen liittyvät sosiaaliset ja poliittiset identiteetit, käytännöt ja kokemukset. Erottelun myötä analyysi ei palaudu vain yhteen ulottuvuuteen ja niiden väliset suhteet tulevat esiin. (Jackson 1996, 30.) Heteronormatiivisuus ei siis liity ainoastaan seksuaalisuuteen, seksuaali-identiteetteihin ja seksikäytäntöihin, vaan käsitteen avulla valotetaan sitä, kuinka sosiaaliset, emotionaaliset, juridiset ja taloudelliset suhteet rakentuvat heteroseksuaaliselle perustalle ja hetero-oletukselle. Tämä mahdollistaa yhteiskunnallisten rakenteiden valtasuhteiden tarkastelun yhdistämisen intiimiin sfääriin miellettyjen asioiden, kuten halun, analysointiin.

Heteronormatiivisuus liittyy mielestäni myös Marianne Liljeströmin käsitteeseen heterosuhteutunut todellisuus. Käsite viittaa siihen, kuinka heteroseksuaalisen sukupuolisuhteen logiikka sääntelee suurta joukkoa yhteiskunnallisia, poliittisia, taloudellisia ja tunnesuhteita. Heterosuhteutuneessa todellisuudessa ensisijaisessa asemassa ovat miesten väliset suhteet, kaupat ja liittoumat, joita naisten tulee vaalia tarjoamalla tukea, hoivaa ja ylläpitoa. Heterosuhteutuneessa todellisuudessa nainen on ontologisesti olemassa miestä varten ja mies asetetaan merkitysten keskiöön. (Liljeström 1996, 131–132.)

Sara Ahmed (2006) tarjoaa queer-tutkimuksellisesta lähtökohdasta rakennetun fenomenologisen kuvauksen siitä, kuinka heteronormi ohjaa yksilön tietynlaiselle elämänpolulle, jolloin yksilö ei tule huomioineeksi mahdollisia vaihtoehtoisia reittejä. Heteronormi rakentuu seksuaalisten suhteiden lisäksi ydinperheen ja reproduktion varaan. Näihin kuuluvat myös yksilön elämän intiimit asiat kuten seksuaalisuus ja romanttiset suhteet. Ahmed käyttää polkujen muodostumista vertauskuvana sille, kuinka normeja ylläpidetään ja kuinka ne ohjaavat ihmisen kulkua tiettyyn suuntaan. Kun riittävän moni ihminen kulkee maastossa samaa reittiä, maastoon tallautuu polku. Toistuvien askelten alla painautunut polku kiinnittää tulevien kulkijoiden huomion ja ohjaa heidät käyttämään sitä. Jos polkua pitkin ei kuljeta, se katoaa ja ohjaamasta ihmisiä avatulle reitille. Kuten polku, myös normi vaatii toistoa ollakseen olemassa. Maastossa kuljettaessa polku

on yksilölle havaittavissa oleva, muusta maastosta erottuva asia ja se kiinnittää yksilön huomion. Ihmiset suuntautuvat kulkemaan polulle, joka on valmis tarjolla oleva kulkureitti. Muita reittejä ei tarvitse sulkea väkisin pois, vaikka sitäkin tapahtuu, sillä polku kiinnittää yksilön huomion ja samalla muu ympäröivä maasto jää havaintokentässä vähemmälle huomiolle. (Ahmed 2006.)

Heteronormilla on toisenkinlainen toimintamekanismi. Ahmed (2006) esittää, kuinka heteronormi muokkaa havaintoja heteromalliin sopiviksi. Havainnot ei-heteroseksuaalisesta toiminnasta väännetään heteromalliin sopiviksi, jolloin ne eivät pääse haastamaan normia. Tästä esimerkkinä lesbosuhde, jonka toinen osapuoli tulkitaan mieheksi ja toinen naiseksi. (Ahmed 2006.)

Eeva Jokinen käyttää käsitettä heterotapaisuus kuvaamaan tottumukseksi muodostuneita tekoja, toimintaa ja elämänrytmiä, johon heteronormi yksilöä ohjaa. Kun heteronormatiivisuus viittaa yhteen vallan muotoon, heterotapaisuus suuntaa tutkimuksellisen katseen arjen käytäntöihin, joissa rakenteelliset pakot ja institutionaaliset normit materiaalistuvat ihmisten toiminnaksi. Jokisen mukaan normien ja yksilön toiminnan välinen yhteys ei ole itsestään selvä tai mutkaton, sillä tapaisuuden ylläpito edellyttää toistoa ja toiston vaatimukseen sisältyy aina mahdollisuus toistaa toisin. (Jokinen 2005, 141–143.)

Normeja ylläpidetään muun muassa antamalla sanktio normista poikkeamisesta ja ei-heteroseksuaalisuudesta annettu sanktio voidaan nimetä homofobiaksi. Marko Salonen esittää, että kyse on homofobian sijaan pikemminkin heteroseksuaalisen hegemonian ylläpidosta. Kun syrjintä tai väkivalta käsitetään homofobiaksi, se paikannetaan yksittäisten ihmisten tai yhteisöjen asenteisiin. Tällöin rakenteellinen ja kulttuuriin iskostunut heteroseksuaalisuuden etuoikeuttaminen naamioituu yksilötason ongelmaksi ja ratkaisua ohjataan etsimään homofobiseksi osoitetun ihmisen psyykestä tai elämänkokemuksista. (Salonen 2005.)

Heteronormin nähdään jäsentävän myös halun kulttuurista ymmärrystä. Diane Richardson (2000) tuo esiin, kuinka halu ymmärretään kulttuurisesti haluna toiseen, joka on olemuksellisesti erilainen kuin itse. Ihmiset ovat keskenään erilaisia monin tavoin mutta halun käsitteellistyksessä sukupuoli nousee merkitykselliseksi eroksi. Sukupuoliero järjestyy hierarkkisesti eli se on

myös valtaero osapuolten kesken. Sukupuolieroa onkin pidetty välttämättömänä edellytyksenä halulle, kiihottumiselle ja seksuaaliselle nautinnolle. (Richardson 2000, 25.) Tästä seuraa, että ei-heteroseksuaalinen romanttinen ja seksuaalinen jännite voi jäädä piiloon kun sitä tarkastellaan heteronäkökulmasta. Suhteiden seksuaalinen luonne piilotetaan esimerkiksi tulkitsemalla samaa sukupuolta olevien suhde automaattisesti ystävyysuhteeksi eikä parisuhteeksi.

Stevi Jacksonin (1999) mukaan hedelmällinen heteroseksuaalisuuden kritiikki edellyttää kahta asiaa. Ensiksi, kritiikin tulee suuntautua heteronormiin, joka tekee heteroseksuaalisuudesta etuoikeutetun ja itsestään selvän seksuaalisuuden sekä marginalisoi ja toiseuttaa ei-heteroseksuaalisuudet. Toiseksi, heteroseksuaalisuuden kritiikin on tarkasteltava heteroseksuaalisuuden sisäistä rakennetta, joka on mieskeskeinen ja asettaa miehen ja naisen hierarkkiseen suhteeseen keskenään. (Jackson 1999, 163–164.) Seuraavaksi käänän katseen Jacksonin kuvaamaan heteroseksuaalisuuden sisäiseen hierarkiaan ja esittelen, mitä on naisnäkökulmainen heteroseksuaalisuuden kritiikki.

Naisnäkökulma heteroseksuaalisuuteen

Edellä kuvasin, kuinka heteronormin nähdään jäsentävän sosiaalisen elämän kenttää. Heteroseksuaalisuuden lisäksi olen nostanut tutkielmani keskiöön yhden sukupuolen kategorian, naissukupuolen (joka aineistoni kontekstissa tarkentuu tyttöydeksi). Naisnäkökulmaani taustoittavat feministisessä tutkimuksessa käydyistä keskusteluista erosta.

Lea Rojolan (1996) mukaan feministisen tutkimuksen ja liikkeen historiassa sukupuolieroa on pyritty sekä häivyttämään että korostamaan. Suhtautuminen eron käsitteeseen on herättänyt keskustelua ja luonut jännitteitä feminismiin sisälle. Rojolan mukaan 1960-luvulla Simone de Beauvoirin inspiroimana feministit vastustivat luonnollista sukupuolieroa argumentoimalla, että erityistä naisolemusta ei ole olemassa ja puolustivat näkemystä kaikkien ihmisten periaatteellisesta samanlaisuudesta. Samaan aikaan feministiset analyysit osoittavat, että miehinen valta alistaa naisia, jolloin on kiinnostuttu alistetun ryhmän eli naisten tavasta kokea maailma. Kun patriarkaatin kritiikissä eronteko nähdään alistuksen muotona, naiskeskeinen

perspektiivi näkee eron voiman ja rikkauden lähteinä. Radikaalin sukupuolieron teoreetikkojen mukaan naisten alistaminen ei johdu sukupuolierosta, vaan sukupuolieron tukahduttamisesta. (Rojola 1996.)

Naisnäkökulman valintani pohjautuu myös feministisen tieteenkritiikin saavutuksille. Johanna Matero (1996) kuvaa feministisen tutkimuksen purkamis- ja rakentamisprojektia. Tietoa tuottaessa puretaan vallitsevaa sukupuolisokeaa tiedon kenttää kritisoimalla tieteellisen ajattelun mieskeskeistä perustaa ja miehisesti määrittynyttä käsitteen- ja teoriamuodostusta. Rakentamisella viitataan uuden tiedon tuottamiseen naisten lähtökohdista, tarpeista ja kokemuksista käsin. (Matero 1996.)

Työni ei osallistu keskusteluun siitä, mitä on sukupuoli tai mikä on nainen. Naisnäkökulman valinta kumpuaa ajatuksesta, että heteroseksuaalisuus jäsentyy sukupuolen mukaan ja tarkoittaa eri asiaa naiselle ja miehelle, jolloin sukupuolineutraali lähestyminen ei tuottaisi tietoa heteroseksuaalisuuden sisäisistä rakenteista. Tämän vuoksi uskon naisnäkökulman terävöittävän analyysia heteroseksuaalisuuden sukupuolierityisestä diskursiivisesta jäsentymisestä.

Stevi Jackson (1999) kuvaa feministisessä tutkimuksessa käytyjä keskusteluja heteroseksuaalisuudesta. Institutionaalisesta näkökulmasta tarkasteltuna heteroseksuaalisuuden on nähty rakentuvan sukupuolten hierarkialle, jossa mies on valta-asemassa. Avioliiton nähdään takaavan miehille pääsyn naisten ruumiin seksuaaliseen hyödyntämiseen sekä tarjoavan hyödyn naisten palkatta tekemästä kotityöstä. Jacksonin mukaan feministisen analyysin lähtökohtana on naisten alisteinen asema institutionalisoidun heteroseksuaalisuuden piirissä. (Jackson 1999, 130–131.)

Diane Richardsonin mukaan naisen kohdalla heteroseksuaalisuuden merkitykset liittyvät mieheen kohdistuvaan haluun ja lisäksi tai tämän sijaan sosiaalisiin ja taloudellisiin etuoikeuksiin, joita asema miehen kumppanina on perinteisesti tuonut. Heteroseksuaalisuutta ei ymmärretä ainoastaan yksilöllisenä seksuaali-identiteettinä, vaan se nähdään instituutiona joka jäsentää ja ylläpitää miehistä valtaa. (Richardson 2000, 20.)

Myös seksuaalista halua on mielekästä tarkastella nais- tai muuten sukupuolierityisestä näkökulmasta. Nuorten seksuaalivalistusoppaita Suomessa tutkinut Katja Yesilova (2001) kirjoittaa, kuinka seksuaalisen halun rakenne ja dynamiikka ovat sukupuolistuneet siten, että naisen ja miehen halu nähdään laadullisesti erilaisina ja tämä ero palautetaan käsitykseen sukupuolten olemuksellisesta erosta. Naisen halun nähdään kiinnittyvän naisen minuuteen, jolloin seksuaalinen kiihottuminen tulee mahdolliseksi vasta silloin, kun nainen kokee tilanteen turvallisesti ja on sitoutunut mieheen tunteen tasolla. Naisen halu nähdään myös ainutlaatuisena ja tämän naisen omana, osana juuri hänen elämänsä kokonaisuutta. Miehen halu käsitetään hyvin toisenlaiseksi kuin naisen. Yesilovan mukaan miehen halu näyttää rakentuvan niin, että se toimii itsenäisesti riippumatta muista tekijöistä kuten miehen tunteista tai tahdosta. Miehen halu on ainoastaan fyysistä ja irrallaan psyykestä ja muusta elämästä. Se on kovin persoonaton siten, että kaikkien miesten halun nähdään olevan samanlaista ja lisäksi halun stimulaatioksi riittää mikä tahansa konventionaalisen naisruumiin representaatio riippumatta miehen tunteista kyseistä naista tai sen representaatiota kohtaan. Miehen halu käsitetään vietinomaiseksi, jolloin miehen seksuaalisuuden ytimessä on pyrkimys ruumiilliseen tyydytykseen, joka rinnastetaan erektioon ja ejakulaatioon. Halullisuuden sukupuolittunut rakentuminen tuottaa ongelmia heteroseksuaalisessa kanssakäymisessä. (Yesilova 2001.) Kun miehen seksuaalisuus ymmärretään näin omalakisena ja miehen muista tuntemuksista erillisenä asiana, siihen on vaikea sovittaa yksilön toimintaan muuten liittyviä, keskeisiä sosiaalisen elämän asioita kuten moraalia ja vastuuta omista teoista ja valinnoista.

Janet Hollandin ja kumppaneiden mukaan tytöt ja naiset voivat vastustaa heteroseksuaalisuuden miehistä perustaa, mutta vaikeampaa on tuottaa tämän tilalle sellaista ymmärrystä sellaisesta heteroseksuaalisuudesta ja halusta, joka perustuisi naistapaisuudelle (Holland ym. 1998, 189). Vaarana on tilanne, jossa vaihtoehtona miesperustaiselle ymmärrykselle seksistä on seksuaalisuuden sosiaalis-kulttuurinen tyhjiö. Janet Hollandin ja kumppaneiden (1996) tutkimus tyttöjen yrityksistä neuvotella nautinnollisesta ja turvallisesta seksistä poikien kanssa tuo esiin, että naisnäkökulmainen seksuaalisen nautinnon tavoittava puhetapa puuttuu. Tästä voisi ajatella, että omia toiveita on vaikea sanallistaa, vaikka ne mielikuvan ja tuntemusten tasolla olisivatkin olemassa ja koettavissa vahvoina ja selkeinä.

Näkökulmani heteroseksuaalisuuden analyysissä nojaa muun muassa feministisiin teoretisointeihin, joissa keskeisenä juonteena on vallan analyysi. Yhdeksi teemaksi heteroseksuaalisessa kontekstissa nousee väkivalta ja tarkemmin sanoen sukupuolistunut ja seksuaalinen väkivalta. Liz Kelly (1998) käsitteellistää seksuaalisen väkivallan jatkumona (engl. continuum of sexual violence), jolloin miesten naisiin kohdistama yleinen, arkinen ja laillinen aggressiivinen toiminta kuten sanallinen seksuaalinen häirintä, nähdään osana samaa valtajärjestystä kuin rangaistavat teot kuten raiskaus. Käsitteen avulla on mahdollista tehdä näkyväksi seksuaalisen väkivallan monet eri muodot sekä sen yleisyys. Lisäksi seksuaalisen väkivallan jatkumo suuntaa huomion siihen, miten lievästi pidetty seksuaalinen väkivalta voidaan ohittaa ja normalisoida se osaksi miesten jokapäiväistä toimintaa. (Kelly 1988, 27, 74–75.)

Janet Holland ja kumppanit (1998) jäljittävät kulttuurisen suostumuksen diskurssin (engl. discourse of consent), jossa heterokontekstissa pojan oletetaan pyrkivän seksiin ja tekevän aloitteita ja tytön oletetaan vastustelevan tätä pyrkimystä. Suostumuksen diskurssissa tytön vastustelu ymmärretään kuitenkin vain väliaikaiseksi ja tytön oletetaan antavan lopulta periksi, jolloin hän ei enää torju pojan lähestymistä. Suostumuksen diskurssi asettaa tytön potentiaaliseen vaaratilanteeseen, sillä se tekee ymmärrettäväksi ja normaaliksi sellaisen toiminnan, jossa tytön kieltäytymistä ei oteta vakavasti. Diskurssi ohjaa tulkintaan, jossa kieltäytyminen nähdään kainosteluna ja osana suostumuksen antoon johtavaa kulttuurista toimintamallia. Myöntyväkään vastaus ei ole tässä diskurssissa ongelmaton sillä voidaan kysyä, voiko painostuksesta tai voimakkaasta suostuttelusta seuraava myöntyminen koskaan olla oma valinta. (Holland ym. 1998.)

Seksuaalisuus tyttötutkimuksen valossa

Heteronormatiivisuuden kritiikin ja naisnäkökulmaisen seksuaalisuuden tutkimuksen lisäksi tutkielmani teoreettiseen kehykseen kuuluvat tyttötutkimuksessa käydyt keskustelut seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Tyttötutkimus sijoittuu nuorisotutkimuksen ja naistutkimuksen välimaastoon ja tarjoaa sukupuolinäkökulman pitkään mieskeskeisenä

pysyneeseen nuorisotutkimukseen (Lähteenmaa & Näre 1992, 9). Karoliina Ojanen (2010, 123) muotoilee tyttötutkimuksen kentän niin, että se on eri-ikäisiin tyttöihin kohdistuvaa tutkimusta, jossa hyödynnetään sukupuolentutkimuksen metodologioita ja kysymyksenasetteluja. Seuraavaksi käyn läpi omaan tutkimusasetelmaani linkittyvää tutkimuskirjallisuutta, jossa käsitellään tyttöjä ja seksuaalisuutta sukupuolisensitiivisellä otteella.

Sinikka Aapolan (2001) mukaan kulttuuriset tulkinnat murrosiän ruumiillisista muutoksista ovat erilaiset tytön ja pojan kohdalla. Tyttöjen ruumis seksualisoidaan jo varhain mediassa ja lähiympäristön kommentoissa. Tämä saa tytöt kiinnittämään huomiota omaan käyttäytymiseensä ja ulkonäköönsä, tahtoivatpa he sitä itse tai eivät. Lisäksi ruumiin muutokset, jotka tulkitaan kulttuurisesti osoittavan seksuaalisen aktiivisuuden alkamisen suuntaan, nähdään ongelmallisina etenkin tyttöjen kohdalla. Tytöllä muutoksiin liitetään kysymys kypsyydestä ja valmiudesta seksiin. (Aapola 2001, 38–39.)

Sari Näre (1992) käyttää vastuurationaalisuuden käsitettä kuvatessaan sitä, kuinka tytöille ja naisille on tyypillistä arvioida omaa toimintaansa sen mukaan, miten se suhteutuu yhteisiin päämääriin. Naiset mukauttavat omat valintansa muiden valintoihin ja kantavat vastuuta yleisestä hyvinvoinnista. Tyttöjen ja naisten vastuurationaalisuutta edesautetaan sillä, että heidät opetetaan tukahduttamaan aggressionsa. (Näre 1992, 29–30.)

Näre jatkaa, että vastuurationaalisuus rakentuu seksuaalisuuden ja mielihyvän kontrollille. Sosiaalinen sanktio normin rikkomisesta on tyttöjen kohdalla kunniallisen maineen menettäminen ja huoraksi leimaaminen. Nären mukaan vallitseva seksuaalikulttuuri ohjaa tyttöjä itsekontrollin ja arviointikyvyn kehittymiseen ja poikia omien mielihalujen toteuttamiseen. (Näre 1992, 30–32.) Helena Saarikosken mukaan maine on keskeisessä osassa nuorisokulttuuria ja tyttöjen kohdalla seksuaalisuus on keskeisessä osassa maineen muodostumisesta (Saarikoski 2001, 39). Tytön maineen merkitys korostuu käsitteenä ja ilmiönä varhaisnuorten keskuudessa, joiden elämässä ei vielä juurikaan ole seksisuhteita (Saarikoski 2001, 30). Huorittelun myötä tytöt tulevat tietoisiksi naiseuden alemmuudesta ja haavoittuvuudesta suhteessa mieheyteen. Huorittelu merkitsee naiseksi tulemistä traumaattisen kautta. (Saarikoski 2001, 262.)

Sanna Aaltonen (2001) on tutkinut yhdeksäsluokkalaisten ainekirjoituksia, joissa käsitellään seksuaalista häirintää. Aaltosen mukaan tytöille asetetaan vaatimus tarkkailla oman ruumiin koskemattomuuden loukkauksia ja pyrkiä estämään nämä. (Aaltonen 2001, 118–119.) Tyttöihin kohdistuvalle seksuaaliselle häirinnälle etsitään syytä tytön ruumiin esittämisen tavasta ja tyttö asetetaan vastuuseen tapahtuneesta. Tällaista selittämistä ei tehdä poikiin kohdistuvan häirinnän kohdalla. (Aaltonen 2001, 117–118.)

Janet Holland, Caroline Ramazanoglu, Sue Sharpe ja Rachel Thomson (1998) valottavat jännitteitä englantilaisten nuorten heteroseksuaalisissa kohtaamisissa tarkastelemalla tyttöjen ja poikien kertomaa kondomin käytöstä. Hollandin ja kumppaneiden mukaan konventionaalinen käsitys (hetero)seksistä saa tytöt hyväksymään yhdynnän välttämättömäksi osaksi seksiä, vaikka he eivät siitä nauttisikaan. Kondomin käytön ehdottaminen ilmeni tytöille vaikeana, sillä se nähtiin pojan pitelemättömän halun keskeyttäjänä ja tuhoajana. Tyttöjen toiminta seksuaalisessa kohtaamisessa muokkautuu suurelta osin pojan oletettujen tarpeiden mukaan. Syyt, jotka tytöt antoivat yhdynnälle ilman kondomia, ilmentävät miesnäkökulmaa seksiin. Yhdynnästä kondomia käyttäen puhuttiin kielikuvin, jotka kertoivat miehen kokemasta epämiellyttävyydestä (kuin menisi nukkumaan kumisaappaat jalassa, kuin kaivaisi nenää kumihanska kädessä). Tyttöjen riskialttiin toiminnan motiivina näyttäytyi miehen nautinnon takaaminen, eivätkä tyttöjen omaan turvallisuuteen tai haluun liittyvät toiveet. (Holland ym. 1998.) Stevi Jackson (1999, 147) huomauttaa, että seksiin liittyvä tieto ei muutu suoraviivaisesti yksilön toiminnaksi, sillä toimintaa jäsentävät muutkin asiat kuin asiatieto.

Holland ja kumppanit (1996) esittävät, että tytöt kokivat kondomin käytön ehdottamisen joskus vaikeaksi tai mahdottomaksi jos suhde jatkui pidempään. Pitkään suhteeseen oletetaan kuuluvan luottamuksen ja rakkauden, jotka nähtiin ristiriidassa itsensä aktiivisen suojaamisen kanssa. Kondomin ehdottaminen voitaisiin tulkita epäluottamuksenosoitukseksi kumppania kohtaan. Tytöt saattoivat kohdata ristiriitaisen tilanteen, jossa mielikuva pysyvistä ja läheisestä parisuhteesta ei käy yksiin tytölle nautinnolliseen ja turvalliseen seksuaalisuuteen pyrkimisen kanssa. (Holland ym. 1996.) Naisen turvallisuus ja nautinto heteroseksissä näyttäisi edellyttävän muutosta kulttuurisessa ymmärryksessä naisen ja miehen seksuaalisuudesta.

Hollandin ja kumppaneiden (1996) mukaan naisten seksuaalinen voimaantuminen edellyttää voimaantumista kahdella tasolla. Näistä ensimmäinen on voimaantuminen tiedon tasolla, joka tarkoittaa ymmärrystä siitä, että väkivaltaiset, vaaralliset tai painostuksen alla tapahtuneet seksikokemukset eivät ole vain yksilöihin tai yksittäisiin tilanteisiin liittyviä, toisistaan irrallaan olevia tapauksia. Ne ovat osa mieskeskeistä seksuaalisuuden kulttuurista järjestystä. Toinen on kokemuksen tason voimaantuminen, joka viittaa käytännön muutokseen seksuaalisten kohtaamisten mieskeskeisyyteen. Tämä voimaantumisen taso on epävakaata ilman kiinnittymistä tiedon tason voimaantumiseen, sillä vaikka nainen olisi turvallisessa nautinnollisessa seksisuhteessa yhden miehen kanssa, se ei takaa turvallisuuden ja nautinnon jatkumista seuraavassa suhteessa. Voimaantuminen molemmilla tasoilla on Hollandin ja kumppaneiden mukaan välttämätöntä kun rakennetaan positiivista kulttuurista ymmärrystä naisen seksuaalisuudesta. (Holland ym. 1996, 261.)

3. TERVEYSTIEDON OPPIKIRJAT JA VERKKOMATERIAALI AINEISTONA

Tutkielmani aineisto koostuu kolmesta yläkoulun opetukseen tarkoitettusta terveystiedon oppikirjasarjasta sekä yhdestä seksuaalikasvatukseen tarkoitettusta verkkomateriaalista. Oppikirjasarjat sisältävät kukin kolme oppikirjaa, joista jokainen on sidottu yhdeksi kolmiosaiseksi kirjaksi.

Terveydeksi - oppikirjasarjan on julkaissut Werner Söderström Osakeyhtiö vuonna 2006 ja siinä on 444 sivua ja sen ovat laatineet Paula Reinikkala, Eeva-Liisa Ryhänen, Jyri Pesonen, Sari Penttilä, Hannu Penttinen ja Harri Vertio. Toinen käyttämäni oppikirjasarja on nimeltään **Terveyden portaat** ja se on julkaistu vuonna 2006. Kirjasarjan julkaisija on Kustannusosakeyhtiö Otava ja sen sisällöstä vastaavat Tuula Eloranta, Sami Kalaja, Juho Korhonen, Maija Nykänen ja Raili Välimaa. Sivuja **Terveyden portaissa** on 372 ja tarkastelemani kappale kuuluu viidenteen painokseen. Aineistoni kolmas oppikirjasarja on **Terveystiedon syke**, jonka on kustantanut Edita vuonna 2006 ja käytössäni oleva kappale on ensimmäisestä painoksesta. Sivuja on 399 ja kirjasarjan tekijät ovat Ismo Lehtinen, Tiina Lehtinen, Tero Lukkari ja Soili Soisalo. Osmo Kontulan ja Henna Meriläisen mukaan oppikirjat ovat olleet laajalti käytössä vuonna 2006 (Kontula & Meriläinen 2007, 52).

Kosketus-verkkomateriaali on tarkoitettu tukemaan seksuaalikasvatusta terveystiedon opetuksessa ensisijaisesti yläkouluissa, mutta materiaali soveltuu opetukseen myös toisen asteen oppilaitoksissa. **Kosketus** tarjoaa opetusmateriaalin 21 oppituntiin, jotka sisältävät sivun tunnin tavoitteista, tunnin kulun kuvauksen, oppitunnilla teetetävät harjoitukset ja harjoituksiin mahdollisesti tarvittavat kirjalliset materiaalit. Lisäksi verkkomateriaali sisältää erittelyn niistä arvoista ja lähtökohdista, joihin perustuen materiaali on laadittu. Jotta oppimateriaalien samankaltaiset nimet eivät sekoittuisi toisiinsa, käytän jatkossa oppikirjasarjoista seuraavia nimiä: **Terveydeksi**, **Syke** (Terveystiedon syke), **Portaat** (Terveyden portaat) ja **Kosketus** (Kosketus-verkkomateriaali). Suorien tekstiotteiden lainauksissa käytän alkuperäisiä nimiä.

Terveystiedon oppikirjoissa käsiteltäviä aiheita ovat sairaudet, elämäntavat, ensiaputaidot, ravintotietous, päihheet, liikunta, ihmisen kehitys, sosiaaliset suhteet ja seksuaalisuus.

Aineistonani ovat kirjasarjat kokonaisuudessaan, mutta tarkastelen lähemmin niitä osioita, joissa käsitellään nimenomaan seksiä ja seksuaalisuutta, sillä ne tulevat lähelle tutkimuskysymyksiäni heteroseksuaalisuuden kulttuurisesta rakentumisesta tyttönäkökulmasta. Valintani seuraa oppimateriaalien jaottelua, sillä seksuaalisuutta ja seksiä käsitellään omissa luvuissaan, joista teen tarkempaa ja yksityiskohtaisempaa lähilukua.

Oppimateriaalit ovat värikkäitä ja niissä on runsas kuvitus. Kirjoissa käytetään otsikointeja ja monenlaisia typografisia korostuksia. Asiasisällöt esitetään leipätekstin lisäksi laatikoihin rajattuina luetteloina tai tekstinpätkinä. Lisäksi oppimateriaaleista löytyy taulukoita, kysymysvastauspalstoja ja asiantuntijakommentteja. Tieto esitetään nimityksinä, luokitteluina ja määrittelyinä. Lisäksi lukijalle tarjotaan kokemusperäistä tietoa elävän elämän tarinoiden muodossa. Tarinat ovat minä-muodossa kerrottuja tapahtumakulkuja sekä tarinallisia kahden ihmisen dialogeja. Kirjoissa on myös lukijalle osoitettuja pohdintatehtäviä, jotka liittyvät kyseisen luvun sisältöön.

4. DISKURSSIANALYYTTINEN OTE JA KÄYTÄNNÖN VALINNAT TEKSTIN ANALYYSISSA

Teen aineiston luennan diskurssianalyttisellä otteella. Diskurssianalyttinen näkökulma rakentuu ajatukselle kielen todellisuutta tuottavasta luonteesta. Kieli ei ainoastaan heijasta sosiaalista todellisuutta, vaan omalta osaltaan myös luo sitä. Teksti tai muu kielellinen ilmaisu on aina valintojen tulosta ja diskurssianalyttinen näkökulma ohjaa tarkastelemaan näissä valinnoissa esiintyviä säännönmukaisuuksia ja poikkeuksia. Jokinen ja kumppanit (1999) tuovat esiin kuinka diskurssianalyysissä on tärkeää kiinnittää huomio poikkeuksiin sen sijaan, että ne ohitettaisiin ja pyritäisiin rakentamaan mahdollisimman yhtenäisiä ja aukottomia tulkintoja aineistosta. Poikkeukset tuovat säännönmukaisuudet selkeämmin esiin ja nostavat näkyville säännönmukaisuuksien periaatteina olevat kulttuuriset itsestänselvyydet tai esioletukset. (Jokinen ym. 1999, 235–236.) Todellisuuskin on ristiriitainen ja sisältää eri diskurssien keskinäistä neuvottelua, joten myös kielenkäytössä on murtumia.

Diskurssianalyysin voi sanoa olevan aina myös vallan analyysiä, sillä kielen ja diskurssien käytössä aktivoituvat aina valtasuhteet. Vallan analyysi on ollut naistutkimuksessa keskeistä, koska sukupuoli ja seksuaalisuus on nähty osana yhteiskunnan valtajärjestyksiä. Diskurssianalyysi sopii työhöni hyvin siksi, että sen avaamasta näkökulmasta kieli nähdään osana yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Kielen tarkastelu antaa tietoa kielen kontekstina olevasta kulttuurista ja yhteiskunnasta. Toisaalta kielenkäytön konventioiden ja kielen rakenteiden ymmärtämiseen vaaditaan tietoa siitä kulttuurista ja yhteiskunnasta, jonka osana kieli toimii. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13.) Diskurssianalyysin tutkimuskohteena ovat yleensä luonnolliset puheet ja tekstit sen sijaan, että aineistoja tuotettaisiin varta vasten diskurssianalyysin tekoon.

Diskurssianalyttiseen näkökulmaan sisältyy ajatus, että tutkimuskohteena ei ole ainoastaan kieli suljettuna ja omalakisena järjestelmänä eikä tarkastelun kohteena ole kielen rakenne ja kielen yksiköiden suhde toisiinsa. Kielenkäytöllä on aina materiaalisia seurauksia. Jokinen ja kumppanit ehdottavatkin, että diskurssianalyysin tekijä pohtisi kielenkäytön ideologisia seurauksia (Jokinen ym. 1999, 245).

Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1993) selvittävät toimijoiden suhdetta merkityssysteemeihin diskurssianalyttisessä tutkimuksessa. Diskurssit ja merkityssysteemit eivät ole olemassa kielen käyttäjästä riippumatta, vaan diskursseja ylläpidetään, haastetaan ja vahvistetaan kielenkäyttäjien toimesta. Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tarkoituksena pohtia kielen käyttäjän kognitiivisia prosesseja tai hänen kielellisten valintojen taustalla vaikuttavia tekijöitä ja motiiveja. Toimijoista ollaan kiinnostuneita siten, että tarkastellaan niitä prosesseja, joissa minuuksia tuotetaan. Jokinen ja kumppanit käyttävät subjektiposition käsitettä kuvaamaan niitä minuuksien paikkoja, joita diskursiivisilla prosesseilla rakennetaan. (Jokinen ym. 1993, 37–40.) Diskurssianalyttisesti voisi sanoa, että teksti tuottaa subjektipositioita, joihin lukijaa joko houkutellessaan tai estetään niihin samastuminen.

Kriittinen lukutapa on osa diskurssianalyttistä tutkimusotetta. Oma lukutapani on kriittisen ohella myötäsukainen siten, että näen ongelmallisten puhetapojen ja lausumien olevan olemassa jostain syystä, niillä on kulttuurinen funktio. Ongelmallisten puhetapojen äärellä kysynkin, mille kulttuuriselle järjestykselle nämä perustuvat. Jäljitän ongelmallisten lausumien taustalla olevia esioletuksia aiemman sukupuolentutkimuksen kirjallisuuden avulla. Kritiikin lisäksi kysyn aineistolta, kuinka nämä lausumat voisivat olla toisin. Pysin muotoilemaan vaihtoehtoisia tapoja käsittää ja ilmaista nämä asiat nojaten feministiseen ja sukupuolentutkimukselliseen tutkimuskirjallisuuteen. Hahmottelutyössä tulee ilmi, mitkä aiheet on mahdollista ilmaista toisin ja mitkä ei. Ne aiheet, joita ei pyrkimyksestä huolimatta saa muotoiltua toisin perustuvat jo lähtökohdiltaan ongelmalliselle kulttuuriselle ymmärrykselle, jolloin toisenlaisen, rakentavan tiedon tuottaminen vaatii kulttuuristen ymmärrysten uudelleenmäärittelyä.

Analyysini kulkee monella tasolla, pienemmissä ja suuremmissa kielen yksiköissä. Suurempia tarkastelemiani kokonaisuuksia ovat diskurssit eli puhetavat. Diskurssin käsitettä on käytetty monella tavalla ja olennainen osa diskurssianalyysiä lienee tekstin esioletusten selvittäminen ja pukeminen sanoiksi. Esioletuksilla tarkoitetaan sitä hiljaista kulttuurista tietoa, jolle teksti rakentuu ja joka mahdollistaa tekstin ymmärtämisen. Esioletuksia ei yleensä ilmaista eksplisiittisesti sillä ne oletetaan lukijoille itsestään selviksi. (Jokinen ym. 1999.) Esioletusten aukikirjoittamisen myötä saan kuvan siitä, miten tekstissä normitetaan asioita, mitkä ovat ääneen lausumattomia normaaliuksia ja mitkä asiat marginalisoidaan. Laajemman tason analyysissä

kiinnitän huomion muun muassa aineistosta löytyvään asioiden luokitteluun ja asioiden esittämiseen konkreettisesti ja abstraktisti.

Käytännön valinnat tekstin lähiluvussa

Erittelen tekstiä sanastotasolla sekä lauseittain. Katson, mitkä ilmiöt ja asiat, esimerkiksi ruumiinosat, seksikäytännöt ja seksuaali-identiteetit nimetään ja mitkä jätetään nimeämättä. Nimeäminen ei kuitenkaan suoraan tarjoa tietoa tekstin merkityksistä. Kuten muitakin kielen ilmiöitä, tulisi diskurssianalyysissä myös nimeämistä tarkastella asiayhteydessään eli siinä sosiaalisessa kontekstissa, jossa ilmaus tuotetaan. Nimeämisen ja nimeämättä jättämisen merkitys vaihtelee riippuen siitä, onko asia norminmukainen vai ei. Norminmukainen asia on yleensä esioletuksen tasolla niin itsestään selvä, ettei sitä tarvitse erikseen nimetä.

Kun selvitän heteroseksuaalisuuden paikkaa aineiston seksuaalisuuspuheessa, tarkastelen systemaattisesti mitkä seksuaalisuuden muodot nimetään ja mitkä jätetään hiljaisuuteen. Marko Salosen (2005) väitöskirjan otsikko *Hiljainen heteroseksuaalisuus* kuvaa hyvin heteroseksuaalisuuden erityislaatuista positiota sellaisena seksuaalisuuden muotona, jota ei tarvitse erikseen nimetä. Lisäksi heteroseksuaalisuus toimii hiljaisena lähtökohtana seksuaalisuuden ymmärrykselle yleensä. Nimeämisen käytäntöjä tulisi aina tarkastella asiayhteydessään, sillä hiljaisuus ja nimeäminen saavat erilaisen merkityksen silloin, kun ne esiintyvät norminmukaisen ja ei-norminmukaisen seksuaalisuuden yhteydessä. Nimeämättä jättäminen voi tehdä kohteesta itsestään selvyuden silloin, kun se kohdistuu norminmukaiseen seksuaalisuuteen, kun taas ei-norminmukaisen seksuaalisuuden nimeämättömyydellä voidaan häivyttää sen olemassaoloa ja samalla konventionaalinen seksuaalisuus jätetään haastamatta. Lisäksi tilanteen, jossa nämä esiintyvät yhtä aikaa, eli heteroseksuaalisuus jätetään nimeämättä ja homoseksuaalisuus nimetään, voi nähdä uusintavan heteronormatiivista lähtökohtaa seksuaalisuuden käsitteellistyksessä. Hiljaisuus merkityksellistyy eri tavoilla heteroseksuaalisuuden, lesbouden, bi- ja homoseksuaalisuuden yhteydessä, samoin kuin seksuaalisuuksien nimeäminen ja nimeämättä jättäminen.

Selvitän myös millä tavalla toimintaa kuvataan, eli onko kyse asioista jotka tapahtuvat vai ovatko tapahtumat aktiivisten toimijoiden aikaansaannosta ja ovatko toimijat sukupuolitettuja vai sukupuolineutraaleja. Kielenkäytön tasolla selvitän tätä kiinnittämällä huomiota syntaktisiin valintoihin kuten passiivirakenteisiin ja nominalisointiin. Etsin näistä kielellisistä valinnoista säännönmukaisuuksia ja tarkastelen tätä suhteessa aineiston teemoihin. Lisäksi analysoin, ketä tekstissä puhutellaan, kenen näkökulmasta teksti lukijaa lähestyy ja minkälaisia samastumisen paikkoja lukijalle tarjotaan. Tekstin analysoinnin lisäksi tarkastelen oppimateriaalin taittoa, teemoittelua ja kuvia. Taitollisista ratkaisuksista luen, minkälaiset suhteet aineiston teemojen välillä vallitsevat.

Tutkielma sisältää kaksi analyysilukua, joista ensimmäisessä tarkastelen seksuaalisuutta ja toisessa heteroseksuaalisuutta tyttönäkökulmasta käsin. Molempien lukujen lopussa teen yhteenvedon analyysistä ja lopuksi esitän omat ehdotukseni kritisoimieni puhetapojen tilalle. Osa ongelmallisiksi katsomistani puhetavoista ovat sellaisia, joihin pystyn tarjoamaan vaihtoehtoja aiemman tutkimuskirjallisuuden ja oman pohdinnan pohjalta. Analyysini tuo esiin myös sellaisia puhetapoja, jotka tuottavat ja ylläpitävät vahingollista ymmärrystä seksuaalisuudesta ja sukupuolesta, mutta joiden tilalle en pysty tarjoamaan vaihtoehtoa. Nämä kohdat osoittavat niitä paikkoja tutkimuksessa, joissa vaaditaan vielä käsitteellistä työtä, jotta uusia puhetapoja voi alkaa rakentaa.

Teen analyysia terveystiedon oppimateriaaleista siten, että pidän mukana kaikkia kolmea oppikirjasarjaa sekä verkkomateriaalia kaikissa tarkastelemissani teemoissa. Analyysilukujen alaotsikoina näkyvät teemat ovat sekä suoraan aineistossa olevia jäsennyksiä että tutkimuskirjallisuudesta nostamiani teemoja.

5. MITÄ ON SEKSUAALISUUS?

Lähden liikkeelle katsomalla, mitä seksuaalisuudella tarkoitetaan terveystiedon oppimateriaaleissa. Seksuaalisuutta kuvaillaan seuraavasti:

Jotta osaisit nauttia ja pitää hyvää huolta seksuaalisuudestasi, on sinun hyvä tietää, mistä on kyse. Seksuaalisuutta on vaikea määritellä täsmällisesti. Määritelmiä on yhtä monta kuin luokallasi oppilaita, tai kotipaikkakunnallasi asukkaita tai vieläkin enemmän, koska se tarkoittaa jokaiselle eri asioita. Seksuaalisuudessa onkin paljon asioita, jotka voi nähdä, kokea ja tuntea monella eri tavalla.

(---) Me kaikki synnymme seksuaalisiksi, seksuaalisuus on yksi ihmisen ominaisuus. Se on näin ollen osa meidän kaikkien arkipäivää riippumatta iästä, sukupuolesta, uskonnosta, rodusta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai terveydestä. Vakava tai pitkäaikainen sairaus ei poista seksuaalisuutta, vaikka sen merkitys ja ilmenemismuodot voivat muuttua. Eri aikoina ja eri elämäntilanteissa seksuaalisuus näkyy ja ilmenee meissä eri tavoilla.

Lyhyesti sanottuna seksuaalisuus on sinussa itsessäsi, ajatuksissasi, tunteissasi ja kehossasi. Se ilmenee tavassa ilmaista itseäsi, esimerkiksi sanoina, eleinä, ilmeinä ja tekoina.

(Terveyden portaat, 52.)

Minäkö seksuaalinen?

Jokainen ihminen on seksuaalinen. Seksuaalisuus kuuluu ihmisyyteen varhaisesta sikiövaiheesta vanhuuteen ja kuolemaan asti. Seksuaalisuus on yksi elämämme tärkeimmistä voimavaroista.

(Terveydeksi, 48.)

Seksuaalisuus asiantuntijan silmin

Lastenpsykiatrian professori ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton puheenjohtaja Tuula Tamminen:

”Seksuaalisuus on elintärkeä osa ihmisenä olemista, ja ihminen on seksuaalinen koko elämänsä ajan, vauvasta vanhuuteen. Seksuaalisuus ilmenee eri ikävaiheissa eri tavoin. Aina seksuaalisuus on yksi elämän hienoimmista asioista. Seksuaalisuus on sellaista fyysistä ja psyykkistä kiinnostusta ja kiintymystä toista ihmistä kohtaan, joka tuottaa hyvää oloa.”

(Terveydeksi, 50.)

Tarkastelemani seksuaalikasvatusmateriaalin lähtökohta seksuaalisuuteen on WHO:n (World Health Organization, Maailman terveysjärjestö) määritelmä seksuaalisuudesta. **Kosketus-**verkkomateriaali tarjoaa kattavimman katsauksen Maailman terveysjärjestön määritelmään:

Seksuaalisuus on osa jokaisen ihmisen persoonallisuutta: miehen, naisen ja lapsen. Se on perustarve ja sellainen inhimillisen elämän ulottuvuus, jota ei voi erottaa muista ihmisyyden ulottuvuuksista. Seksuaalisuus ei ole synonyymi yhdyntälle, eikä se liity orgasmin saamiseen tai eroottiseen elämäämme. Edellä mainitut voivat olla osa seksuaalisuuttamme. Seksuaalisuus on paljon enemmän; se on energiaa, joka motivoi rakkauteen ja ihmissuhteisiin, tuntemaan läheisyyttä, joka ilmenee siinä kuinka tunnemme, liikumme tai koskettelemme. Se on yhtä lailla aistillisuutta kuin seksuaalisuutta. Seksuaalisuus vaikuttaa ajatuksiin, tunteisiin, käyttäytymiseen ja vuorovaikutukseen, ja siksi se vaikuttaa meidän psyykkiseen ja fyysiseen hyvinvointiimme. (1986 WHO:n määritelmän pohjalta muotoiltu)

(Kosketus, Johdannoksi seksuaalikasvattajalle.)

Seksuaalisuus kuvataan oppimateriaaleissa positiivisena ja hyvää oloa tuottavana asiana. Lainauksissa seksuaalisuus esitetään kiinteänä osana ihmisyyttä ja alinomaan läsnä olevana ulottuvuutena ihmiselämässä. Seksuaalisuus on olemassa ihmisten arjessa läpi elämän mutta se

on eri ihmisille erilaista. Etenkin **Portaiden** antama kuvaus osoittaa, että seksuaalisuus on osa kaikkia ihmisiä sekä mentaalisella että ruumiillisella tasolla. Teksteissä seksuaalisuus nähdään ihmisessä itsenäisenä ominaisuutena ja se erotetaan muista ominaisuuksista kertomalla, että seksuaalisuus on kaikilla ihmisillä osa arkipäivää riippumatta iästä, sukupuolesta, uskonnosta, rodusta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai terveydestä. Sekä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet että oppimateriaalit viittaavat seksuaalisuuteen kovin abstraktilla tavalla ja seksuaalisuutta kuvataan energian ja voimavaran metaforilla. Voisi ajatella, että oppikirjoille lankeava tehtävä määritellä seksuaalisuus on ratkaistu käyttämällä niin yleisen tason määritelmää, että siihen voi varmasti mahduttaa monet keskenään kilpailevat näkemykset seksuaalisuudesta. Samalla määritelmistä on tullut niin laajoja, että niiden sisältö alkaa vesittyä ja ne kävisivät myös monen muun ilmiön määrittelemiseen.

Portaat¹ erottuu aineistosta osoittamalla seksuaalisuuden paikan ruumiissa olevan aivot. Oppikirja liittää aivot seksuaalisuuteen kahdella tavalla. Ensiksi aivot osoitetaan alueeksi, jolla koetaan seksuaalinen mielenkiinto, halu, mielihyvä ja rakkaus. Toiseksi kerrotaan, että seksuaalista toimintaa, kuten muitakin asioita koskevat päätökset tehdään aivoissa ja koska terveystiedon kontekstissa korostetaan omia valintoja ja päätöksiä liittyen seksuaalisuuteen, kertoo **Portaat** aivojen olevan ihmisen tärkein sukupuolielin. Viestiä korostaa kappaleen aivojen sijaintiin viittaava otsikko *Pääasiaa* sekä piirroskuva toisiaan suutelevista tytön ja pojan päistä, joissa näkyy poikkileikkauskuvan tapaan pään sisällä olevat aivot, joista nousee sydämiä.

Syke ja **Terveydeksi** -oppikirja antavat lyhyet määritelmät seksuaalisuudelle käsittekehäemistöissa.

seksuaalisuus, sukupuoliuus
Naisellisuutta tai miehisyttä viestittävä fyysinen, psyykkinen tai sosiaalinen ilmaisu.

(Terveystiedon syke, 396.)

seksuaalisuus
kaikki sellainen fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen ilmaisu, joka viestittää ympäristölle miehisyttä tai naisellisuutta.

(Terveydeksi, 438.)

¹ Terveystiedon portaat, 199.

Käsittelemistöjen määritelmässä seksuaalisuus on sukupuolen merkkien näyttämistä muille. Seksuaalisuus kytketään tiiviisti sukupuolen ilmaisemiseen.

Kaikki oppimateriaalit painottavat, että seksuaalisuus ei ole sama asia kuin seksi. Seksuaalisuuden kerrotaan olevan aina osa ihmistä, riippumatta siitä, harjoittaako hän seksiä vai ei.

Sanoja seksuaalisuus ja seksi käytetään usein samassa merkityksessä. Seksi on kuitenkin vain pieni osa seksuaalisuutta. Se merkitsee seksuaalisuuden toteuttamista käytännössä, esimerkiksi yhdyntää.
(Terveystiedon syke, 195.)

Tehtäviä

1. Määrittele käsitteet seksuaalisuus ja seksi.

(Terveystiedon syke, 199.)

[otsikko] Seksuaalisuus ei ole sama asia kuin seksi

Seksuaalisuus voidaan nähdä ainoastaan fyysisenä ja suorituskeskeisenä toimintana eli seksinä. Tästä syystä monet käyttävät sanoja seksuaalisuus ja seksi tarkoittamaan samaa asiaa. Seksuaalisuus on kuitenkin paljon laajempi asia kuin seksi.

Seksi voi loppua tai se ei välttämättä kuulu ihmisen elämään, mutta seksuaalisuus ihmisessä ei lopu tai häviä.

(Terveystiedon syke, 53.)

Käsittele oppilaiden kanssa seuraavaksi käsitettä seksuaalisuus ja sitä, miten se eroaa käsitteestä seksi.

Seksuaalisuus on osa ihmisen inhimillistä ulottuvuutta, ja ihminen on seksuaalinen olento koko elämänsä ajan – riippumatta siitä, millaisia seksuaalikokemuksia hänellä on, ja riippumatta siitä, onko hän esimerkiksi kokenut yhdynnän vai ei.

(Kosketus, 7. oppitunti)

Seksuaalisuus siis on läsnä ihmisessä kaiken aikaa, mutta oppimateriaalien mukaan siinä tapahtuu muutoksia. Osa muutoksista liittyy murrosikään ja osassa taustalla vaikuttavat muut tekijät. Paikoin aineistoni kertoo seksuaalisuuden muuttuvan koko elämän ajan.

Murrosiässä nuoren keho muuttuu ja käsitys omasta seksuaalisuudesta kehittyy. Itsetuntemukseen kuuluu oman seksuaalisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen. Se **kypsy**y pikku hiljaa, ja sen kehittymisessä on epävarmuuden vaiheita. Kehitys vie oman aikansa, eikä sitä voi nopeuttaa varhaisilla seksikokemuksilla. Käsitys omasta seksuaalisuudesta muuttuu iän ja elämäkokemusten myötä, naisilla esimerkiksi äidiksi tullessa. Jokin ruumiinvamma saattaa muuttaa seksuaalisuuden kokemista tai toteuttamista.

(Terveystiedon syke, 195–196.)

Eri aikoina ja eri elämäntilanteissa seksuaalisuus näkyy ja ilmenee meissä eri tavoilla.

Se [seksuaalisuus] on olennainen osa persoonallisuutta, se kehittyy ja muuttuu kasvun ja kehityksen sekä elämäkokemusten karttumisen myötä koko elämän ajan.

Seksuaalinen minäkuva kehittyy, kypsyy ja muuttuu koko elämän ajan. Esimerkiksi 15-vuotiaan, 80-vuotiaan, terveen tai vammaisen ihmisen näkemys ja kokemus itsestään seksuaalisena olentona ei ole samanlainen.

(Terveysten portaat, 52–53.)

Seksuaalisuudessa tapahtuvat muutokset liittyvät ikään, fyysisiin muutoksiin ja elämäkokemuksiin. Oppimateriaaleissa ei eritellä tarkemmin, mitä nämä muutokset seksuaalisuudessa ovat, kuten onko kyse muutoksista halun kohteessa, halun voimakkuudessa, vai missä.

Oppimateriaalit jakavat seksuaalisuuteen liittyvät murrosiän muutokset kahteen ryhmään: fyysisiin ja psyykkisiin muutoksiin. Nämä muutokset eivät välttämättä tapahdu samaan aikaan, sillä ruumis voi kehittyä psyykettä nopeammassa tahdissa. Kehityksen eriaikaisuus liitetään mahdollisiin riskitilanteisiin, joihin seksuaalisesti kehittynyt ruumis voi yksilön johdattaa, vaikka psyyke olisi vielä seksuaalisesti keskeneräinen, eikä valmis seksuaalisuuden toteuttamiseen eli seksiin. Tällöin tasapainoisen seksuaalisuuden kehittyminen on vaarassa.

Nuoruudessa seksuaalisuuden fyysinen puoli kehittyy nopeasti, mutta henkinen kypsyminen vie aikaa.

(Terveystiedon syke, 194.)

Murrosiässä seksuaalisuuden **fyysinen** puoli kehittyy voimakkaasti. Pelkkä fyysinen valmius ei ole kuitenkaan peruste yhdyntöjen aloittamiselle. Siihen pitää olla myös **henkisesti** valmis. Fyysisyyden rinnalla kaksi muuta tärkeää seksuaalisuuden osa-aluetta – järki ja tunteet – kehittyvät hitaammin.

(Terveystiedon syke, 196.)

Ilman rakkautta, liian nuorena tai väärän henkilön kanssa rakastelu voi haavoittaa.

(Terveydeksi, 67.)

Oppimateriaalit ilmoittavat, että nuoren ei kannata kiirehtiä hankkimaan seksikokemuksia. Seksuaalisuuden kehitysvaiheeseen nähden liian aikaiset seksikokemukset voivat olla vahingollisia. Teema esiintyy myös tehtävissä, joissa pyydetään pohtimaan, miksi seksikokemuksiin ei kannata kiirehtiä. Oppimateriaalit eivät tarkenna, millä tavoin liian aikaiset seksikokemukset nuoren seksuaalisuutta vahingoittavat.

Seksuaalisuus naisellisuuden ja miehisyyden ilmauksina

Kaikissa kolmessa oppikirjassa puhutaan sekä seksuaalisuudesta että sukupuolesta. **Kosketus** keskittyy enemmän seksuaalisuuteen, mutta mukana on myös puhetta sukupuolesta. Selvitän, millä tavalla seksuaalisuus ja sukupuoli suhteutuvat oppimateriaaleissa toisiinsa.

Paikoitellen aineistossa samastetaan sukupuoli ja seksuaalisuus kun puhutaan nuoren ihmisen seksuaalisuuden kehityksestä. **Syke** aloittaa luvun *Kehittyvä seksuaalisuus* kertomalla seksuaalisuuden fyysisen puolen nopeasta kehityksestä nuoruudessa. Vaikka oppikirja puhuu yksilön seksuaalisuuden fyysisen ulottuvuuden muutoksista, kyse lienee pikemminkin niistä ruumiin muutoksista, jotka ilmentävät ensisijaisesti sukupuolta, eivät seksuaalisuutta. Luvun ensimmäinen alaluku *Seksuaalisuuden monet muodot* alkaa näin:

Ensimmäisiä asioita, joka vastasyntyneestä todetaan, on **sukupuoli**. Se vaikuttaa monella tavalla ihmisen elämään. Sukupuolisuus eli seksuaalisuus on laaja käsite. Sanoja seksuaalisuus ja seksi käytetään usein samassa merkityksessä. Seksi on kuitenkin vain pieni osa seksuaalisuutta. Se merkitsee seksuaalisuuden toteuttamista käytännössä, esimerkiksi yhdyntää.

(Terveystiedon syke, 195.)

Otteessa toisiaan seuraavissa virkkeissä mainitaan sukupuoli, sukupuolisuus, seksuaalisuus ja seksi. Käsitteistä toiseen ja takaisin liikutaan nopeasti. Toisessa virkkeessä sukupuolisuus asetetaan seksuaalisuuden synonyymiksi. Seksuaalisuudesta kerrotaan **Sykkeessä** edelleen seuraavasti.

Seksuaalisuus on osa persoonallisuutta

Seksuaalisuus ilmenee eri-ikäisillä eri tavoilla. Lapsi ymmärtää noin kolmevuotiaana olevansa tyttö tai poika. Lapsuudessa seksuaalisuus ei yleensä ole korostunut. Murrosiässä nuoren keho muuttuu ja käsitys omasta seksuaalisuudesta kehittyy. Itsetuntemukseen kuuluu oman seksuaalisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen.

(Terveystiedon syke, 195.)

Seksuaalisuudesta siirrytään jälleen sukupuoleen ja takaisin nopeassa tahdissa. Ensimmäinen virke kertoo seksuaalisuuden ilmentämisen vaihtelevan ikäkausittain, jonka jälkeen todetaan lapsen ymmärtävän noin kolmevuotiaana olevansa tyttö tai poika. Kolmannessa virkkeessä palataan ikäkauden mukaiseen seksuaalisuuteen kertomalla, että lapsuudessa seksuaalisuus ei ole korostunut. Oppikirjat liikkuvat mutkattomasti edes takaisin sukupuolen ja seksuaalisuuden välillä ja seksuaalisuus yhdistetään oppikirjoissa sukupuoleen kasvamiseen.

Kosketus-verkkomateriaalin Oppitunti nimeltä *Seksi ja seksuaalisuus vastakkaisen sukupuolen näkökulmasta* sisältää harjoituksen, jossa luokka jaetaan tyttö- ja poikaryhmiin, jotka saavat esittää kysymyksiä toisesta sukupuolesta. Tytöt antavat vastauksen poikien esittämiin kysymyksiin tytöistä ja päinvastoin. Harjoituksen tavoitteena on, että

Oppilas pohtii ja tiedostaa eri sukupuolten välisiä seksuaalisuuteen ja seksuaalikäyttäytymiseen liittyviä mahdollisia eroja.

(Kosketus, 21. oppitunti.)

Seksuaalisuus määritellään sukupuolen ilmaisemiseksi myös **Sykkeen** ja **Terveydeksi** – oppikirjan lopussa olevissa käsittehakemistoissa.

seksuaalisuus, sukupuolisuus

Naisellisuutta tai miehisyyttä viestittävä fyysinen, psyykinen tai sosiaalinen ilmaisu.

(Terveystiedon syke, 396.)

seksuaalisuus

kaikki sellainen fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen ilmaisu, joka viestittää ympäristölle miehisyyttä tai naisellisuutta.

(Terveydeksi, 438.)

Käsittehakemistot tarjoavat lyhyitä määritelmiä ja ne ohjaavat sivuille, joilla aihetta käsitellään perusteellisemmin. Vaikka suppeiden hakusanaselitysten ei ole tarkoitus antaa kattavia määritelmiä, ovat ne yhtä kaikki osaltaan luomassa sitä kuvaa, jota oppikirjat kokonaisuutena seksuaalisuudesta rakentavat. Oppikirjojen kontekstissa naisellisuuden tai miehisyyden viestittäminen tulee tulkituksi niin, että tiettyä sukupuoliryhmää edustava yksilö ilmentää tälle sukupuolelle ominaisena pidettävää toimintaa. Käsittehakemiston selityksen naisellisuuden tai miehisyyden ilmaisusta voi nähdä heijastavan ajatusta sukupuolen koherenssista, jossa yksilö ilmentää joko yksinomaan naisisia tai miehisiiä merkkejä, jotka sulkevat toinen toisensa ulos. Käsittehakemistojen määritelmiin on vaikea sisällyttää seksuaalisuutta, jota yksilö ilmentää – tarkoituksella tai tahtomattaan – sekä naisisten että miehisten merkkien kautta samaan aikaan. Tällaisesta tilanteesta esimerkkinä voisi olla maskuliininen nainen, joka herättää seksuaalista kiinnostusta naisessa tai miehessä nimenomaan naiseuden ja maskuliinisuuden yhdistelmän vuoksi, ei siitä huolimatta. Oppimateriaaleissa ymmärrys seksuaalisuudesta ja sukupuolesta näyttäisi rakentuvan sukupuolen, seksuaalisuuden ja halun yhdenmukaisuudelle, jonka perusta on konventionaalisessa heteroseksuaalisuudessa. Sukupuolen ja seksuaalisuuden

yhtenäistäminen lienee mahdollista vain hetero-oletukselle pohjaten. Homo- tai biseksuaalisuus ei istu tähän seksuaalisuuden yleiseen kuvaukseen, jossa sukupuoli on niin keskeisessä asemassa ja jonka kautta seksuaalisuus palautetaan anatomiseen sukupuoleen. Jotta tulkinta naisisuuden tai miehisyyden sekalaisesta ilmaisemisesta oppikirjojen kontekstissa olisi mahdollinen, vaadittaisiin mielestäni sen ilmaisemista eksplisiittisesti.

Syke² esittelee seksuaali- ja sukupuoli-identiteettejä laatikkoon rajattuna otsikolla *Seksuaalinen suuntautuminen*. Laatikossa selitetään mitä on hetero-, bi-, homoseksuaalisuus ja lesbous sekä transvestismi ja transsukupuolisuus. Myös **Terveydeksi** –oppikirjan³ seksuaalisuutta käsittelevässä luvussa on laatikko, jossa selitetään transvestismi ja transsukupuolisuus (molemmissa oppikirjoissa on käytössä vanha termi transseksuaalisuus). Tekstin otsikko on *Väärä keho, väärät vaatteet?* ja se päättyy huomautukseen, että useimmat transsukupuolisista ja transvestiiteista ovat heteroseksuaaleja ja että homo- ja biseksuaaleissakin voi olla transvestiitteja. Transvestismi ja transsukupuolisuus kuuluvat pikemminkin sukupuolen kuin seksuaalisuuden kenttään. **Sykkeen**⁴ aiemmassa luvussa kuvataan murrosiän muutoksia tytöillä ja pojilla otsikoilla *Aikuisuutta kohti*, *Tytöstä naiseksi* ja *Pojasta mieheksi*. Ehkä transvestismi ja etenkin transsukupuolisuus kuuluisikin näiden otsikoiden alle sukupuolen yhteyteen, eikä seksuaalisen suuntautumisen oheen. Nykyinen ratkaisu sekoittaa seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvät asiat yhteen, mikä tosin on yleistä myös arkipuheessa. **Portaissa** transsukupuolisuus, joka nimetään näin, ja transvestismi ovat osa alalukua *Seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden moninaisuus*.

Portaat osoittaa, että sukupuolesta voi kertoa toisellakin tapaa. Alaluvussa *Fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen kehitys nuoruudessa* kerrotaan sukupuoleksi tulemisesta.

Nuoruuden toinen tärkeä teema kaikille tytöille ja pojille on löytää itselleen sopiva nais- tai miesrooli ja saavuttaa kypsä suhde molempiin sukupuoliin. Kasvu omaan sukupuolirooliin on enemmän kuin vain biologista kehittymistä. Voit itse vaikuttaa siihen, millainen nainen tai mies haluat olla. Mitä asioita haluat itse tavoitella? Millaisena naisena tai miehenä tahdot elämäsi elää? Meistä kenestäkään ei tule sattumalta sellaisia kuin olemme. Voimme omalla toiminnallamme, ajattelullamme ja itseämme kehittämällä vähitellen tulla omaksi itseksemme.

(Terveyden portaat, 15.)

² Terveystiedon syke, 196.

³ Terveydeksi, 52.

⁴ Terveystiedon syke, 146–150.

Ote tuo esiin sen, kuinka biologia ei ole ainoa tekijä sukupuoleen kasvamisessa, toki sen merkitys todetaan. Biologian vaikutukseen lisätään yksilön omien valintojen merkitys elämän kulkuun sukupuolena. **Portaat** eivät mainitse tässä yhteydessä seksuaalisuutta lainkaan. Sukupuoli pidetään erillään seksuaalisuudesta, mikä nähdäkseni mahdollistaa sukupuolten näkemisen monimuotoisempina kuin heteronormatiivisessa näkökulmassa, jossa naisen ja miehen nähdään koostuvan toisilleen vastakkaisista ominaisuuksista ja täydentävän toisiaan.

Terveydeksi-oppikirjassa⁵ annetaan ihastumisesta ja seurustelusta sukupuolierityistä tietoa tytöille ja pojille. Luvussa *Ihastumisen ihanuus* on alaotsikot *Miten lähestyä poikaa?* ja *Miten lähestyä tyttöä?*, joissa tarjotaan toimintaohjeita ihastuneelle. Otsikoiden alle kootut neuvojoukot poikkeavat toisistaan, sillä ne perustuvat oletuksille sukupuolten ominaisuuksista. Neuvoja seuraa kaksi listaa, joista ensimmäinen on otsikoitu *Tyttöjen ajatuksia pojista* ja toinen *Poikien ajatuksia tytöistä*. Kun sukupuoli liitetään seksuaalisuuteen itsestään selvästi ja ilman selityksiä, voisi sanoa, että taustalla on heteroseksuaalinen kytkös.

Portaissa listataan nuorten seksuaalisia oikeuksia ja velvollisuuksia ja samassa yhteydessä kielletään homoksi ja huoraksi haukkuminen.

Nuorta ei saa haukkua hänen seksuaalisuuttaan loukkaavasti, esimerkiksi huoraksi tai homoksi, eikä ahdistella seksuaalisesti.

(Terveyden portaat, 200.)

Huorittelu ja homottelu nimetään loukkaukseksi yksilön seksuaalisuutta kohtaan. Tällainen haukkuminen voi kuitenkin liittyä pikemminkin sukupuolen ilmaisuun kuin seksuaalisuuteen. Haukkuminen on sukupuolittunutta siten, että huoraksi voidaan nimitellä tyttöä ja homoksi poikaa. Huoran maineen saanee tyttö, joka käyttäytyy naissukupuolelle sopimattomalla tavalla, eli on liian seksuaalinen. Homottelu taas kohdistunee poikaan, joka ei täytä konventionaalisia mieheyden kriteereitä eleillään ja tyyllillään. Vaikka huorittelu ja homottelu liittyvät seksuaalisuuteen, niissä on kai pikemminkin kyse sukupuolen ilmaisuun liittyvästä nimittelystä kuin yksilön seksuaalisuuden loukkaamisesta. Huorittelu viestittää vääränlaisesta (seksuaalisesti liian halukkaasta tai aktiivisesta) naiseudesta ja homottelu vääränlaisesta (liian naismaisesta) mieheydestä.

⁵ Terveydeksi, 55–56.

Seksuaalinen minäkuva ja seksuaalinen suuntautuminen

Oppimateriaalit lähestyvät seksuaalisuutta kehityspsykologisesta viitekehyksestä. Materiaaleissa käytetään psykologisia termejä seksuaalinen minäkuva ja seksuaali-identiteetti. **Terveydeksi-**oppikirja ja **Portaat** käyttävät seksuaalisuuden yhteydessä psykologian ilmausta seksuaalinen minäkuva.

Seksuaalisen minäkuvan muodostamiseen tarvitaan aikaa ja tietoa. (---)

Seksuaalinen minäkuva luodaan sukupuolisen kypsyyden saavuttamisen aikana, mutta se ei ole koskaan valmis. (Terveydeksi, 48.)

Seksuaalisella minäkuvalla tarkoitetaan niitä käsityksiä, mielikuvia, asenteita ja tunteita, joiden pohjalta jokainen arvioi ja rakentaa omaa seksuaalisuuttaan (esimerkiksi kuka minä olen, mitä ajattelen itsestäni, mitä muut minusta ajattelevat, mitä arvostan ja pidän tärkeänä tai miten suhtaudun muihin ihmisiin). (---)

Seksuaalinen minäkuva kehittyy, kypsyy ja muuttuu koko elämän ajan. (Terveyden portaat, 53.)

Psykologista viitekehystä seksuaalisuuden määrittelyyn tukee myös se, että seksuaalisuuden asiantuntijaksi on **Terveydeksi-**oppikirjaan valittu lastenpsykiatrian professori, jonka antama määritelmä seksuaalisuudesta on otettu suorana lainauksena oppikirjaan otsikolla *Seksuaalisuus asiantuntijan silmin*.

Seksuaalisuus on elintärkeä osa ihmisenä olemista, ja ihminen on seksuaalinen koko elämänsä ajan, vauvasta vanhuuteen. Seksuaalisuus ilmenee eri ikävaiheissa eri tavoin. Aina seksuaalisuus on yksi elämän hienoimmista asioista. Seksuaalisuus on sellaista fyysistä ja psyykkistä kiinnostusta ja kiintymystä toista ihmistä kohtaan, joka tuottaa hyvää oloa. Seksuaaliseen kypsymiseen vaikuttavat kaikki elämämme ihmissuhteet ja läheisyyteen liittyvät kokemuksemme. Jokainen ihminen ilmaisee seksuaalisuuttaan ihan omalla tavallaan. Seksuaalisestikin ihmiset ovat ainutkertaisia. Siksihän me juuri ihastummekin johonkin aivan tiettyyn henkilöön!

Seksuaalisuuden ilmaiseminen riippuu myös iästä ja omasta kehitysvaiheesta. Nuoruudessa on erityisen tärkeää, että voi ilmaista omaa seksuaalisuuttaan itselleen sopivalla tavalla ja rauhassa omaa tahtiaan. Juuri hitaasti eteneminen on osoittautunut merkittäväksi asiaksi seksuaalisuuden kypsymisessä.

Mitä hitaammin malttaa asioita kokeilla, sen enemmän niistä oppii. On tärkeää saada riittävän kauan vain kulkea käsi kädessä, riittävän kauan harjoitella suutelemista jne. Liian nopea hyppääminen aikuismaisiin seksisuhteisiin on useimmiten myös oman seksuaalisen kypsymisen kannalta haitallista. (Terveydeksi, 50.)

Terveystiedon oppikirjat kertovat, että seksuaali-identiteetti ja seksuaalinen minäkuva kehittyvät ihmiselle iän myötä. Seksuaalisuus nähdään yksilön ominaisuutena, jonka täytyy antaa rauhassa kehittyä. Aineistoni oppikirjoissa tämä näkemys ilmenee siten, että kirjat korostavat

seksuaalisuuden kehityksen omalakisuuutta, eli sitä, että seksuaalista kehitystä ei voi nopeuttaa hankkimalla seksuaalisia kokemuksia. Seksuaali-identiteetti nähdään oppikirjoissa ominaisuutena, joka ajan myötä löytää vakaan muodon. Tämä kehityspsykologinen näkemys voi olla ongelmallinen, sillä se tuntuu ohittavan seksuaalisuuden sosiaalisen ja kulttuurisen ulottuvuuden, tai ainakin asettaa kulttuuriset tekijät toissijaisiksi tekijöiksi, joiden katsotaan vaikuttavan tavalla tai toisella jo olemassa olevaan yksilön seksuaalisuuteen.

Seksuaali-identiteetti tai seksuaalinen minäkuva, jonka kypsyttelyyn seksuaalikasvatusmateriaalit yksilöä kannustavat, rakentuu materiaalin mukaan sekä nuoren sisäisten että ulkoisten tekijöiden kautta. Aineistossa toistuu käsitys yksilön seksuaalisuuden rakentumisesta vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa.

Seksuaalisuuden muodostumiseen vaikuttavat varhaislapsuuden kasvuympäristö ja kokemukset, nuoruudessa erityisesti kehossa tapahtuneiden muutosten hyväksyminen, omasta naisellisuudesta tai miehekkyydestä saadut kokemukset ja läheisten antama esimerkki.

(Terveydeksi, 48.)

[Seksuaaliseen] Suuntautumiseen vaikuttavat mm. kasvu- ja elinympäristö, ihmissuhteet ja elämän tuomat kokemukset.

(Terveydeksi, 49.)

Käsitys omasta seksuaalisuudesta muuttuu iän ja elämäkokemusten myötä, naisilla esimerkiksi äidiksi tultaessa. Jokin ruumiinvamma saattaa muuttaa seksuaalisuuden kokemista tai toteuttamista.

(Terveystiedon syke, 195.)

Osa ihmisistä on homoseksuaaleja. Siihen ei voi ketään opettaa tai pakottaa eivätkä sitä aiheuta perhe- tai kotiolo.

(Terveyden portaat, 317.)

Se, millä tavoin ympäristötekijät yksilön seksuaalisuuteen vaikuttavat, jää teksteissä avoimeksi. Oppikirjat antavat paikoin ristiriitaista tietoa siitä, mihin tekijöihin ympäristö yksilön seksuaalisuudessa tarkkaan ottaen vaikuttaa. **Terveydeksi**-oppikirjan mukaan elinympäristö vaikuttaa nimenomaan seksuaaliseen suuntautumiseen, kun taas **Portaiden** mukaan homoseksuaalisuus ei aiheudu kotioloista. Vaikuttaa siltä, että ympäristön vaikutus on aineistossa rajattu seksuaali-identiteetin yksityiskohtiin, tosin **Terveydeksi**-oppikirja puhuu nimenomaan suuntautumisesta, johon ympäristötekijät vaikuttavat. Yksi ilmeinen vaikuttamisen tapa, joka jää mainitsematta, on normalisoidun heteroseksuaalisuuden vaikutus yksilön seksuaali-identiteettiin. Oppikirjat vaikenevat todellisuuden heterosuhteutuneisuudesta, joka ei

ainoastaan normalisoi heteroseksuaalisuutta, vaan myös tuottaa heterotapaista toimintaa ja heteroelämää eläviä ihmisiä antamalla tälle elämänmuodolle yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti etuoikeutetun ja siksi houkuttelevan aseman.

Portaat huomioi yhteiskunnan homovastaiset asenteet ja toteaa:

Osa ihmisistä on homoseksuaaleja. Siihen ei voi ketään opettaa tai pakottaa eivätkä sitä aiheuta perhe- tai kotiolot. Koska heteroseksuaalisuutta pidetään usein itsestään selvänä ja normaalina asiana, voi se lisätä tarvetta selittää ja luokitella siitä eroavaa seksuaalista suuntautumista. Tällainen syiden etsiminen voi tuntua loukkaavalta, koska eri selitysmalleissa lähdetään poikkeavuus-ajattelusta. Seksuaalista suuntautumista ja sen kehittymistä on tutkittu ja selitetty monin eri tavoin. Toistaiseksi mikään tieteellinen näyttö ei ole täysin kiistaton. Homoseksuaalisuus on enemmistön käyttäytymisestä eroava ominaisuus. Miksi oikeastaan pitäisi etsiä selitystä homoseksuaalisuudelle tai heteroseksuaalisuudelle?

(Terveyden portaat, 317.)

Katkelmassa tarkastellaan seksuaalisuuden yhteiskunnallista ulottuvuutta tavalla, joka on aineistossa poikkeuksellista. **Portaat** kyseenalaistaa seksuaalisen suuntautumisen, ja nimenomaan homoseksuaalisuuden, alkuperän etsinnän ja osoittaa tällaisen projektin heterolähtökohtaisuuden. Hetero-oletusta kritisoivaa viestiä vesittää kuitenkin se, että kappale sijoittuu oppikirjassa juuri ennen tekstiä, jossa kerrotaan homoseksuaalisten fantasioiden tilapääsydestä murrosiässä ja niiden kuulumisesta heteroseksuaalisuuteen.

Oppikirjat esittävät nuoren seksuaali-identiteetin vakiintuvan murrosiän tunnustelujen kautta.

Seksuaalinen suuntautuneisuus voi muuttua elämän eri vaiheissa. Nuoruudessa seksuaalinen mielenkiinto voi vaihdella laidasta laitaan ja etsiä muotoaan. Monet murrosikäiset nuoret tuntevat seksuaalista värinää omaa sukupuolta kohtaan. Se on täysin luonnollista ja parhaimmillaan tukee oman seksuaalisen minäkuvan muotoutumista.

(Terveydeksi, 51.)

Lapsuuden ja nuoruuden ihastumiset samaa sukupuolta oleviin ystäviin eivät kerro lopullisesta seksuaalisesta suuntautumisesta.

(Terveystiedon syke, 196.)

Homoseksuaalit mielikuvat, ajatukset tai kokeilutkaan eivät vielä tee kenestäkään homoseksuaalia, sillä ne voivat kuulua myös heterojen seksuaalifantasioihin. Tämän takia ei kannata leimata ketään toista tai itseään, jos seksuaalinen kehitys on vielä kesken. Seksuaalinen mielenkiinto voi vaihdella nuoruudessa, koska silloin nuori etsii omaa seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiään.

(Terveyden portaat, 317.)

Oppikirjat esittävät nimenomaan samaan sukupuoleen suuntautuvan mielenkiinnon murrosiän seksuaalisuuden ailahtelun ilmentymänä. Tämä teema esiintyy selkeänä kaikissa

tarkastelemisani oppikirjoissa. Teksteissä varoitellaan identifioimasta ketään homoseksuaaliksi nuoruusiän homoseksuaalisen kiinnostuksen perusteella. Asiasisältö käy ymmärrettäväksi heterosuhteutuneessa todellisuudessa, jossa heteroseksuaalisuus luonnollistettuna seksuaalisuuden muotona ei vaadi selityksiä. Homoseksuaalisuus näyttäytyy jonain, mikä voi olla myös ohimenevää ja muodostaa yhden vaiheen yksilön kehityksessä kohti heteroseksuaalisuutta. Heteroseksuaalisuus piirtyy lopputulokseksi ja varsinaiseksi seksuaalisuudeksi, jolloin homoseksuaalisuus näyttäytyy nuoruuden seksuaalisella etsikkoajalla selittyvänä vaiheena. Oppikirjat eivät esitä lukijalle sitä mahdollisuutta, että heteroseksuaaliset mielikuvat ja kokeilut voisivat olla murrosiän ohimenevä vaihe. Kuitenkin heteroseksuaalisen position etuoikeutetun aseman yhteiskunnassa voi nähdä houkuttelevan heteroseksuaaliseen toimintaan, jolloin nimenomaan heteroseksuaalisuuden voisi tulkita vähemmän vakaana ja enemmän ulkoapäin ohjatulta identiteetiltä ja toimintamallilta kuin lesbouden, bi- ja homoseksuaalisuuden. Tästä näkökulmasta katsottuna murrosiän homoseksuaalisen halun ja toiminnan vaihtumisen heteroseksuaaliseksi liitoksi voisi tulkita niin, että iän ja elämäkokemusten karttuessa heteroseksuaalisen suhteen etuoikeutettu yhteiskunnallinen positio piirtyy selvemmin esiin ja heteroseksuaalinen elämäntapa ja parisuhde alkavat näyttäytyä ongelmattomina ja houkuttelevina.

Murrosiän samaan sukupuoleen kohdistuvan seksuaalisen kiinnostuksen leimaaminen potentiaalisesti väliaikaiseksi lataa paineita homoseksuaaliselle identiteetille. Katkelmat aineistosta ilmentävät käsitystä siitä, että tullakseen varteenotettavaksi ja todeksi haluksi ja identiteetiksi, lesbouden, homo- ja biseksuaalisuuden tulee jollakin tapaa todistaa pysyvyytensä. Tätä vaatimusta ei aseteta heteroseksuaalisuudelle, joka pysyy taustalla olemassa olevana, varsinaisena seksuaalisuuden mallina, johon kokeilujen välillä ja niiden jälkeen on mahdollisuus palata ilman, että heteroseksuaalisuudesta poikkeamisen katsottaisiin horjuttavan yksilön heteroseksuaalisuutta. Heteroseksuaalisuutta leimaa oppikirjoissa pysyvyys kun taas seksuaalisuuden ilmentämisen muutokset liittyvät aineistossa nimenomaan lesbouteen, homo- ja biseksuaalisuuteen.

Jokainen aineistoni oppikirja esittelee biseksuaalisuutta, mutta ei huomioi sitä seksuaalisuuden kehityksen yhteydessä. Kiinnostavaa on myös **Terveydeksi**-oppikirjan toteamus siitä, että

biseksuaalilla kiinnostus eri sukupuoliin voi vaihdella ja muuttua elämän eri vaiheissa. Toteamus ilmentää laajemmin sitä vakaisiin ja yhtenäisiin seksuaali-identiteetteihin perustuvaa näkökulmaa, josta seksuaalisuutta ja seksuaalista monimuotoisuutta oppikirjoissa tarkastellaan. Seksuaalisen kiinnostuksen vaihtelun sanotaan tapahtuvan ihmisellä, joka jo on identifioitunut biseksuaaliksi, mikä mahdollistaa seksuaalisen kiinnostuksen kohdistumisen sekä naisiin että miehiin. Seksuaalisen kiinnostuksen vaihtelevuus liitetään biseksuaaliseen identiteettiin ja heteroseksuaalisuus, lesbous ja homoseksuaalisuus jäävät järkkymättömiksi seksuaali-identiteeteiksi, joista käsin ei tapahdu halun muutoksia tai vaihtelua. Käsittelemättä jäävät ne seksuaalisen kiinnostuksen muutokset, joiden taustalle yksilöllä ei ole valmista bi-identiteettiä, minkä terveystiedon oppikirjat tuntuvat vaihtelun taustaksi vaativan.

Iästä riippumattomiksi muutoksiksi seksuaalisuudessa osoitetaan ruumiillista alkuperää olevat muutokset kuten vammautuminen tai raskaus (raskaus tosin liittyy naisella tiettyyn ikäkauteen). Sellaiset seksuaalisuuden muutokset, joissa halu suuntautuu eri kohteeseen kuin ennen, paikannetaan nuoruuteen ja murrosikään. Tällainen kuvaus muutoksista seksuaalisuudessa tekee näkymättömäksi joukon mahdollisia kokemuksia ja elämänkulkuja. Vaille mainintaa jätetään esimerkiksi sellainen elämänkulku, jossa heteroseksuaalista elämää viettänyt ja heteroidentifioitunut ihminen alkaa tuntea seksuaalista kiinnostusta samaa sukupuolta kohtaan ensimmäistä kertaa aikuisiässä.

Heteroseksuaalisuuden rakentuminen

Kaikki kolme oppikirjasarjaa antavat määritelmät heteroseksuaalisuudesta, kuten lesboudesta, homo- ja biseksuaalisuudestakin. Heteroseksuaalisuus selitetään samassa yhteydessä kuin muutkin seksuaalisuuden muodot. **Kosketuksessa** ei anneta määritelmiä, mutta seksuaali-identiteettien nimiä käytetään teksteissä. **Syke** ja **Terveydeksi** -oppikirja antavat käsittehakemistoissa määritelmät seksuaali-identiteeteistä, myös heteroseksuaalisuudesta.

heteroseksuaalisuus
Seksuaalinen kiinnostus vastakkaista sukupuolta olevaa kohtaan.

(Terveystiedon syke, 391.)

heteroseksuaalisuus

seksuaalisen mielenkiinnon suuntautumista eri sukupuolen edustajaan (naisen ja miehen välistä).

(Terveystieteet, 429.)

Kahden oppikirjan määrittelyjen välillä näkyy eroa siinä, ilmaistaanko heterosuhteen osapuolten sukupuolet toisiinsa nähden erilaisina vai vastakkaisina. Voisi ajatella, että nais- ja miessukupuolen asettaminen toisilleen vastakkaisiksi rakentaa kapeampaa ymmärrystä sukupuolista kuin sukupuolten näkeminen erilaisina.

Seksuaalikasvatuksen aiheisiin kuuluvat romanttiset ja intiimit suhteet. Parisuhteista puhuttaessa kaikki oppimateriaalit käsittelevät ihastumista, rakastumista, seurustelemista ja suhteiden päättymistä. Näistä aiheista puhutaan oppimateriaaleissa suurelta osin sukupuoli peittäen ja joiltain osin hyvinkin sukupuolitetusti heteronäkökulmasta. Erityisesti **Terveystieteet**⁶ esittää romanttisiin suhteisiin liittyviä aiheita eritellen tytöt ja pojat. Poikien ruumiillisia muutoksia murrosiässä käsittelevä luku päättyy tehtäviin, jossa annetaan väitteitä ja lukijan tulee arvioida ovatko ne totta vai tarua. Yksi väitteistä kuuluu:

Siittimen koko vaikuttaa ensisijaisesti tyttöjen kiinnostumiseen pojista.

(Terveystieteet, 47.)

Terveystieteet-oppikirjassa ihastumista käsitellään sukupuoliin jaoteltuna otsikoilla *Miten lähestyä tyttöä?* ja *Miten lähestyä poikaa?* sekä *Tyttöjen ajatuksia pojista* ja *Poikien ajatuksia tytöistä*.

Kaikki oppikirjat kuvaavat ihastumista, rakastumista ja seurustelua yleisellä tasolla ilman sukupuolierityisiä nimeämisiä. Myös **Terveystieteet**, joka käsittelee aihetta korostetun sukupuolittuneesti ja heteroseksuaalisuudessa pitäytyen, sisältää tekstipätkän, jossa ihastumisesta kerrotaan sanoilla, joita voidaan käyttää lesbo- homo- ja heterosuhteissa. Ihastumisen kohteesta ja ihastujasta voidaan käyttää sellaisia sanoja kuten esimerkiksi *lähellä oleva ihminen*, *luokkakaveri*, *sisaruksen ystävä*, *kumppani*, *seurustelukumppani*, *toinen*, *hän*, *itse*, *ihminen*, *rakastavaiset*, *tuttu ja luotettava pari*, *rakastunut*, *seurusteleva pari*, *molemmat*, *entinen tyttö- tai poikaystävä*. Etenkin **Portaat** erottuu joukosta siten, että aihetta lähestytään yleisinhimillisenä

⁶ Terveystieteet, 55–57.

asiana ilman viittauksia sukupuoliin leipätekstissä. Heteroseksuaalinen asiayhteys pilkahtaa leipätekstin sivussa olevassa listassa kysymyksiä⁷, josta yhdessä kysytään, kumpi voi tehdä aloitteen seurustelusta. Interrogatiivipronominia *kumpi* on vaikea ymmärtää muuten, kuin viittauksena toiseen kahdesta erilaisesta vaihtoehdosta, joista toinen on tyttö ja toinen poika.

Kaikissa kolmessa oppikirjassa tuodaan esiin, että ystävyys voi muuttua ihastukseksi ja rakkaudeksi murrosiässä. **Sykkeessä**⁸ esitellään ensin ystävyyssuhteiden eroja tytöillä ja pojilla, kuten että tytöt mieluummin juttelevat ja pojat puuhailevat yhdessä tai urheilevat. Kappaleen lopuksi mainitaan, että tyttöjen ja poikien välinen ystävyys voi muuttua rakkaudeksi ja seurustelusuhteeksi. **Syke** tarjoaa rakastumista tyttöjen ja poikien välillä, eli heteroseksuaalisessa kontekstissa. Asian voi ilmaista myös toisin, kuten **Terveydeksi** ja **Portaat**.

Seurustelusuhteen alku voi olla hyvinkin erilainen. Kiinnostuksen kohde voi olla ennestään tuttu, vanha kaveri tai aivan uusi tuttavuus.

(Terveydeksi, 60.)

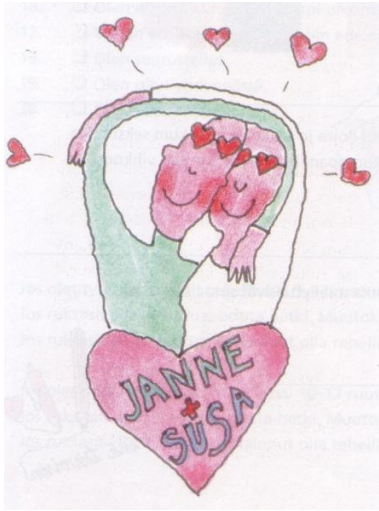
Kavereiden kanssa yhdessäoloon voi tulla mukaan seksuaalisia mielikuvia. Joku koulukaverisi, johon et aiemmin kiinnittänyt erityistä huomiota, alkaakin kiinnostaa sinua ja saattaa yhtäkkiä näyttää jopa mahdolliselta seurustelukumppanilta.

(Terveyden portaat, 56.)

Terveydeksi ja Portaat eivät nimeä tyttöjä tai poikia, vaan puhuvat *vanhasta kaverista* ja *koulukaverista*, jolloin ei-heteroseksuaalista asiayhteyttä ei suljeta ulos. Tosin **Terveydeksi**-oppikirjassa lainaus sijoittuu sivulle, jota kuvittaa piirros heteropariskunnasta.

⁷ Terveyden portaat, 201.

⁸ Terveystiedon syke, 180.

Kuva 1. Rakastunut heteropari. Terveysteksti, 60.

Portaissa ei yleensä nimetä sukupuolia, kun kyseessä ovat kaikkia sukupuolia koskettavat asiat, eikä mitään seksuaalisuuden muotoa näin ollen tehdä näkymättömäksi tai suljeta ulos. Hetero-oletus kuitenkin vilahtaa **Portaissa**⁹ ystävyyttä koskevan kappaleen pohdintakysymyksessä, jossa lukijan tulee miettiä, voiko toista sukupuolta olevan kanssa olla hyvä ystävä ilman, että kyse on seurustelusuhteesta. Tosin kysymyksen voi tulkita herättelevän lukijaa keksimään syitä sille, että eri sukupuolia olevat ihmiset ovat ystäviä eivätkä seurustele. Yksi mahdollinen selitys voisi olla se, että seksuaalinen kiinnostus toisella ystävällä tai kummallakin heistä suuntautuu samaan sukupuoleen, jolloin heidän suhteensa voi ajatella olevan lähtökohtaisesti ystävyysuhde.

Kosketuksen toiseksi viimeinen oppitunti on nimeltään *Seksi ja seksuaalisuus vastakkaisen sukupuolen näkökulmasta*. Tunnilla oppilaat jaetaan tyttö- ja poikaryhmiin ja ryhmille jaetaan paperilla oppilaiden tekemiä kysymyksiä. Tytöt ovat laatineet poikia koskevia kysymyksiä ja pojat tyttöjä koskevia kysymyksiä. Tytöistä koostuva ryhmä vastaa poikien esittämiin kysymyksiin tytöistä ja päinvastoin. Oppitunnin johdannossa opettajaa muistutetaan, että kaikki kysymykset eivät välttämättä tule koskemaan heteroseksuaalisuutta tai seksiasioita ylipäätään. Huomautus tuntuu olevan ristiriidassa sen kanssa, että oppitunnin tarkoituksena on, että sukupuolen mukaan yhdenmukaiset oppilasryhmät vastaavat niin sanotun vastakkaisen sukupuolen edustajien tekemiin kysymyksiin omasta sukupuolestaan. Harjoituksen voisi ajatella

⁹ Terveysteksti, 192.

olevan paikallaan siinä mielessä, että sukupuolijärjestelmässä tuotetaan erilaista seksuaalisuutta tytöille kuin pojille, jolloin niin sanotun vastakkaisen sukupuolen mielteiden kuuleminen voisi monipuolistaa kuvaa seksistä ja seksuaalisuudesta. Toisaalta harjoitus olettaa kaksi ryhmää, tytöt ja pojat, joilla on toisistaan poikkeavat näkemykset ja ryhmän sisällä samankaltainen näkemys.

Heteroseksuaalisuus voi ulottua myös tulkintoihin kiihottumisessa tapahtuvista ruumiin fysiologisista muutoksista. **Syke** kertoo kiihottumista käsittelevässä luvussa seuraavaa.

Naisen kiihottuessa häpyhuuliin pakkautuu verta ja ne suurenevät vähän. Emättimen seinämät alkavat erittää liukasta limaa, joka helpottaa yhdyntää.

(Terveystiedon syke, 204.)

Naisen kiihottuessa erittyvä emätinneste liitetään yhteen seksikäytäntöön, yhdyntään. Liman erityksen merkitys haetaan siitä, että emätin voi ottaa vastaan peniksen, mikä helpottaa yhden seksikäytännön toteutumista. Oteessa kiihottumisen aikaansaamat muutokset naisen ruumiissa asetetaan palvelemaan keskeisen (hetero)seksikäytännön eli yhdynnän onnistumista. Naisruumiin fysiologinen muutos kiihottumisessa esitetään välineellisenä ilmiönä, jonka tarkoitus on peniksen vastaanottaminen. Kiihottumisen aikaansaamaa fysiologista muutosta ei liitetä esimerkiksi naisen nautintoon. **Syke** on oppimateriaaleista ainoa, joka liittää emättimen kostumisen peniksen vastaanottamiseen yhdynnässä.

Välillä oppimateriaalit suuntaavat lukijan huomion siihen, millä tavoin tyttöjen ja poikien toimintaan suhtaudutaan. Heteroseksuaalisuus esiintyy myös sillä tavoin erittelemättömänä, että sen tuottamat erilaiset positiot tytölle ja pojalle tuoda esiin vain joiltakin osin. Pääsääntöisesti lukijan huomio kiinnitetään tytön ja pojan positioihin pohdintatehtävissä. Näistä osassa ilmenee kriittinen suhtautuminen normeihin ja odotuksiin, jotka ovat erilaiset tytöille ja pojille.

Onko tyttöjen ja poikien suhtautumisessa fritesuihin eroja?
Viestiikö jälki eri asiaa tytön kuin pojan kaulalla?

(Terveystiedon syke, 64.)

Onko tyttöjen ja poikien sosiaaliselle käyttäytymiselle samanlaiset säännöt?

(Terveystiedon syke, 192.)

Heteroseksuaalisuuden yhteydessä on kiinnostavaa tarkastella oppimateriaalien tapaa käsitellä reproduktiota eli lisääntymistä. **Terveydeksi**-oppikirja sitoo reproduktion tiukasti heteroseksuaaliseen kontekstiin.

Ihmisen lisääntymisen kannalta heterosuhteet ovat välttämättömiä.

(Terveydeksi, 51–52.)

Etenkin nykyisten lisääntymisteknologioiden aikana voisi kai pikemminkin todeta, että munasolun hedelmöittyminen ja alkion terve kehitys raskauden aikana ovat välttämättömiä ihmisten lisääntymisen kannalta, eivät heterosuhteet.

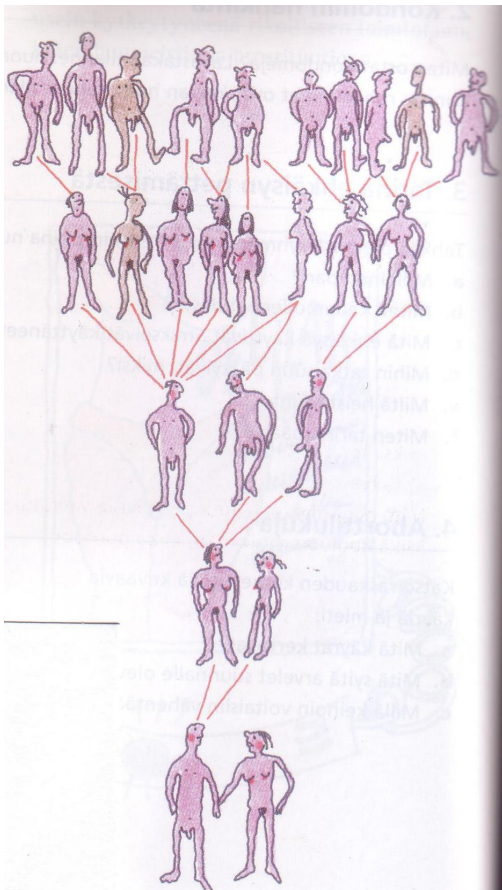
Portaat¹⁰ on aineistoni oppimateriaaleista ainoa, joka käsittelee lisääntymisteknologioita. Aihe on osa kappaletta, jossa kerrotaan hedelmällisyyttä heikentävistä tekijöistä, kuten tupakoinnista, alkoholin käytöstä, sukupuolitaudeista, ylipainosta, anabolisten steroidien käytöstä, naisen lisääntymiselinten ongelmista ja iän myötä tapahtuvasta hedelmällisyyden heikkenemisestä. Oppikirja kertoo, että hedelmällisyshoitojen lisäksi on muita ratkaisuja pariskunnan tahattomaan lapsettomuuteen, kuten adoptio, sijaisvanhemmuus ja läheiset suhteet esimerkiksi kummilapseen. Kappaleessa ei mainita seksuaalisuuksista mitään, vaikka mahdollisuudet ratkaista niin sanotun tahattoman lapsettomuuden ongelmaa vaihtelevat huomattavasti riippuen siitä, onko kyseessä lesbo-, homo- vai heteropariskunta.

Seksitautien ja ei-toivotun raskauden ehkäisy ovat keskeisiä teemoja terveystiedon seksuaaliopetuksessa ja niitä käsitellään jokaisessa oppikirjassa sekä verkkomateriaalissa. Oppikirjat luettelevat koko joukon sukupuolitauteja ja ehkäisymenetelmiä. Ehkäisyn yhteydessä kaikki oppimateriaalit käyvät yksityiskohtaisesti läpi kondomin käytön. Oppimateriaalit antavat vaihe vaiheelta etenevän kuvauksen seksistä kondomin käytön näkökulmasta. Kuvaukset kertovat aina yhdynnästä. Muita seksikäytäntöjä, joissa kondomia voi käyttää, vilautetaan epäsuoremmin. Näissä voidaan puhua seksikäytäntöjen sijaan ruumiinosista ja limakalvoista, jotka tulee suojata. Ehkäisyntarpeesta tai ehkäisymenetelmistä naisparin kohdalla ei puhuta.

¹⁰ Terveyden portaat, 327.

Seksitauteja ja niiden ehkäisyä käsitellään monenlaisten kerronnanmuotojen avulla. Aiheesta esitetään elävän elämän tarinoita seksitilanteista, listoja seksitaudeista, niiden oireista ja hoidosta ja aiheelle on omistettu kysymys-vastauspalsta. Kun oppimateriaaleissa kuvataan seksitauteihin liittyviä asioita ihmisten kautta, kyseessä on heteroseksuaalinen intiimi kanssakäyminen.

Sekä **Terveydeksi**-oppikirjassa¹¹ että **Portaissa**¹² esitetään kuva seksitautien leviämisestä suojaamattomien yhdyntöjen seurauksena. **Terveydeksi**-oppikirjan kuvaan on piirretty 25 alastonta ihmistä, kaikki selvästi joko miehiä tai naisia. Heidän välillään kulkee viivoja, jotka osoittavat suojaamatonta yhdyntää kahden ihmisen kesken. Kuvaan liittyvässä tehtävässä lukijaa pyydetään laskemaan kuinka monta mahdollisuutta yhdellä miehellä on ollut saada sukupuolitauti. Jokainen viiva on piirretty kulkemaan naisesta mieheen tai toisin päin, eli tässä 25 ihmisen joukossa on ainoastaan heteroseksuaalisia seksikontakteja.

Kuva 2. Suojaamattomia heteroseksikontakteja. Terveydeksi, 78.

¹¹ Terveydeksi, 78.

¹² Terveyden portaat, 321.

Vastaavassa **Portaiden** kuvassa ihmisiä on seitsemän ja tässäkin viivat osoittavat yhdyntää miehen ja naisen välillä. Voidaan sanoa, että lesbo- ja homoseksii vilahtavat teksteissä ruumiinosina, jotka tulee suojata kondomilla sukupuoliteitse tarttuvien tautien ehkäisemiseksi. Homoseksuaaliset seksiaktit ohitetaan ehkäisyn yhteydessä silloin, kun kuvataan kokonaisia ihmisiä ja heidän seksuaalisia kontaktejaan. Silloin, kun oppimateriaaleissa kerrotaan ehkäisystä tarinallisemmassa muodossa, on kyse heteroparin seksistä. **Terveydeksi**-oppikirjan¹³ vastuullista seksiä käsittelevästä luvusta yksi sivu koostuu kolmesta nuoren esittämästä kysymyksestä seksitaudeista ja lääkärin vastauksista niihin. Kahdessa kysymyksessä tyttö tiedustelee sukupuolitaudin riskejä oltuaan suojaamattomassa yhdynnässä pojan kanssa ja yksi kysymys tulee pojalta, joka ei käyttänyt yhdynnässä tytön kanssa kondomia. Kaikilla kolmella on ilmennyt oireita, jotka voivat viitata sukupuolitautiin.

Heteroseksuaalisuuden kulttuurisiin merkityksiin kuuluu kiinteästi myös ajatus ydinperheestä. Jokaisessa kirjasarjassa perheaiheen käsittelylle on varattu oma lukunsa otsikoilla *Minä ja perhe*¹⁴, *Perheen merkitys*¹⁵ ja *Perhe*¹⁶. **Kosketus** ei käsittele perhettä kenties siksi, että materiaali on tarkoitettu ennen kaikkea seksuaaliterveyden ja ihmissuhteiden opetukseen. Perheosiot esittelevät yhteiselon eri puolia perheen lapsen, eli kirjojen varsinaisen lukijakunnan näkökulmasta. Perhettä käsiteltäessä kaikki kirjat esittelevät rakentavia tapoja yhteiseloön vanhempien ja sisarusten kanssa sekä yhteisten pelisääntöjen tärkeyttä perheessä kuten sosiaalisissa suhteissa yleensäkin. Lukijalle kuvataan mahdollisia perheen ristiriita- ja ongelmatilanteita, kuten teini-ikäisen elämän muutoksia ja avioeroa, myös vanhempien näkökulmasta.

Kaikki oppikirjat kuvaavat erilaisia perheitä. **Terveydeksi**¹⁷ ja **Portaat**¹⁸ kertovat perheitä olevan niin monenlaisia, että perheen määrittely on käynyt vaikeaksi. Kaikissa oppikirjoissa tuodaan esiin, että kahden eri sukupuolta olevan vanhemman ja heidän lapsiensa muodostama ydinperhe ei ole ainoa olemassa oleva perhemuoto. Otsikot lupailevat tietoa monenlaisista

¹³ Terveydeksi, 75.

¹⁴ Terveydeksi, 82.

¹⁵ Terveystiedon syke, 160.

¹⁶ Terveyden portaat, 190.

¹⁷ Terveydeksi, 100–101.

¹⁸ Terveyden portaat, 190.

perhemalleista: *Erilaisia perheitä*¹⁹, *Suurperheistä uusperheisiin*²⁰, *Peruserhe*²¹ ja *Uusperheen elämää*²². Vaikka perheitä kerrotaan olevan monenlaisia, perheiden monimuotoisuus tyypistyy aineiston perheosioissa heterosuhteen ympärille rakentuviin perhemuotoihin. Kirjoissa puhutaan nykyään harvinaisista peruserheistä ja uusperheistä, joihin kuuluu lapsia vanhempien entisistä liitoista ja joissa on tai on ollut heteropariskunta lapsen vanhempina. Sateenkaari- ja apilaperheitä ei perheosioissa esitellä. **Terveydeksi**-oppikirjan²³ mukaan perhemuotoja on lukemattomia ja väljä määritelmä sitoo perheeksi samaa jääkaappia käyttävät ihmiset. Tästä huolimatta oppikirjoihin ei ole saatu sisällytettyä tietoa samaa sukupuolta olevien vanhempien perheistä. Uusperheistä ja heteropariskuntien avioerosta on oppikirjoista asiaa sivukaupalla niin vanhempien kuin lastenkin näkökulmasta.

Portaat on oppikirjoista ainoa, jossa kerrotaan samaa sukupuolta olevien vanhempien perheistä.

Luku *Seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden moninaisuus* kertoo:

Nuorelle, joka kokee kuuluvansa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön, ovat positiivisten samastumismallien ja ympäristön tuki tärkeitä asioita. Tänä päivänä myös perheet voivat olla moninaisia. Perheissä voi olla samaa tai eri sukupuolta olevia vanhempia. Vanhempia voi olla 2–4, jolloin muut kuin biologiset vanhemmat ovat sosiaaliset vanhemmat. Ei-heteroperheisiin syntyvät lapset ovat yleensä kauan odotettuja. Lapsen hyvinvointia ei ratkaise perhemuoto, vaan lapsen saama rakkaus ja häntä kohtaan osoitettu hellyys.

(Terveyden portaat, 318.)

Sivun reunassa on tietoisu parisuhdelaista, jossa kerrotaan parisuhteen virallistamisesta samaa sukupuolta olevien kumppanien kesken ja oikeuksista, jotka parisuhteen virallistaminen pariskunnalle tuo. Tämä tieto ei-heteroperheistä on sijoitettu seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta kertovaan lukuun. **Portaiden** perheosiossa samaa sukupuolta olevien vanhempien perheistä ei puhuta.

Homo- ja heteroseksuaalit mainitaan **Kosketuksen** oppitunnilla *Seksuaalisuuden monet mahdollisuudet*, kun puheena on anaaliseksi. Oppitunnilla mietitään seksin ja muun romanttisen yhdessäolon tapoja, jotka ovat enemmän tai vähemmän riskialttiita seksitautien välittymisen tai raskaaksi tulon näkökulmasta. Opettajaa kehoitetaan ohjaamaan luokkaa pohtimaan, mitä

¹⁹ Terveydeksi, 100.

²⁰ Terveydeksi, 100.

²¹ Terveystiedon syke, 168.

²² Terveystiedon syke, 173.

²³ Terveydeksi, 100.

esiinnousseista seksikäytännöistä voi harjoittaa seksuaalisesta suuntautumisesta huolimatta. Materiaalin mukaan anaaliseksi voi nousta puheeksi tässä kohden homomiesten seksikäytäntönä. Opettajaa neuvotaan kyseenalaistamaan tämä homoseksuaalien ja anaaliseksiin välille oletettu yhteys ja kertomaan, että kaikki homomiehet eivät harrasta anaaliseksiä ja että se voi olla osa seksielämää heteropareilla.

Oppimateriaalien kuvitus sitoo aiheet tiiviisti heteroseksuaaliseen kontekstiin. Ihastumisesta, seurustelusta ja romanttisista suhteista kertovia tekstejä kuvitetaan valokuvin ja piirroskuvin. Kaikissa pareja kuvaavissa valokuvissa esiintyvät tyttö ja poika tai nainen ja mies, eivät koskaan samaa sukupuolta olevat ihmiset. Ainoastaan yksi kuva antaa mahdollisuuden toisenlaiseen tulkintaan. **Sykkeen**²⁴ kappale, joka kertoo vastuullisesta vanhemmuudesta, on kuvitettu valokuvalla, jossa kahden miehen välissä istuu poika. Kuvateksti kertoo, että *Yhdessä vietetty aika lujittaa perhesiteitä. Siitä jää myös mukavia muistoja.* Kuva on ainoa, jonka voi tulkita esittävän sateenkaariperhettä, joka koostuu kahdesta miehestä ja heidän pojastaan. Tämä on tarkoitushakuisesti venyttämällä saatu tulkinta oppikirjan muuten heteronäkökulmaisessa kontekstissa.

Portaat²⁵ kuvittaa seksuaalisuuden monimuotoisuudesta kertovaa, yhden sivun mittaista lukua piirroskuvilla vaaleanpunaisista ja vaaleansinisistä hevosenkengän muotoisista magneettiukkeleista. Vaaleanpunaiset esittävät tyttöjä pitkine hiuksineen ja vaaleansiniset poikia. Joidenkin ukkeleiden hevosenkengän kärkien magneettinapojen eteen on piirretty aaltoviivaa magneetin vetovoiman merkiksi, mikä symboloi romanttista kiinnostusta. Ylin kuva esittää kahta vaaleanpunaista magneettityttöä, jotka pitävät toisiaan kädestä kiinni. Seuraavassa kuvassa kaksi keskenään samannäköistä, vaaleansinistä poikamagneettia lähentyvät toisiaan. Kolmannen kuvan keskellä on poikamagneetti, joka vetää puoleensa yhtä tyttö- ja yhtä poikamagneettia. Seuraavassa kuvassa vaaleansininen ja vaaleanpunainen magneettihahmo lähestyvät toisiaan hymyillen. Viidennessä kuvassa tyttö- ja poikamagneetit seisovat selätysten ja tähyilevät muualle. Viimeisessä kuvassa tytön magneettinavat vetävät puoleensa poikamagneettia, jolla on kasvoillaan kauhistunut ilme.

²⁴ Terveystiedon syke, 166.

²⁵ Terveysten portaat, 317.

Oppimateriaalien kontekstissa tämä on perinpohjainen seksuaalisen monimuotoisuuden läpikäynti. Poikkeavaa muihin oppimateriaaleihin verrattuna on, että teemaa kuvitetaan, vaikkakin piirroshahmoilla eikä oikeiden ihmisten kuvilla.

Kosketuksessa kiinnitetään parissa kohden huomio oppilaisiin, jotka eivät ole yksiselitteisesti heteroseksuaalisia. Ensimmäinen maininta löytyy sivulta *Huomioitavia asioita*, jolle on kerätty yleisesti seksuaalisuudesta opettamista koskevia asioita. Toinen maininta liittyy raskautta ja vanhemmuutta koskevaan kokonaisuuteen.

Osa oppilaista on saattanut kokea seksuaalista häirintää, jotkut voivat pohtia omaa seksuaalista suuntautumistaan tai identiteettiään ja joku voi tuntea vetoa samaa sukupuolta olevaan henkilöön.

(Kosketus, Huomioitavia asioita.)

Lisäksi voi olla oppilaita, jotka ovat homoja tai lesboja, jolloin heillä saattaa olla erilaisia ajatuksia raskauteen ja vanhemmuuteen liittyvistä asioista.

(Kosketus, Raskaus ja vanhemmuus.)

Molemmissa otteissa tuodaan esiin, että oppilaissa voi olla homoja ja lesboja. Tilastollisestikin paikansa pitävämpi toteamus olisi se, että luokka koostuu oppilaista, jotka tuntevat vetoa samaan sukupuoleen, eri sukupuoleen ja moniin sukupuoliin. Opettajan huomio pyrittäneen kiinnittämään siihen, että heteroseksuaaliset suhteet eivät ole itsestäänselvyys oppilaiden keskuudessa ja että raskaus ja vanhemmuus voivat saada eri merkityksiä seksuaalisesti eri positiossa olevien ihmisten kohdalla.

Oppimateriaaleissa tarkastellaan paikoin seksuaalisuutta yhteiskunnalliselta kannalta.

Seksuaalisuudesta ja rakkaudesta puhutaan usein niin kuin ne kuuluisivat vain ja ainoastaan pojan ja tytön, miehen ja naisen väliseen suhteeseen. Tällainen näkemys sulkee monia ihmisiä seksuaalisuuden ulkopuolelle, kysymyshän on kuitenkin jokaiselle kuuluvasta perustarpeesta, jota voi toteuttaa monella tapaa. (---) Koska heteroseksuaalisuutta pidetään usein itsestään selvänä ja normaalina asiana, voi se lisätä tarvetta selittää ja luokitella siitä eroavaa seksuaalista suuntautumista.

(Terveyden portaat, 317.)

Oppimateriaaleissa tuodaan esiin homofobia, joka annetaan selityksenä lesboihin ja homoihin kohdistuvalle haukkumiselle ja väkivallalle. Homofobia on otettu hakusanaksi

käsittelemiseen ja neljän pohdintatehtävän joukon otsikoksi **Terveydeksi**-oppikirjaan²⁶. Puhe homofobiasta kytkeytyy yksilön psyykeen ja ei-heteroseksuaalisuuden asema heteronormatiivisessa yhteiskunnassa näytetään yksilökohtaisena asiana. Huomio viedään pois sosiaalis-kulttuurisista seksuaalisuutta määrittelevistä normeista, joiden uusintamiseen ja ylläpitämiseen ei riitä vain yksittäisten heteroseksuaalien kokema pelko. Yhteiskunnallisena ongelmana nähdään oppimateriaaleissa homofobia ja syrjintä, ei niinkään heteroseksuaalisuuden hegemoninen asema.

Tunteiden tunnistaminen, hallinta ja sanallistaminen on otettu aiheeksi kaikissa oppikirjoissa. Oppikirjat esittelevät etnisyyteen ja kulttuuriin liittyvien erojen merkitystä yksilöiden toimintaan ja kertovat, että eri maissa asuvien ihmisten välillä on eroja tunteiden ilmaisussa ja niiden tulkinnassa. Tunteet ja niiden mukainen toiminta kytketään kulttuuriin, eli niiden nähdään määräytyvän yksilöllisten, psyykkisten tekijöiden lisäksi yhteisesti jaettuihin ymmärryksiin ja tapoihin. Sukupuoleen liittyvien erilaisten toimintatapojen kytköstä kulttuuriin ymmärryksiin sukupuolierityisistä tunteista tai toiminnasta ei valaista yhtä selvästi.

Seksi, yhdyntä ja muut seksikäytännöt

Kaikki oppimateriaalit julistavat, että seksuaalisuus ei ole sama asia kuin seksi. **Sykkeen** hakemistossa seksi määritellään seksuaalisuuden toteuttamiseksi käytännössä. **Terveydeksi**-oppikirjassa ei ole hakusanaa seksi. **Portaat** ohjaa kirjan sisälle seksi-hakusanasta. Seksin määrittelyjä rakennetaan myös sitä kautta, mitä seksi ei ole. Negaatioiden kautta oppimateriaalit pyrkivät kumoamaan arkiymmärrykseen kuuluvia, ongelmallisina pidettyjä käsityksiä seksistä.

Osin seksin määrittely on kovin laeva ja seksiksi määritellään monet sellaiset yhdessä tehtävät asiat, mitä ei arkiymmärryksessä pidetä seksinä. Yleisin, kaikissa oppimateriaaleissa toistuva lausuma on, että seksi on muutakin kuin yhdyntää. Positiivisemmin ilmaistuna oppimateriaalit kertovat seksistä sen, että sitä on monenlaista.

²⁶ Terveydeksi, 429 ja 53.

Kaikki oppimateriaalit tekevät jyrkän eron seksuaalisuuden ja kaikenlaisen seksiin liittyvän toiminnan välille ja kertovat painokkaasti, että seksuaalisuus ei ole sama asia kuin seksin harrastaminen. Seksuaalisuus on ihmisen ominaisuus ja se on läsnä koko ajan eikä se häviä, vaikka ei seksiä harrastaisikaan. Seksuaalisuuden kuvailun lisäksi oppimateriaalit kertovat seksistä. Tarkastelen puhetapoja, joilla seksistä puhutaan seksikäytäntöjen yhteydessä. Seksikäytännöllä viitataan seksin harjoittamisen konkreettisiin tapoihin, mihin kuuluvat asennot ja anatomiset seikat, joten sen avulla pystyn analysoimaan seksipuheen fyysistä ja konkreettista puolta. Oppimateriaaleissa ei käytetä termejä seksikäytäntö tai seksitekniikka, vaan niissä puhutaan monista rakastelun, seksuaalisuuden ilmentämisen tai seksin harrastamisen tavoista.

Kun oppimateriaalit kartoittavat seksuaalisuuden ja seksikäyttämisen laajaa ja moniulotteista kenttää, ne tuovat selkeyttä asiaan erottelemalla yleiseen seksipuheeseen kuuluvia termejä toisistaan. Viesti on, että sellaiset asiat kuin esimerkiksi seksi, seurustelu, hellyyden ja rakkaudenosoitus eivät ole sama asia kuin yhdyntä ja että seksin harrastamisen tapoja on monia, ei vain yhdyntä. Seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvien termien eroja pyritään korostamaan. **Portaissa**²⁷ yksi luku on otsikoitu *Seksuaalisuus ei ole sama kuin seksi*. **Kosketuksessa**²⁸ yhdynnän keskeisyyden kyseenalaistaminen ilmoitetaan yhdeksi materiaalin tavoitteeksi.

Vaikka yhdynnän keskeisen aseman purkaminen on nimetty yhdeksi tavoitteeksi osassa oppimateriaaleja, ne siitä huolimatta tekevät yhdynnästä keskeisen seksikäytännön monin tavoin. Kun oppimateriaaleissa halutaan sanoa jotain yleistä seksistä tai jostain seksiin liittyvästä aiheesta, mainitaan poikkeuksetta yhdyntä eikä mitään muuta seksikäytäntöä, kuten vaikka hyväilyseksiä.

Seksi on kuitenkin vain pieni osa seksuaalisuutta. Se merkitsee seksuaalisuuden toteuttamista käytännössä, esimerkiksi yhdyntää.

(Terveystiedon syke, 195.)

²⁷ Terveystiedon portaali, 53.

²⁸ Kosketus, Johdannoksi seksuaalikasvattajalle – Materiaalin periaatteista ja arvoista.

Terveydeksi²⁹ selostaa rakastelun etenemistä kiihottumisesta laukeamiseen ja kuvaa rakastelussa tapahtuvia fyysisiä muutoksia ja tuntemuksia naisella ja miehellä. Selostuksen osana on kuvaus yhdynnästä mutta ei muista seksikäytännöistä. Yhdyntäosio aloitetaan virkkeellä

Yhdyntä saattaa olla osa rakastelua, mutta ei aina.

(Terveydeksi, 67.)

Kosketuksen³⁰ seksiä ja seksuaalisuutta käsittelevä oppitunti sisältää harjoituksen, jossa oppilas poimii annetusta 20 kohdan listasta kolme asiaa, jotka hänen mielestään ovat seksiä. Luettelossa on sellaisia asioita kuin *olon tunteminen aikuiseksi*, *intohimo*, *mahdollisuus todella jutella* ja *hauskan pito*. Ainoa varsinainen seksikäytäntö, joka listasta löytyy, on *yhdyntä*. Listan muita intiimejä asioita, joissa on mukana fyysinen ulottuvuus, ovat *suutelu* ja *koskettelu ja fyysinen läheisyys*. Nämä eivät kuitenkaan ole varsinaisesti seksikäytäntöjä, kuten näihin liittyvät suuseksi ja hyväilyseksi olisivat. Vaikka opettajalle tarkoitettussa oppitunnin taustoituksessa korostetaan sitä, että seksi ei ole sama asia kuin yhdyntä ja seksi pyritään näkemään yhdyntää laajempänä asiana, tämä ajatus ei tule esiin harjoituksessa.

Myös silloin, kun on kyse seksiä sivuavasta asiasta, esimerkkinä on yhdyntä. Kaikki oppikirjat mainitsevat intiimihygienian tärkeyden itsetyydytyksen yhteydessä. **Terveydeksi**³¹ kertoo intiimihygieniasta tytöillä ja pojilla kappaleissa, jotka käsittelevät murrosiän muutoksia. Intiimihygienia liitetään seksiin yhdynnän kautta. **Syke**³² ja **Portaat**³³ tuovat esiin intiimihygienian merkityksen yhdynnässä, mutta muita seksikäytäntöjä ei tässä yhteydessä mainita. **Portaat** toteaa, että molempien osapuolten on huolehdittava alapesusta ennen yhdyntää ja sen jälkeen. **Sykkeen** mukaan puhtaudesta huolehtiminen lisää seksin miellyttävyyttä. Miellyttävyyden näkökulmasta esimerkkinä voisi yhdynnän sijaan hyvin olla myös suuseksi.

Jos lukija aktiivisesti etsii tietoa muista seksikäytännöistä kuin yhdynnästä, hän voi löytää niistä vihjeitä seksitauteja käsittelevistä osioista, jonne käsitetekemistotkin ohjaavat lukijan termeistä suuseksi ja hyväilyseksi/petting. Kaikissa oppimateriaaleissa seksitaudit ja niiden ehkäisy

²⁹ Terveydeksi, 66–67.

³⁰ Kosketus, 7. oppitunti.

³¹ Terveydeksi, 41, 45.

³² Terveystiedon syke, 203.

³³ Terveysten portaat, 155.

esitellään omana aihekokonaisuutenaan. Oppimateriaalit listaavat ne ruumiinosat ja kudokset, joiden välityksellä seksitaudit leviävät: limakalvot suussa, nielussa, peräaukossa ja sukupuolielimissä. Tästä voi päätellä, että seksin moniin mahdollisuuksiin kuuluu tekniikoita, joissa edellä mainittuja ruumiinosia kosketetaan. Kun oppimateriaalit kertovat kokonaisvaltaisemmin tapahtumasta, jossa esimerkiksi kondomia käytetään, kuvataan aina emätinyhdyntä, jossa osapuolina on yksi nainen ja yksi mies. Muita tilanteita ja seksikäytäntöjä, joissa kondomia voi käyttää, ei kuvata. Ehkäisyteeman yhteydessä ainoaksi vihjeeksi muista seksikäytännöistä kuin yhdynnästä jäävät luettelot limakalvojen peittämistä ruumiinosista.

Yhdyntä on myös ainoa seksikäytäntö, joka on nostettu oppimateriaaleissa otsikkoihin. **Portaissa**³⁴ ja **Sykkeessä**³⁵ yhdyntä esiintyy lukujen otsikoissa ja **Terveydeksi**-oppikirjassa³⁶ seksistä kertovan luvun lopussa yhden tehtäväkokonaisuuden otsikko on *Yhdynnästä*. **Kosketuksessa**³⁷ yhdyntä löytyy yhden oppitunnin nimestä. Vaikka oppimateriaaleissa sivutaan muitakin seksikäytäntöjä ja niitä paikoin myös nimetään, ne eivät ole päässeet otsikkoihin tai oppituntien nimiin saakka. Tämä tuo yhdynnälle aivan erityistä näkyvyyttä verrattuna muihin seksikäytäntöihin.

Eroa yhdynnän ja muiden seksikäytäntöjen välille rakennetaan myös siinä, kuinka yksityiskohtaista eri seksikäytäntöjen kuvailu on. Kaikista seksikäytännöistä kaikki oppikirjat kuvailevat yhdynnän tarkimmin ja selostavat mitkä ruumiinosat ovat keskeiset ja mitä niillä tehdään. **Kosketuksessa**³⁸ on tehtävä, jossa oppilaat jaetaan pieniin ryhmiin ja heidän tulee keksiä samaa tarkoittavia sanoja annetuille käsitteille. Opettaja valitsee harjoituksessa käytettäväksi joko kolme yleistä tai kuusi tarkkaa käsitettä, jotka kaikki liittyvät seksuaalisuuteen. Yleiset käsitteet ovat *naisen seksuaaliset kehon osat*, *miehen seksuaaliset kehon osat*, *seksuaalinen toiminta* ja tarkat käsitteet ovat *emätin/häpykieli(klitoris)*, *siitin/kivekset*, *sukupuoliyhdyntä*, *itsehyväily*, *siemensyöksy* ja *orgasmi*. Jos opettaja valitsee oppitunnille tarkat käsitteet, joille oppilaat keksivät synonyymeja, yhdyntä on ainoa seksikäytäntö, joka luettelossa mainitaan ja johon harjoitus suuntaa oppilaiden huomion.

³⁴ Terveyden portaat, 210, 212.

³⁵ Terveystiedon syke, 204.

³⁶ Terveydeksi, 69.

³⁷ Kosketus, 15. oppitunti.

³⁸ Kosketus, 4. oppitunti.

Yleisissä käsitteissä esiintyvä *seksuaalinen toiminta* ei suuntaa huomiota tiettyyn seksikäytäntöön, vaan jättää mahdollisen tilan monien eri seksikäytäntöjen nousulle keskusteluun. Oppimateriaaleista kaikkein yksityiskohtaisimman ja pisimmän kuvauksen yhdynnästä antaa **Portaat**.

Yhdyntä on kokonaisvaltainen tapahtuma, joka voi alkaa esimerkiksi hyväilystä, suutelemisesta ja kaikenlaisesta kumppanin tunteiden ja seksuaalisen hyvinolon herättelystä. Tavallisesti yhdynnällä tarkoitetaan jäykistyneen peniksen viemistä naisen kostuneeseen emättimeen. Yhdyntä jaetaan usein neljään eri vaiheeseen. Kiihottumisvaiheessa miehen penis jäykistyy ja sydämen syke sekä hengitys tihenevät. Naisen kiihottuminen saa aikaan klitoriksen jäykistymisen, rintojen turpoamisen ja nännien kovettumisen. Emätin kostuu ja laajenee. Naisen seksuaalisesti herkin alue on häpykieli eli klitoris, joka sijaitsee emättimen yläpuolella ja ympärillä.

Tasannevaiheessa voivat peniksen edestakaiset liikkeet emättimessä lisätä seksuaalista kiihotusta. Orgasmivaiheeseen liittyy usein miellyttävä tunne koko kehossa. Sen aikana hengitys kiihtyy ja iho punohtuu ja mieheltä voi tulla siemensyöksy. Nainen ja mies voivat saada orgasmin yhtä aikaa, eri aikaan ja joskus toinen saa ja toinen ei. Toipumisvaiheessa miehen penis palautuu lepotilaan erektion lakattua. Sekä miehen että naisen hengitys tasaantuu, syke hidastuu sekä hikoilu ja punoitus iholla vähenevät.

(Terveysten portaat, 212–213.)

Terveysdeksi-oppikirjassa³⁹, **Sykkeessä**⁴⁰ ja **Kosketuksessa**⁴¹ tuodaan esiin, että yhdyntäasentoja on erilaisia ja niitä voi vaihdella yhdynnän aikana. Yhdynnän kuvailulle annetaan paljon tilaa ja siitä tarjotaan vivahteikas ja monipuolinen kuva.

Oppimateriaalit viestittävät, että seksiä voi harrastaa monin eri tavoin. Muun muassa otsikot *Miljoona tapaa rakastella*⁴² ja *Seksuaalikäyttäytymisen monet mahdollisuudet*⁴³ antavat ymmärtää tarjoavansa tietoa seksin monimuotoisuudesta. Lukijalle pyritään vakuuttelemaan, että yhdyntä ei ole ainoa mahdollisuus seksissä, vaan on olemassa muitakin tapoja toteuttaa seksuaalisuuttaan. Seksin moniin mahdollisuuksiin viitataan yhdynnän kautta siten, että kerrotaan seksin voivan olla muutakin kuin yhdyntää. Näitä muita mahdollisuuksia ei kuitenkaan aina nimetä seksikäytännöiksi, niitä ei erotella toisistaan niin, että tekniikat ja ruumiinosat nimettäisiin, kuten yhdynnän kohdalla. Silloin kun on kyse seksikäytännöistä yleisesti, puhetapa muuttuu. Puhe on pikemminkin maalailevaa kuvausta kaikenlaisesta miellyttävästä vuorovaikutuksesta ja kanssakäymisestä ihmisten välillä kuin pelkästään seksistä. Yleisesti seksistä kerrottaessa puhutaan sellaisista asioista kuin *hyvästä olost*a, *nautinnosta*, *henkisestä ja*

³⁹ Terveysdeksi, 67.

⁴⁰ Terveystiedon syke, 198.

⁴¹ Kosketus, 15. oppitunti.

⁴² Terveysdeksi, 66.

⁴³ Kosketus, 17. oppitunti.

fyysisestä kokemuksesta, luottamuksesta, yhteenkuuluvuudesta ja lähekkäin olemisesta. Ainoastaan yhdyntä kuvataan tarkasti anatomian, fysiologian ja tunteiden tasolla ja kerrotaan sen olevan yksilölle hyvin merkittävä tapahtuma.

Portaiden⁴⁴ seurustelua käsittelevässä luvussa on kuvituksena piirros tytöstä ja pojasta kädet toistensa ympärille kiedottuina. Puhekuplassa he sanovat osoittavansa hellyyttä toisilleen muuten kuin olemalla yhdynnässä. Nuorta paria ei ole laitettu sanomaan esimerkiksi että he yhdynnän sijaan he harjoittavat hyväilyksiä, vaan on haluttu viestittää nimenomaan yhdynnän puuttumista. Oppimateriaalien mainostamiin seksin moniin mahdollisuuksiin viitataan kielteisesti yhdynnän kautta kiertäen ja ne käsitteellistyvät ei-yhdynnäksi. Lähimmäksi ruumiillista toimintaa muiden seksikäytäntöjen kuin yhdynnän kohdalla tulee hyväily, joka mainitaan seksuaalista mielihyvää tuottavana toimintana. Hyväilystä kertomisen ruumiillinen ulottuvuus jää ohueksi, sillä yksityiskohtaista kuvausta hyväilystä tai hyväilyseksistä on niukasti. Lukijalle ei kerrota millä ruumiinosalla hyväillään, mitä kohtaa kumppanin kehossa hyväillään, eikä minkälaista koskettamista hyväily on. Jos hyväilyn tapoja haluttaisiin tarkentaa, voitaisiin puhua esimerkiksi silytyksestä, puristelusta, taputtelusta, nipistelystä, venyttämisestä, hieromisesta ja suukottamisesta.

Yhdyntä esitetään tapahtumana, jolla on suuri merkitys yksilön elämään. Selkeimmin asian esittää **Terveydeksi**-oppikirja.

Ensimmäinen yhdyntäkokemus on hyvin tärkeä ja monitasoinen asia. Siihen liittyy paljon odotuksia, pelkoja ja jännitystä. (---) Niin kuin ensisuudelma, myös ensimmäinen yhdyntäkokemus kulkee muistoissa läpi elämän, siksi siihen ei kannata kiirehtiä. Ei ole samantekevää, miten ja milloin se tapahtuu.

(Terveydeksi, 65.)

Muun muassa tästä syystä liian aikaisesta yhdynnästä varoitellaan lukijaa. Muita seksikäytäntöjä ei ladata tällaisilla merkityksillä. Kaikki kolme oppikirjaa viittaavat tilastotietoon, jonka mukaan valtaosa yläkouluikäisistä suomalaisnuorista ei ole ollut yhdynnässä. **Terveydeksi**⁴⁵ esittää tulokset myös halauksesta, suulle suutelusta, arasta hyväilystä ja itsetyydytyksestä 13- ja 15-

⁴⁴ Terveyden portaat, 202.

⁴⁵ Terveydeksi, 68.

vuotiailla tytöillä ja pojilla. **Syke**⁴⁶ kertoo yhdyntäkokemuksen yleisyydestä tytöillä ja pojilla yläkoulun kahdeksannella ja yhdeksännellä luokalla sekä lukion ensimmäisellä ja toisella luokalla. **Portaat**⁴⁷ mainitsevat vain, että suurin osa lukijan ikäisistä nuorista ei ole ollut yhdynnässä.

Oppimateriaaleissa on nähtävissä seksikäytäntöjen ja muun intiimin toiminnan asettaminen jatkumoksi. Jatkumo päättyy lopullisimpaan seksikäytäntöön, yhdyntään. Tämä yhdynnän muista seksikäytännöistä poikkeava asema näkyy selkeästi myös **Kosketuksen** oppitunnilla *Seksuaalikäyttäytymisen monet mahdollisuudet*⁴⁸, vaikka otsikko antaakin ymmärtää jotain muuta. Opettajan ohjeistuksessa sanotaan, että tunnilla on tarkoitus saada oppilaat ajattelemaan seksikäyttäytymiseen liittyviä riskejä ja omien valintojen merkitystä seksikäyttäytymisessä. Oppitunti sisältää harjoituksen, jossa oppilaita pyydetään pohtimaan, mitä kaksi toisilleen läheistä ihmistä voi tehdä yhdessä. Esimerkeiksi annetaan *kävely*, *hyväily* ja *suukottelu*. Opettaja piirtää taululle janan, jonka ääripäät ovat *ei seksiä* ja *seksiä*. Oppilaiden tulee miettiä toimintoja, jotka sijoittuvat näiden ääripäiden välille. Seuraavaksi oppilaiden tulee jakaa keksimänsä toiminnot neljään ryhmään: *ei riskiä*, *pieni riski*, *suuri riski* ja jäljelle jäävät toiminnot, joita ei osata sijoittaa mihinkään kolmesta ryhmästä. Tämän jälkeen opettaja asettaa *ei riskiä*-lapun siihen päähän janaa, missä lukee *ei seksiä* ja *suuri riski*-lapun janan toiseen päähän, missä lukee *seksiä*. Oppilaat järjestävät keksimänsä toiminnot janalle ja toimintojen paikasta neuvotellaan koko luokan kesken. Harjoituksessa riski merkitsee sukupuolitaudin välittymistä tai tytön ei-toivottua raskautta.

Seksikäytäntöjen (ja muun läheisyyteen liittyvän toiminnan) esittäminen janana tuo mieleen mitta-asteikon jonka alkupää on vähemmän kuin loppupää, mikä käy ilmi myös janan päistä *ei seksiä* ja *seksiä*. Opettajan ohjeistuksessa kehoitetaan ohjaamaan oppilaita miettimään intiimiä toimintaa, joka sijoittuisi yhdynnän ja seksittömyyden välimaastoon. Metafora *välimaasto* antaa ymmärtää, että erilaiset seksikäytännöt (ja lisäksi muu toisilleen läheisten ihmisten romanttistyyppinen toiminta mikä ei ole seksiä, kuten yhdessä kävely) sijoittuvat asteikolle pienemmästä suurempaan. Mitä enemmän seksiä toiminto on, sitä suurempi on myös riski.

⁴⁶ Terveystiedon syke, 207.

⁴⁷ Terveystiedon portaat, 69.

⁴⁸ Kosketus, 17. oppitunti.

Seksin harrastamisen monimuotoisuus esitetään ehkäisyn näkökulmasta. Yhdyntä on kaikista seksikäytännöistä eniten seksiä ja enemmän seksiä kuin esimerkiksi suuseksi. Oppimateriaalit vetoavat lukijaan, jotta tämä harkitsisi tarkkaan yhdyntään ryhtymistä ja kuulostelisi omaa valmiuttaan tähän kulttuurisesti ladattuun seksikäytäntöön. Erilaisten seksikäytäntöjen asettaminen jatkumoksi kytkee yhdynnän siihen ajatukseen, että yhdyntä on niin sanotusti loppuun asti menemistä seksissä. Lukijaa pyritään jarruttelemaan tässä etenemisessä. Tämä käsitteellistämisen tapa on ongelmallinen, sillä kaikki muut seksikäytännöt määrittyvät tämän logiikan mukaan seksin kesken jättämiseksi. Yhdyntä on täyttä seksiä ja esimerkiksi suuseksi vajaata seksiä, esileikkiä ja yksi etappi, joka valmistelee yhdyntään.

Seksikäytäntöjen asettuminen jatkumolle näkyy myös oppimateriaalien ratkaisuisissa liittyen tekstuaaliseen järjestykseen. **Sykkeen**⁴⁹ luku *Ihastumisesta seurusteluun* etenee alkaen ihastumisesta yhdynnän kautta seurustelun mahdolliseen loppumiseen. Yhdyntää ei siis kuvata esimerkiksi muiden seksikäytäntöjen ohessa, vaan ihastumisen, kumppanin lähestymisen, koskettelun ja intiimin hyväilyn jälkeen. Myös **Terveydeksi**⁵⁰ esittää yhdynnän ihastumisen, seurustelun, suutelun ja hyväilyn jälkeen.

Ajatuksen jatkumosta alkaen seksittömyydestä ja päättyen täyteen seksiin eli yhdyntään voi nähdä myös taitolisten ratkaisujen taustalla. **Sykkeessä**⁵¹ otsikon *Kohti yhdyntää?* alla selostetaan ensin kiihottuminen ja sen jälkeen yhdyntä. Kiihottumisesta kuvataan fysiologiset tapahtumat tytön ja pojan ruumiissa ja kerrotaan veren pakkautumisesta häpyhuuliin ja paisuvaiskudokseen. Yhdynnän kuvaus on sijoitettu samaan lukuun kiihottumisen perään, jolloin muodostuu jatkumo, jossa edetään kiihottumisen ja hyväilyn kautta yhdyntää kohti, kuten **Sykkeen** otsikko kysyvästi esittää. Yhdyntään päättyvä jatkumo löytyy myös aiemmin saman oppikirjan luvussa *Ihastumisesta seurusteluun*. Luvun keskeinen aihe on seurustelu ja alaotsikoita ovat järjestyksessä *Ihastumisesta se alkaa*, *Seurustelu on yhdessäoloa*, *Hellyyttä ja hyväilyjä* ja *Valmis rakasteluun*. Vaikka viimeiseksi mainitussa otsikossa on sana rakastelu, kertoo ensimmäinen virke, että päätepiste on yhdyntä, eikä rakastelu mitä tahansa seksikäytäntöä käyttäen.

⁴⁹ Terveystiedon syke, 186–193.

⁵⁰ Terveystiedon syke, 55–69.

⁵¹ Terveystiedon syke, 204–205.

Kun rakastavaiset tuntevat olevansa valmiita yhdyntään, heidän on oltava valmiita kantamaan vastuuta toinen toisistaan ja huolehtimaan ehkäisystä. Varsinkin alussa rakasteluun liittyy paljon jännitystä ja pelkoja.

(Terveystiedon syke, 189.)

Otteessa liikutaan nopeaan tahtiin otsikon *rakastelusta yhdyntään* ja takaisin *rakasteluun*. **Terveydeksi**-oppikirjan⁵² rakastelusta (tai oikeastaan yhdynnästä) kertovan luvun lopussa olevissa pohdintatehtävissä kysytään, onko tavallista, että ensimmäisten suudelmien jälkeen kestää noin 3-5 vuotta ennen kuin on ensimmäisessä yhdynnässä. Tehtävässä pohditaan etenemistä intiimeissä teoissa alkaen suutelemisesta ja päättyen yhdyntään. **Portaissa**⁵³ kerrotaan seksin määrittämisen yhteydessä, että seksi voi joidenkin ihmisten kohdalla päättyä yhdyntään, mutta se ei välttämättä kuulu siihen. Päättyä-verbin käyttö tässä yhteydessä assosioituu helposti siihen, että yhdynnän paikka on erilaisista toiminnoista muodostuvan ketjun lopussa viimeisenä. Asian voisi ilmaista myös esimerkiksi niin, että yhdyntä on osa joidenkin ihmisten seksikäyttäytymistä, mutta ei kaikkien ihmisten eikä kaiken aikaa. Tällöin vältettäisiin se, että luodaan ajatus seksikäytäntöjen jatkumosta, jossa yhdynnästä tulee jatkumon päätepisteenä eniten seksiä ja se varsinainen seksikäytäntö.

Ajatus seksikäytäntöjen ja intiimin toiminnan asettumisesta jatkumoksi herättää monia kysymyksiä. Jääkö seksi kesken jos se ei johda yhdyntään? Onko hyväilyseksi ainoastaan esileikkiä, joka ei itsessään vielä ole seksiä? Voiko muita seksikäytäntöjä harjoittaa sen jälkeen, kun on kokenut yhdynnän? Olisiko se jotenkin yksilön seksuaalisessa kehityksessä takaisin palaamista? Yhdyntä tulee ymmärretyksi oikeaksi ja varsinaiseksi, aikuisten seksikäytännöksi. Oppimateriaaleissa yhdyntä näyttäytyy lopullisen seksikäytännön lisäksi myös seksikokemuksista käännteentekevimpänä ja järjestyttävimpänä. Etenkin ensimmäisen yhdyntäkokemuksen suurta merkitystä pedataan vetoamalla lukijan harkitsevaisuuteen kun häntä pyydetään tunnustelemaan omaa valmiuttaan tähän seksikäytäntöön. Oppimateriaalit varoittavat liian aikaisesta yhdyntäkokemuksesta, sillä sen katsotaan olevan vaaraksi myöhemmälle seksuaalisuuden ja seksielämän kehitykselle.

Seksin päätepiste on oppimateriaaleissa yhdyntä eikä seksiakti ei enää siitä jatku. Tämä voi näyttäytyä ongelmallisena naisnäkökulmasta katsottuna siinä mielessä, että siihen ei mahdu

⁵² Terveydeksi, 69.

⁵³ Terveysten portaat, 53.

esimerkiksi yhdyntä, joka päättyy miehen mutta ei naisen laukeamiseen, jonka jälkeen mies tyydyttäisi naisen kädellä hyväillen. Klitoriksen merkitys naisen nautinnossa jätetään toissijaiseksi yhdynnän kuvailun yhteydessä. **Terveydeksi**⁵⁴ mainitsee yhdyntää kuvatessaan, että penis saattaa joissain yhdyntäasunnoissa koskettaa myös klitorista, mikä on herkin alue. Mainitsematta jätetään, että klitorisstimulaatio voisi olla toivottavaa etenkin monen naisen kannalta ja että yhdyntäasennon voisi valita tästä lähtökohdasta käsin.

Aiemmin mainitun **Kosketuksen** janaharjoituksen alustuksessa opettajaa kehoitetaan muistuttamaan oppilaita siitä, että on olemassa ihmisiä jotka eivät koskaan ole yhdynnässä ja joilla voi siitä huolimatta olla tyydyttävä ja aktiivinen seksielämä. Muotoilu *siitä huolimatta* on kiinnostava; ihmisillä kerrotaan voivan olla tyydyttävä seksielämä vaikka siihen ei kuulukaan yhdyntä. Heteroseksiiä ja yhdyntää kriittisesti tarkastelevasta näkökulmasta katsottuna yhdynnättömyyden voisi ilmaista niin, että joillakin ihmisillä on erityisen tyydyttävä seksielämä nimenomaan sen vuoksi, että he eivät ole yhdynnässä, vaan harjoittavat muita, heille nautinnollisempia seksikäytäntöjä. Asia esitetään tekstissä sukupuolineutraalisti, vaikka tässä kohtaa voisi olla paikallaan kyseenalaistaa yhdynnän ylikorostunut asema seksikäytäntönä erityisesti naisnäkökulmasta käsin.

Kosketuksen seksikäyttämisen moninaisuutta käsittelevällä oppitunnilla ehdotetaan, että opettaja esittää oppilaille kysymykset: *Onko nuoren helppo kieltäytyä yhdynnästä ja päättää toteuttaa kumppaninsa kanssa seksiä, johon ei kuulu yhdyntää? Voiko asiasta keskustella kumppanin kanssa? ja Ovatko nuoret naiset ja miehet samassa asemassa tässä asiassa?* Kysymyksistä on luettavissa ymmärrys siitä, että yksilön tai pariskunnan on vaikea haastaa yhdynnän asema seksielämässään.

Oppimateriaalien tavasta käsitellä seksikäytäntöjä voi sanoa, että vaikka ne painottavat, että yhdyntä on vain yksi osa seksiä ja seksuaalisuutta, ne eivät kuitenkaan pysty päästämään irti yhdyntäkeskeisyydestä. Yhdynnättömän seksin kuvaaminen on vähemmän yksityiskohtaista ja epämääräisempää kuin yhdynnän kuvaus. Lisäksi monenlaiseksi väitetyn rakastelun osaksi liitetään usein yhdyntä. Seksi, jossa yhdynnällä ei todella ole mitään sijaa, on oppimateriaaleissa

⁵⁴ Terveydeksi, 67.

hankalasti hahmotettavissa eikä käy selkeästi ilmi, minkälaista se on ja mitä siinä tehdään. Toiminta yhdynnän sisältävässä seksissä tehdään lukijalle hyvin selväksi. Vaikka oppimateriaalit varoittavat lukijaa liian aikaisesta yhdynnästä ja esittävät toiveita muista seksikäytännöistä nuorille, muita seksikäytäntöjä ei kuvailla lähellekään niin yksityiskohtaisesti teknisestä ja anatomisesta näkökulmasta kuin yhdyntää. Muista seksikäytännöistä, kuten suu- ja hyväilyseksistä, vain vihjataan ja sekin tehdään yhdynnän kautta puhumalla muusta seksistä kuin yhdynnästä. Esimerkiksi suu- ja hyväilyseksi sisällytetään suureen kategoriaan, joka koostuu kaikesta muusta seksuaalisesta toiminnasta kuin yhdynnästä, mutta näitä seksikäytäntöjä ei aina nimetä eikä niitä nosteta itsenäisiksi ja riittäviksi seksikäytännöiksi, vaan ne tyydytään ohittamaan muuna kuin yhdyntänä. Esimerkiksi hyväilyseksin määrittely perustuu siihen, että se ei ole yhdyntää vaan muuta koskettamista.

Vaikka oppimateriaalien ääneen lausuttuna tavoitteena on yhdynnän keskeisyyden purkaminen, muihin seksikäytäntöihin viittaaminen muuna kuin yhdyntänä tulee vahvistaneeksi yhdynnän keskeistä asemaa. Seksin monimuotoisuus saa oppimateriaaleissa sijan seksin monien mahdollisuuksien puolesta lausutuissa julistuksissa, mutta tavoite toteutuu heikosti lukujen teksteissä tai oppituntien harjoituksissa. Oppimateriaaleista välittyikin samaan aikaan kaksi yhdyntää koskevaa viestiä, jotka ovat jokseenkin ristiriidassa keskenään.

Seksuaalikäyttäytymisen näennäinen esittäminen monimuotoisena motivoituu oppikirjoissa juuri pyrkimyksellä lykätä vääjämätöntä ensimmäistä yhdyntää, johon liittyy terveydellisiä ja emotionaalisia vaaroja. Yhdynnän keskeisyyttä seksuaalisuuden toteuttamisessa ei sinänsä haasteta, vaan yhdyntään ryhtymiselle asetetaan ehdot: nuoren tulee olla riittävän kypsä henkisesti ja ryhtyä yhdyntään omasta vakaasta tahdostaan, pitkäaikaisen kumppaninsa kanssa, ehkäisystä huolehtien. Syy on ymmärrettävä ja tärkeä, mutta on olemassa myös muita perusteltuja lähtökohtia, joista käsin seksin esittäminen moninaisena toimintana voisi olla paikallaan, esimerkiksi samaa sukupuolta olevien kumppanien välisen seksin huomiointi, naisen nautinto tai heteroparin seksi miehen mahdollisista potenssiongelmista huolimatta. Näitä tavoitteita edistävä yhdynnän keskeisyyden purkaminen voisi onnistua siten, että seksistä ja seksuaalisuudesta kerrotaisiin seksuaalisen monimuotoisuuden näkökulmasta sekä

sukupuolierityisellä otteella ja luovuttaisiin näennäisesti seksuaali- ja sukupuolineutraalista puheesta.

Yhdynnän erityinen asema seksikäyttäytymisen kuvaamisessa ilmenee myös niin, että yhdynnän kohdalla tekstissä piirtyy mielikuva kahdesta ihmisestä ruumiineen ja tunteineen, vaikka yhdyntää kuvataan myös muista näkökulmista käsin. Muiden seksikäytäntöjen mainintojen kohdalla tämä kokonaisvaltaisuus jää puuttumaan. Yhdynnän kohdalla puhutaan ihmisistä ruumiineen ja tunteineen kun taas suuseksissä puhutaan seksitauteja välittävistä limakalvoista. Samastumiskohteiksi lukijalle tarjotaan tyttö ja poika, jotka ovat ennemmin tai myöhemmin yhdynnässä keskenään.

Limakalvot ja heteroseksuaaliset ihmiset

Tässä luvussa olen tarkastellut sitä, mitä on seksuaalisuus terveystiedon oppimateriaaleissa. Seksuaalisuuden kerrotaan olevan vaikeasti määriteltävä asia, joka on läsnä jokaisessa ihmisessä. Analysoin myös seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden suhdetta toisiinsa. Paikoin seksuaalisuudesta puhutaan samana asiana kuin sukupuoliuus mikä ilmenee siten, että seksuaalisuuteen kuuluvista asioista puhutaan sukupuolen yhteydessä ja päinvastoin. Sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden sulauttaminen samaksi asiaksi rakentuu hetero-oletukselle, joka tuottaa heteronormatiivisen ymmärryksen sukupuolesta ja seksuaalisuudesta sekä näiden keskinäisestä suhteesta.

Toin myös esiin, että oppimateriaalit tarjoavat ensisijaisesti psykologisesta viitekehyksestä tuotettua tietoa seksuaalisuudesta, jolloin sosiaalis-kulttuurisista malleista ja normeista aiheutuviin ongelmiin seksuaalisuudessa ei juuri päästä käsiksi.

Tässä luvussa olen pureutunut myös yhteen tutkielmani lähtökohtaan eli heteroseksuaalisuuteen. Analyysini tuo esiin, että heteroseksuaalisuudella on oppimateriaaleissa erityinen asema joka poikkeaa muiden seksuaalisuuksien asemasta. Yleisesti ihmiselämän seksuaaliseen ja romanttiseen puoleen liittyvät aiheet, kuten ihastuminen, seurustelu ja nautinto, on rakennettu

heteroseksuaalisuudelle. Ei-heteroseksuaalisuus näytetään mahdollisena poikkeamana heteroseksuaalisesta ihmismassasta. Lisäksi ei-heteroseksuaalisuutta esitetään seksikäytäntöjen ja -tautien yhteydessä, jolloin puhutaan ruumiinosista ja limakalvoista. Heteroseksuaalisuus esitetään kokonaisten ihmisten kautta ja ei-heteroseksuaalisuus liitetään limakalvoihin. Heteroseksuaalisuuden asema oppimateriaaleissa on erityinen siinäkin mielessä, että vaikka puhe perustuu hetero-oletukselle, se esitetään yleisinhimillisenä eikä heteroseksuaalisuuden eroja tytölle ja pojalle tuoda esiin.

Viimeisenä aiheena luvussa olen tarkastellut puhetapoja seksistä ja seksikäytännöistä. Yhdynnällä on oppimateriaaleissa keskeinen sija seksikäytäntöjen ja seksin kuvauksissa. Yhdyntä esitetään varsinaisena seksinä, johon voidaan päätyä muiden seksikäytäntöjen kautta. Muita seksikäytäntöjä ei aina nimetä itsenäisiksi seksikäytännöiksi kuten yhdyntä.

Oppimateriaaleissa seksuaalisuus ja sukupuoli ovat kytköksissä toisiinsa monin tavoin ja samalla niistä puhutaan erillisinä asioina. Seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuuden esiintuomisen kannalta olisi tärkeää erottaa, milloin on kyse seksuaalisuudesta ja milloin sukupuolesta sekä olla tarkkana niiden välisistä kytköksistä.

Olen nostanut aineistosta esiin ongelmallisia asioita analyysiä tehdessäni. Olen ottanut tavoitteekseni tarjota vaihtoehtoisia tapoja käsittää tai esittää näitä asioita. Kun oppimateriaalit käsittelevät seksuaalista suuntautumista, nuoruusiän ei-heteroseksuaalisesta toiminnasta tai fantasioista kerrotaan mahdollisesti olevan ikäkauteen liittyvä vaihe, joka menee ohi. Jos halutaan pitää kiinni ajatuksesta, että nuoruuden ajan seksuaalisuus on kokeilemistä eikä siitä voi päätellä yksilön aikuisiän seksuaalisuutta, tämän tulisi kattaa myös nuoruuden heteroseksuaalisen toiminnan ja haaveilun. Heteroseksuaalisuuden hegemonisen aseman näkökulmasta käsin pikemminkin heteroseksuaalisen toiminnan pysyvyyden voisi asettaa kyseenalaiseksi. Heteroseksuaalisuuden etuoikeutettu asema rakennetaan esimerkiksi siten, että heteroseksuaaliselta positiolta ei edellytä varmistelua, selittelyä tai olemassaolon oikeutuksen hakemista.

Analyysini tuo esiin tapoja, joilla heteroseksuaalisuudelle rakennetaan aineistossa erityisen houkutteleva asema itsestään selvänä seksuaalisuuden muotona ja ihmisenä olemisen tapana. Yksi keino purkaa heteroseksuaalisuuden normatiivista asemaa oppimateriaaleissa voisi olla samansukupuolisten pariskuntien esittäminen kuvituksessa sekä seksuaalisuutta käsittelevissä osioissa että muualla, kuten perheen ja ihmissuhteiden käsittelyn yhteydessä. Kuvat voivat toimia samastumisen kohteina, kuten myös elävän elämän tarinat.

Kun analysoin seksiä ja seksikäytäntöjä kävi ilmi, että yhdyntä asetetaan monin tavoin keskeiseksi seksikäytännöksi. Kuten edellä totesin, yhdynnän paikkaa seksin ytimessä, oikeana ja varsinaisena seksinä kyseenalaistetaan julistuksenomaisissa lausumissa, mutta seksikäytäntöjen yhteydessä pyrkimys hukkuu yhdyntäpuheen alle. Erilaiset tavat harrastaa seksiä voisi esittää itsellisinä seksikäytäntöinä sen sijaan, että seksikäytännöt asetetaan janalle siten, että päätepiirteenä ja eniten seksinä on yhdyntä ja muu on vähemmän seksiä ja yhdyntään valmistelevaa toimintaa. Jos eri seksikäytännöistä puhuttaisiin käyttäen niistä samalla logiikalla rakennettuja kielellisiä yksiköitä, saataisiin kuvattua eri seksikäytännöt keskenään samanarvoisina. Tämä tukisi oppimateriaalien pyrkimystä kyseenalaistaa ajatusta siitä, että seksi tarkoittaa vain yhdyntää. Seksien harrastamisen tavat tulisi asettaa seksikäytännön asemaan puhumalla niistä nimenomaan seksikäytäntöinä, eikä esimerkiksi hellyyden tai rakkauden osoituksina. Lisäksi aiheet, jotka liittyvät seksiin yleisesti, kuten kiihottuminen ja laukeaminen, voisivat olla itsenäisenä osionaan eivätkä osana yhdynnän etenemisen kuvausta. Yhdynnän asemaa yhtenä seksikäytäntönä muiden joukossa tukisi se, että kaikki esitellyt seksikäytännöt kuvattaisiin yhtä lailla yksityiskohtaisesti ja kokonaisten ihmisten toimintana.

Heteronormatiivisuus tarkoittaa oppimateriaaleissa sitä, että heteroseksuaalisuus on läsnä mutta tavoittamattomissa samaan aikaan. Heteroseksuaalisuus on tiedon tuotannon lähtökohta jota ei tarvitse nimetä (toisin kuin ei-heteroseksuaalisuus), mutta samalla heteroseksuaalisuus asetetaan suojaan kriittiseltä tarkastelulta.

Oppikirjoissa on nähtävissä pyrkimys esitellä lesbous ja homoseksuaalisuus, ja jossain määrin myös biseksuaalisuus, sekä nimetä heteroseksuaalisuus ja esittää se seksuaali-identiteettinä kuten muutkin seksuaali-identiteetit. Seksuaalisuuden monimuotoisuuden esittely tarkoittaa

oppikirjoissa kuitenkin ei-heteroseksuaalisuuden lisäämistä heterolähtökohtaiseen asiasisältöön. Kun oppikirjoissa käsitellään seksuaalisuuteen liittyvää aihetta ilman, että nimetään mitään tiettyä sukupuolta tai seksuaalista suuntausta, teksti rakentuu heteroseksuaalisuudelle. Vaikka opettajaa kehoitettaisiin materiaalissa huomioimaan seksuaalinen monimuotoisuus, muualla oppimateriaalissa heteronormia purkava tai siihen kriittisesti suhtautuva ote ei näy.

Heteronormatiivinen seksuaalisuuden kuvaus näkyy kahdella tavalla. Yhtäältä lesbous, homo- ja biseksuaalisuus eivät pääse nimeämättömäksi osaksi yleisiä teemoja, kuten ihastumista tai romanttisia suhteita. Toisaalta yleisten, heteroseksuaalisesta näkökulmasta kuvattujen teemojen ohessa ei siirrytä heteroseksuaalisuuden sisälle katsomaan, mitä heteroseksuaalisuuden konventiot merkitsevät tytölle ja pojalle. Tunteiden tunnistaminen, hallinta ja sanallistaminen on otettu aiheeksi kaikissa oppikirjoissa. Oppikirjat esittelevät etnisyyteen ja kulttuuriin liittyvien erojen merkitystä yksilöiden toimintaan ja kertovat, että eri maissa asuvien ihmisten välillä on eroja tunteiden ilmaisussa ja niiden tulkinnassa. Tunteet ja niiden mukainen toiminta kytketään kulttuuriin, eli niiden nähdään määräytyvän yksilöllisten, psyykkisten tekijöiden lisäksi yhteisesti jaettuun ymmärrykseen ja tapoihin. Sukupuoleen liittyvien erilaisten toimintatapojen kytköstä kulttuurisiin ymmärryksiin sukupuolierityisistä tunteista tai toiminnasta ei valaista yhtä selvästi.

Syyt ristiriitoihin ja kohtaamattomuuksiin palautetaan tyttö- ja poikasukupuolten erilaisuuteen tai jossain tapauksissa jopa vastakkaisuuteen mutta ei siihen kohtaamiseen, jossa nämä erilaisiksi määriteltyjen sukupuolten edustajat ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Lukijalle ei kerrota, että pojalta odotetaan aktiivisuutta ja tytöltä kainoutta, mikä luo paineita käyttäytymiselle. Motiiveja toiminnan taustalla ei selitetä, jolloin toiminnan annetaan ymmärtää palautuvan joko sukupuolen ominaisuuksiin tai yksilölliseen erilaisuuteen.

Analyysini perusteella näyttää siltä, että oppimateriaaleissa seksuaalinen monimuotoisuus on helpompi esitellä julistuksissa ja aihetta eksplisiittisesti käsittelevissä osioissa, mutta sitä on vaikeampi ottaa lähtökohdaksi osioissa, jotka käsittelevät yleisesti sosiaalista ja tässä yhteydessä etenkin romanttista ja seksuaalista toimintaa. Heterolähtökohta piilottelee näennäisen sukupuolineutraalin puheen takana, jossa vältetään nimeämistä osapuolia tytöiksi ja pojiksi.

Heteroseksuaalisuus käsittää oppimateriaaleissa kokonaisia ihmisiä, muut seksuaalisuudet voidaan jättää ruumiinosiksi. Lesbous, homo- ja biseksuaalisuus rajataan nimenomaisesti näitä teemoja käsitteleviin lukuihin, kun taas heteroseksuaalisuus levittyy myös muualle, missä aiheena on yleisesti ihmissuhteisiin liittyvät asiat kuten ihastuminen tai seurustelu. Heteroseksuaalisuutta ei kuitenkaan nimetä, vaan se jätetään tunnusmerkittömäksi.

6. MITÄ ON HETEROSEKSUAALISUUS TYTTÖNÄKÖKULMASTA?

Edellisessä luvussa toin esiin, että monia yleisesti seksuaalisuuteen ja intiimiin liittyviä aiheita käsitellään oppimateriaaleissa heteroseksuaalisuudesta käsin. Tässä luvussa siirryn ikään kuin heteroseksuaalisuuden sisään ja tarkastelen, minkälaista on tytöille tarjottu heteroseksuaalisuus.

Terveydeksi erottuu oppimateriaalien joukosta siten, että siinä romanttinen toiminta on jaettu tytön ja pojan näkökulmiin eri otsikoiden alle. Näin selkeää erottelua kahden sukupuolen eri kokemusmaailmoihin ei käytetä muissa oppimateriaaleissa, vaan sen sijaan ihastumista, rakastumista ja romanttisia suhteita käsitellään ilman, että nimetään tytöt ja pojat.

Miten lähestyä tyttöä?

Kun on saanut kerättyä rohkeutta niin paljon, että uskaltaa lähestyä tyttöä, on hyvä muistaa, että toinen on varmasti yhtä hermostunut kuin sinäkin. Ei kannata masentua, jos hän vaikuttaa töykeältä. Anna hänelle aikaa ja mieti, miten autat häntä suhtautumaan tilanteeseen rennosti. Hän ei varmaankaan innostu hyökkäävästä ja ylimielisestä lähestymisestä. Kannattaa yrittää olla oma aito itsensä, jolloin tyttö huomaa helpommin todellisen kiinnostumisesi.

Tee aloite jossain arkisessa tilanteessa, esimerkiksi istahda hänen viereensä ruokalassa tai ehdota, että kävelette yhdessä bussipysäkillä. Tytön on helpompi aloittaa keskustelu kanssasi, jos hän on yksin.

Jos et onnistunut ensimmäisellä kerralla, mieti, mikä meni hyvin ja käytä seuraavalla kerralla hyväksi hyviä puoliiasi, esimerkiksi iloista nauruasi. Mieti myös, mikä meni vikaan ja miten olisit voinut pelastaa tilanteen ja miten välttää epäonnistuminen tulevaisuudessa. Ajattele tyttöä, älä liikaa itseäsi. Onnea yritykselle!

(Terveydeksi, 55.)

Miten lähestyä poikaa?

Nykyään on yhtä luonnollista, että tyttö lähestyy poikaa kuin toisinkin päin. Useimmat pojat ovat imarreltuja ja kiitollisia tytön mielenkiinnosta. Pojatkin ovat ujoja ja hermostuneita aloitteen tekemisessä. Jotkut tytöt ovat huolissaan, että heiltä menee maine, jos he tekevät aloitteen, mutta kyse on oikeastaan torjutuksi tulemisen pelosta. Joskus tulee torjutuksi, mutta senkin oppii kestämään.

Ole oma itsesi ja katso rehellisesti toista silmiin, kun aloitat juttelun. Ole rauhallinen, älä kikata koko ajan. Rauhallisuus tekee vaikutuksen. Älä pelkää aloitteen tekemistä. Ota selvää, mistä asioista toinen on kiinnostunut ja aloita keskustelu hänelle tutusta aiheesta. Hyvä keino tavata toinen rennossa tunnelmassa on lähteä mukaan esimerkiksi samaan harrastukseen.

Jos kuitenkin tunnet itsesi epävarmaksi, voit kysyä vanhemmilta tytöiltä neuvoa, miten he ovat menetelleet vastaavassa tilanteessa. Kun olet tehnyt aloitteen, niin mieti asiaa jälkeensä ja pohdi, oliko keskustelunne tulos toivottu ja miten saisit lisää itseluottamusta seuraavaa tapaamista varten. On vain yksi tapa saada selville, pitääkö toinen sinusta – puhua hänelle!

(Terveydeksi, 55–56.)

Ensimmäisessä tekstissä tilanne, jossa tyttö ei kiinnostu pojasta tämän tehtyä lähestymisyrittänsä, kuvataan pojan epäonnistumiseksi. Katkelman mukaan syy torjutuksi tulemiselle löytyy joko pojasta ja hänen toiminnastaan tai epäsuotuisista olosuhteista, joiden vuoksi tyttö reagoi torjuvasti. Tytön reagoitavalle etsitään selityksiä miettimisajan ja

rentouden puutteesta ja poikaa neuvotaankin antamaan tyttölle aikaa ja pyrkimään luomaan tilanne sellaiseksi, jossa tyttö voi suhtautua lähestymisyritykseen rennosti. Vaikka nämä tekijät – ajanpuute ja rentous – voivat ohjata tilanteen kulkua, on merkillepantavaa, että vaihtoehtoiseksi syyksi torjunnalle ei esitetä sitä, että tyttöä yksinkertaisesti ei kiinnosta romanttisessa mielessä juuri tämä poika tai pojat ylipäänsä.

Uusi, samaan tyttöön kohdistuva lähestymisyritys on tekstissä selviö ja pojalle annetaan neuvoja kuinka seuraavalla kerralla tehdä lähestymisyritys toisella tapaa ja herättää tytön kiinnostus. Tämän pojalle tarjotun neuvon voi kytkeä Janet Hollandin ja kumppaneiden (1998) nimeämään suostumuksen diskurssiin, jossa pojan oletetaan olevan aloitteellinen ja tytön oletetaan vastusteleavan pojan aloitteita.

Toisin kuin edellä, tyttölle suunnatussa ohjeessa tuodaan esiin se vaihtoehto, että poika, jota tyttö lähestyy voi pitää tai olla pitämättä työstä. Tyttöä kehoitetaan mukauttamaan kiinnostuksen kohteensa pojan kiinnostuksen kohteita vastaaviksi aloittamalla harrastus josta poika on kiinnostunut. Tätä neuvoa ei kuitenkaan anneta pojalle. Yhteisten kiinnostuksen kohteiden ja arvojen tärkeys parisuhteessa on varmasti hyvä tuoda esiin oppikirjan seurustelua käsittelevässä luvussa, mutta motiivina ihastuksen kohteen intressien selvittämiseksi tulisi kai pikemminkin olla se, osuvatko ne yksin omien intressien kanssa vaiko eivät. Tästä tiedosta ihastunut voisi sitten vetää omat johtopäätöksensä ja punnita ihastuksen kohteen sopivuutta kumppaniksi.

Sama katkelma nostaa esiin tytön pelon siitä, että aktiivisuus romanttisissa ja seksuaalisissa asioissa johtaa hänen siveellisen maineensa menettämiseen ja halvaksi leimautumiseen. Tämä diskursiivinen kontrollin muoto, joka määrittää naisen ja tytön seksuaalista toimintaa heteroseksuaalisessa kontekstissa, on tunnistettu ja dokumentoitu feministisessä tutkimuksessa (Holland ym. 1998, Oinas 2001, Saarikoski 2001). Maineen menettämisen pelko ohjaa voimakkaasti tyttöjen toimintaa, eikä sitä ole syytä aliarvioida tai kieltää kuten oppikirjan katkelmassa. Tekstissä ehkä pyritään pois tästä ideologiasta ja halutaan tarjota lukijalle vaihtoehto, jossa naisen halua ei tulkittaisi misogynisesti. Ideologian kieltäminen ei kuitenkaan riitä muuttamaan diskursiivista järjestystä. Pikemminkin olisi paikallaan avata kyseessä oleva

puhetapa lukijalle: mistä johtuu että tyttö tulee helposti leimatuksi halvaksi jos hänellä on tai oletetaan olevan kokemusta seksistä pojan kanssa.

Tyttöjä ohjeistavassa tekstissä ehdotetaan, että tyttö keskustelisi vanhempien tyttöjen kanssa tilanteista, joissa tyttö pyrkii lähestymään poikaa. Tätä neuvoa ei anneta pojalle. Nuorten on osoitettu pitävän kavereita tärkeänä tiedonlähteenä seurusteluun ja seksiin liittyvissä asioissa, tosin pojat epäilevät kavereilta saamansa tiedon paikkansapitävyyttä. Poikien puheet seksistä ovatkin usein suoritustarinoita, joissa kuvaillaan omia tai omaksi väitettyjä seksikokemuksia pornografian tarinoita ja kuvastoa jäljittelevällä tavalla. Poikien seksipuheissa keskusteluun osallistujilta edellytetään seksuaalista kokeneisuutta. (Holland ym. 1998.) Tätä taustaa vasten käy ymmärrettäväksi, miksi oppikirja ei ohjaa poikia keskustelemaan vanhempien poikien kanssa tyttöjen lähestymisestä ja seksistä.

Tytön halu

Yksilön seksuaalisuutta käsitteellistettäessä keskeinen käsite on halu. Oppimateriaaleissa ei pääsääntöisesti puhuta halusta, vaan seksuaalisesta kiinnostuksesta, kiihottumisesta ja nautinnosta. Houkuttelen esiin oppimateriaalien esioletuksia halun luonteesta työllä analysoimalla kuvauksia seksuaalisesta kiihottumisesta ja nautinnosta, joita oppimateriaalit käsittelevät eri teemojen yhteydessä seksuaalisuusosioissa.

Kaikki kolme oppikirjaa puhuvat kiihottumisesta ja seksuaalisesta nautinnosta. **Kosketuksessa** halu, kiihottuminen ja nautinto ovat taka-alalla. Verkkomateriaalissa seksiä lähestytään lähinnä riskien torjumisen näkökulmasta ja lukijalle tarjotaan tietoa siitä, millä tavoin romanttisiin suhteisiin ja seksiin liittyviä vaaroja voi omalla toiminnallaan välttää. **Portaat**⁵⁵ kertoo, että hyvän olon tai nautinnon aikaansaaminen ovat seksin tarkoitus. Muualla oppimateriaaleissa nautintoa ei aseteta näin keskeiseen ja ehdottomaan asemaan seksissä. Kaikissa oppikirjoissa kiihottumisesta ja nautinnosta puhutaan itsetyydytyksen yhteydessä. Itsetyydytykseen kerrotaan

⁵⁵ Terveiden portaat, 53.

kuuluvan seksuaaliset mielikuvat eli fantasiat johon **Terveydeksi**⁵⁶ ja **Syke**⁵⁷ lisäävät, että kummallisiakaan fantasioita ei tarvitse hävetä tai pelätä. Kaikkien oppikirjojen mukaan itsetyydytys on hyvä tapa opetella, mikä kiihottaa ja tuo nautintoa. Kiihottumisen sijoittamisen itsetyydytyksen yhteyteen voi nähdä kertovan siitä, että seksuaalisessa nautinnossa on tärkeää oman ruumiin ja omien seksuaalisten mieltymysten tuntemus.

Kiihottuminen ja halu liitetään ruumiiseen ja murrosiän fysiologisiin muutoksiin eri tavalla tyttöjen ja poikien kohdalla. **Terveydeksi**-oppikirjan⁵⁸ mukaan tytöllä estrogeeni aiheuttaa seksuaalisuuden *heräämistä* ja pojalla testosteroni saa aikaan seksuaalisten tuntemusten *voimistumisen*. Tulee se mielikuva, että pojan seksuaalisuus on jo olemassa ja murrosikä vahvistaa sitä, kun taas tytöllä seksuaalisuus alkaa ilmetä vasta murrosiässä. Oppimateriaalit eivät kerro, että tytöllä klitoriksen hyväilystä saatava seksuaalinen nautinto on riippumaton fysiologisista muutoksista murrosiässä ja että jo pikkulapsi-ikäiset tytöt voivat tuottaa itselleen nautintoa, osaamatta eritellä asiaa seksuaaliseksi.

Kun tarkastellaan tytön halun rakentumista terveystiedon asiayhteydessä, on luontevaa kiinnittää huomio puheeseen ruumiista. Halulla on metafyyssinen ja tunteisiin liittyvä ulottuvuus, mutta se kiinnittyy myös ruumiiseen tavoilla, jotka jäsentyvät kulttuurisesti vakiintuneesti. Kaikki oppimateriaalit kertovat klitoriksesta yhteydessä ja mainitsevat sen olevan naisen sukuelinten tuntoherkin alue. Lyhyet, oppikirjojen lopussa annetut määrittelyt kertovat klitoriksen olevan kudosalue tai ihonyppylä. Klitoriksen toiminnasta ei anneta kaikkea olennaista tietoa kuten sitä, että se paisuu kiihotuksessa.

Terveydeksi-oppikirjassa⁵⁹ ja **Sykkeessä**⁶⁰ kiihottuminen sijoitetaan yhdynnän kuvauksen yhteyteen. Lisäksi kiihottumisesta ja nautinnosta kerrotaan hyväilyn yhteydessä. **Terveydeksi** selostaa kiihottumisen anatomisen ja fysiologisen puolen naisella ja miehellä kappaleessa *Miljoona tapaa rakastella*. Kappaleessa kerrotaan, että rakastelun tapoja on monia ja eritellään mitä yhdynnässä tapahtuu. **Sykkeen** kappaleessa, jossa kuvataan reittiä hyväilystä yhdyntään, on

⁵⁶ Terveydeksi, 51.

⁵⁷ Terveystiedon syke, 203.

⁵⁸ Terveydeksi, 38, 44.

⁵⁹ Terveydeksi, 66–67.

⁶⁰ Terveystiedon syke, 204.

alaotsikko *Kiihottuminen*. Samaan tapaan kuin edellä, **Sykkeessä** kerrotaan yksityiskohtaisesti, millä fysiologisilla tavoilla kiihottuminen ilmenee naisella ja miehellä. Molemmat kiihottumisen kuvaukset sopivat kaikenlaisen, yksin tai yhdessä harjoitetun seksin yhteyteen, vaikka ne onkin asetettu yhdynnän yhteyteen.

Sykkeessä ainoa maininta seksikäytännöstä kiihottumisen yhteydessä on, että naisen kiihottumisessa emättimen seinämät alkavat erittää limaa, mikä helpottaa yhdyntää. Miehen kiihottumisen kuvaamisessa korostetaan, kuinka helposti ja pienimmästäkin ärsykkeestä, kuten vaatteiden hankauksesta tai auton tärinästä, mies voi kiihottua ja saada erektion. Teksti mainitsee myös unen aikana tapahtuvat siemensyöksyt eli märät unet. Naisten seksuaalista kiihottumista käsittelevä kappale on kovin erilainen. Tekstissä kerrotaan, että naisella fyysinen kiihottuminen voi vaatia muutakin kuin hyväilyjä, kuten tunteita, luottamusta kumppaniin ja tilanteen rauhallisuutta. Miehen kiihottumista käsittelevässä tekstissä tunteita, olosuhteita tai muita tekijöitä ei mainita miehen kiihottumiseen vaikuttavina asioina, ainoat fyysisiin ärsykkeisiin kuulumattomat tekijät tekstissä ovat seksuaaliset unet ja mielikuvat. Miehen kiihottumista käsittelevä kappale kuvaa ongelmaksi sen, että mies voi kiihottua niin helposti ja epäsovivissa tilanteissa. Naisen kohdalla kiihottuminen esitetään vaikeasti saavutettavana tilana, jossa korostuvat anatomisten ja fysiologisten tekijöiden sijaan turvallisuudentunne ja luottamus kumppaniin. Miehen seksuaalisuus näyttyy voimakkaana ja dynaamisena, kun taas naisen seksuaalinen kiihottuminen esitetään erityisiä olosuhteita vaativana ilmiönä, jonka aikaansaaminen edellyttää ponnisteluja.

Miehen kiihottumista käsittelevä teksti ei mainitse miehen potenssiongelmiä tai niiden taustoja. Sen sijaan kaikki aineistoni oppikirjat mainitsevat impotenssin tupakoinnin ja alkoholinkäytön yhteydessä yhtenä niistä terveyshaitoista, joita nämä päihheet voivat aiheuttaa. Oppikirjoissa miehen potenssiongelmat yhdistyvät fysiologisiin tekijöihin, kuten verenkierron ja verisuonten toiminnan muutoksiin. Näkymättömiin jäävät potenssiin vaikuttavat emotionaalisen ja sosiaalisen ulottuvuuden tekijät, kuten esimerkiksi miehen kokema jännitys, epävarmuus, suorituspainet ja suhde seksikumppaniin. Olosuhdetekijät, jotka oppikirjojen mukaan ovat keskeisiä naisen kiihottumisessa, on jätetty pois miehen kiihottumisen ja erektion saamisen kuvauksesta. Miehen seksuaalinen kiihottuminen ja sen sukupuolierityinen ruumiillinen

ilmentymä, erektio, kuvataan ennen kaikkea fysiologisena tapahtumana, jonka toteutuminen riippuu ennen kaikkea ruumiillisista valmiuksista, ilman tunteisiin liittyviä tekijöitä. **Sykke**n ja **Terveydeksi**-oppikirjan lopussa olevissa hakemistoissakaan ei ole annettu asiaa kuvaavia hakusanoja kuten impotenssi, erektiohäiriö tai potenssiongelma.

Terveydeksi⁶¹ kuvaa nautintoa ja kiihottumista hyväilystä kertovassa kappaleessa sukupuolen näkökulmasta toisella tapaa kuin **Syke**. Kappaleessa liitetään tunteet sekä tyttöön että poikaan.

Molemmat, niin tyttö kuin poikakin haluavat kokea, että hänestä välitetään. Oman rakkaan antama huomio, lämpö ja hellä hyväily kehon eri alueilla on jo täydellisen nautittavaa läheisyyttä.

(Terveydeksi, 62.)

Nautinto on oppimateriaalien mukaan helpommin pojan kuin tytön ulottuvilla.

Myös pojilla on itsetyydytyksessä monesti helpompi kokea orgasmi, koska pojan orgasmi on kaikkineen helpompi saavuttaa kuin tytön.

Pojat löytävät itsetyydytyksen helpommin, koska heillä peniksen jäykistyminen ja siemensyöksy tapahtuu jo ihan itsestäänkin. Tyttöjen on nähtävä usein vähän vaivaa oppiakseen itsensä hyväilyä.

(Terveydeksi, 54.)

Yhdyntä

(---) Miehen on yleensä helpompi saavuttaa orgasmi kuin naisen. Herkin kohta naisen sukupuolielimissä on klitoris, jonka hyväilemisestä naiset yleensä helpoiten saavat tyydytyksen.

(Terveystiedon Syke, 205.)

Syytä siihen, miksi poikien on oppimateriaalien mukaan tyttöjä helpompi saavuttaa orgasmi, ei anneta, vaan asia esitetään toteavaan sävyyn tosiasiana. Kulttuurinen kehys ohjaa paikantamaan syyn erilaisiin ominaispiirteisiin tytöillä ja pojilla. Kuitenkin muualla oppimateriaaleissa klitoris nimetään ja klitoriksen hyväilyn kerrotaan tuottavan tytölle nautintoa. **Terveydeksi** esittää yhdynnän kuvauksessa, että penis saattaa koskettaa naisen herkintä klitoriksen aluetta yhdynnässä riippuen asennosta. Yhdynnän kuvaus päättyy tietoon orgasmista ja orgasmin saavuttamisen kerrotaan olevan miehelle helpompaa kuin naiselle. Tätä väitettä ei perustella tai taustoiteta, eikä liitetä samassa kappaleessa aiemmin esiintyvään toteamukseen klitoriksesta erogeenisesti herkkänä alueena. Naisen orgasmia edistää herkän klitoriksen alueen

⁶¹ Terveydeksi, 62.

koskettaminen, mutta tästä tiedosta käsin ei esitetä ratkaisuvaihtoehtoa naisen orgasmin saavuttamattomuuteen.

Toinen tyttöjen ja poikien välille tehtävä ero liittyy seksuaalisen halun ja romanttisten tunteiden kohteisiin. **Terveydeksi** esittää kiihottumisen yhteydessä, että tytölle ja pojalle on tärkeää kokea, että kumppani välittää hänestä. Kiihottumisen ja rakkauden tunteet jakautuvat kuitenkin sukupuolen mukaan itsetyydytyksen yhteydessä. Oppikirjassa esitellään itsetyydytystä koskevia väitteitä ja joko kumotaan ne tai vahvistetaan niitä. Ensimmäinen väite kuuluu, että vain pojat harrastavat itsetyydytystä. Väite kumotaan epätotena ja kerrotaan tyttöjen ja poikien välisistä eroista itsetyydytyksessä.

Tyttöjen itsetyydytys voi olla erilaista kuin poikien, vähemmän orgasmitavoitteista: esim. suihkussa itsensä hyväilyä, hiusten ja ihon silittelyä, tyynyn ja pehmolelun halailua, unelmointia rakastetusta. Pojalla saattavat rakkaus ja seksikuvitelmat olla erillään: itsetyydytyksessä ajatellaan isotissistä pornotähteä, mutta rakkaus kohdistuu luokkatoveriin tai tyttöystävään.

(Terveydeksi, 54.)

Vastauksessa kuvaillaan tyttöjen itsetyydytystä siten, että seksuaalinen halu häivytetään taka-alalle ja itsetyydytyksestä tuleekin rakastetusta unelmointia. Pojan itsetyydytys kuvataan yksiselitteisesti seksuaalisen halun motivoimana toimintana ja tämä halu erotetaan pojan muusta persoonasta. Seksuaalisen halun esitetään olevan erillään pojan muista tunteista ja emotionaalisista pyrkimyksistä kuten toiveista seurustelusuhteesta. Tämä käy ilmi vastauksen lopusta, jossa pojan seksifantasioiden sanotaan kiinnittyvän esimerkiksi pornotähteen mutta rakkauden tunteen johonkin tuttuun ihmiseen, esimerkiksi tyttöystävään.

Etenkin oppimateriaalien elävän elämän tarinoissa esitetään tilanteita, joissa poika haluaa seksiä ja tyttö ei tai epäröi. Syntyy hankalia ja uhkaavia tilanteita, kun poika hyväilee vastentahtoista tyttöä tai painostaa tätä seksiin. Pojan halu esitetään yhdessä painostuksen kanssa. Pojan haluun ei liitetä ihmisen kohtaamista, vaan halu näyttäytyy muista tunteista erillään olevana mekanismina. Pojan halusta suljetaan pois empatia ja vuorovaikutus seksikumppanin kanssa.

Oppimateriaalit kertovat kiihottumisesta ja nautinnosta, mutta eivät painota halun ilmentämisen merkitystä intiimissä kohtaamisessa. Halun sijaan korostetaan, että on tärkeää ilmaista oma halun puute selkeästi ja torjua päättäväisesti toisen osapuolen tekemä halun ilmaisu sekä sanallisesti

että elekielellä. Näkökulma konkretisoituu esimerkiksi **Terveydeksi**-oppikirjan suutelua käsittelevästä kappaleesta, jossa halun ilmenemisen sijaan huomio kiinnitetään kumppanin vastustuksen merkkien puuttumiseen.

Pari tunnusteleo toistensa reaktioita ja valmiutta läheisempään kontaktiin. Jos vastustusta ei ilmene, jompikumpi lähestyy suullaan toisen suuta.

(Terveydeksi, 61.)

Tarkoituksena ei siis olekaan kuulostella myöntymisen tai halun merkkejä, vaan yritetään havaita mahdollista vastustuksen puutetta. Tosin en tiedä onko liikaa olettaa ensimmäisissä haparoivissa suuteluyrityksissä erityistä halun manifestaatiota.

Portaat kertoo kiihottumisesta ja seksuaalisesta nautinnosta murrosiän muutosten, itsetyydytyksen ja ensimmäisen yhdynnän yhteydessä. Alaluvussa, joka selostaa tytössä tapahtuvia murrosiän muutoksia, ei puhuta kiihottumisesta mutta vastaavassa pojan murrosiän kuvailussa mainitaan yllättäen tulevat erektiot ja siemensyöksyt. Myös märät unet mainitaan pojista kertovassa alaluvussa, mutta tyttöjen seksiunista ja nukkuessa tapahtuvasta kiihottumisesta ei puhuta. Kuten **Terveydeksi**-oppikirjassa, myös **Portaissa** kumotaan itsetyydytykseen liittyviä paikkansapitämättömiä uskomuksia, kuten itsetyydytyksen haitallinen vaikutus terveyteen, hedelmällisyyteen tai sukupuolielinten kehitykseen. Sukupuolet mainitaan eksplisiittisesti kun kerrotaan, että itsetyydytystä harrastavat työt ja pojat sekä naiset ja miehet. Kuvituksena on kaksi piirrosta, joista toisessa on vaaleanpunavalkoisilla ja toisessa sinivalkoisilla alushousuilla verhottu alaruumis. Kummassakin kuvassa käsi on menossa alushousujen sisään.

Nautinnon saavuttamisen ongelmat ja haluttomuus esitetään ruumiin ongelmina ja yksilöllisinä ongelmina. Seksille annetut sosiaalis-kulttuuriset merkitykset jätetään mainitsematta. Ongelmien palauttaminen yksilöön ohittaa seksin diskursiivisten merkitysten lisäksi sen, että seksiä ei harrasteta yksin (itsetyydytystä lukuun ottamatta), jolloin nautinto syntyy tai jää syntymättä toisen ihmisen kanssa. Oppimateriaalit eivät esitä nautinnon puuttumisen taustalle sitä, että kumppanit eivät syystä tai toisesta sovi seksuaalisesti toisilleen.

Oppimateriaaleissa toistuu ajatus, että tyttö voi tarvita harjoittelua pystyäkseen nauttimaan joistakin konventionaalisista heteroseksikäytännöistä, lähinnä yhdynnästä. Pojan seksuaalisuutta ei lähestytä siitä näkökulmasta, että hänen halunsa ja seksuaalinen toimintansa olisivat muokattavissa siten, että hän voi opetella pitämään seksikäytännöstä, jotka aluksi eivät ole nautinnollisia ja jotka ovat tytölle turvallisia ja nautinnollisia. Oppimateriaalit ohjaavat tyttöjä muuttamaan seksuaalista toimintaansa ja totuttelemaan seksikäytäntöihin, jotka eivät ole heille nautinnollisia vaan jopa kivuliaita. Tällaista ohjeistusta ei suunnata pojille. Jos tyttöjä kehoitetaan muuttamaan seksuaalisia mieltymyksiään, ei päästä purkamaan miestapaista normia seksistä.

Eka kerta

Kaikki oppimateriaalit käsittelevät sitä, mikä voisi olla oikea ajankohta seksielämän aloittamiseen. Tällä tarkoitetaan niin sanottua aikuismaista seksielämää eli lähinnä yhdyntöjä. Ajankohta määrittyy iän ja kehitysvaiheen mukaan mutta oikeaa ajankohtaa ja omaa valmiutta ei voi päätellä ruumiin murrosiän muutoksista, kuten vaikka kuukautisten alkamisesta. Ruumiin lisäksi psyyken on oltava valmiina yhdyntöihin. Valmiudesta saa varmuuden omia tuntojaan kuulostelemalla.

Nuorilla ja erityisesti pojilla kerrotaan olevan paineita seksikokemusten hankkimiseen. **Sykkeessä** paineet tuodaan esiin heti seksuaalisuutta käsittelevän kappaleen toisessa virkkeessä.

Seksuaalisuus korostuu kulttuurissamme monella tavalla. Se voi luoda nuorille paineita seksikokemusten kiirehtimiseen.

(Terveystiedon syke, 194.)

Paineita luovat oppimateriaalien mukaan nykyinen seksualisoitunut mediakuvasto, seksiaiheiden alituinen käsittely julkisessa keskustelussa ja oman vertaisryhmän eli muiden omanikäisten sekä kaveripiirin suunnalta tuleva painostus.

Kulttuurisesti vakiintunut rajapyykki nuoren seksuaalisessa toiminnassa on niin sanottu eka kerta eli ensimmäinen yhdyntä. Aihetta käsitellään oppimateriaaleissa perusteellisesti ja sen

käsittelylle omistetaan monta sivua. **Sykkeessä**⁶² ja **Terveydeksi**-oppikirjassa⁶³ on alaluvut jotka on otsikoitu *Eka kerta*, **Portaiden**⁶⁴ ja **Kosketuksen**⁶⁵ otsikoista löytyy *ensimmäinen yhdyntä*. *Eka kerta* on otettu myös hakusanaksi **Terveydeksi**-oppikirjan⁶⁶ käsittehakemistoon. Ekaan kertaan liittyy teemoja, jotka toistuvat kaikissa oppimateriaaleissa. Ensimmäinen yhdyntä kuvataan tärkeäksi tapahtumaksi nuoren elämässä.

Ensimmäinen yhdyntäkokemus on hyvin tärkeä ja monitasoinen asia. Siihen liittyy paljon odotuksia, pelkoja ja jännitystä. (---) Niin kuin ensisuudelma, myös ensimmäinen yhdyntäkokemus kulkee muistoissa läpi elämän, siksi siihen ei kannata kiirehtiä. Ei ole samantekevää, miten ja milloin se tapahtuu.

(Terveydeksi, 65.)

Ensimmäinen yhdyntä on ainutlaatuinen kokemus, ja useimmat ihmiset muistavatkin sen läpi elämänsä. Kokemusta ei kannata pilata sillä, että esimerkiksi suostuu sänkyyn kenen tahansa kanssa.

(Kosketus, oppitunti Aiemman kertaus ja ensimmäinen yhdyntä.)

Ensimmäinen yhdyntä ladataan merkityksillä ja lukijalle annetaan neuvoja, ohjeita ja varoituksia liittyen ensimmäiseen yhdyntään. Yksi oppimateriaalien viesti on, että nuoren ei tarvitse eikä kannata kiirehtiä saamaan kokemuksia yhdynnästä tai seksistä yleensä. Nuoren tulee harkita tarkkaan yhdyntään ryhtymistä ja punnita huolella omaa valmiuttaan siihen. Valmius rakentuu murrosiän fyysisten muutosten lisäksi psyykkisestä valmiudesta. Sukupuolielinten anatominen mahdollisuus toteuttaa yhdyntä ei vielä riitä valmiudeksi.

Murrosiässä seksuaalisuuden fyysinen puoli kehittyy voimakkaasti. Pelkkä fyysinen valmius ei ole kuitenkaan peruste yhdyntöjen aloittamiselle. Siihen pitää olla myös henkisesti valmis. Fyysisyyden rinnalla kaksi muuta tärkeää seksuaalisuuden aluetta – järki ja tunteet – kehittyvät hitaammin.

(Terveystiedon syke, 196.)

Seuraukset omaan kehitysvaiheeseen nähden liian aikaisista seksikokemuksista tai yhdynnästä voivat olla vakavat.

Liian aikaiset seksikokemukset nuoruudessa voivat aiheuttaa ahdistusta ja vaikeuttaa tervettä seksielämää myöhemmällä iällä.

(Terveystiedon syke, 197.)

⁶² Terveystiedon syke, 206.

⁶³ Terveydeksi, 65.

⁶⁴ Terveyden portaat, 201.

⁶⁵ Kosketus, oppitunti Aiemman kertaus ja ensimmäinen yhdyntä.

⁶⁶ Terveydeksi, 427.

Liian nopea hyppääminen aikuismaisiin seksisuhteisiin on useimmiten myös oman seksuaalisen kypsymisen kannalta haitallista.

(Terveystiedon syke, 50.)

Oppimateriaalit taustoittavat mainittuja nuorten kokemia paineista niin sanotun aikuismaisen seksielämän aloittamiseen. Yksi paineita ja yhdyntään kiirehtimistä aiheuttava tekijä on nuoren vakuuttuneisuus siitä, että muut ovat seksuaalisesti paljon kokeneempia kuin hän. Tämä harhaluulo kumotaan kaikissa oppimateriaaleissa esittämällä tilastotietoa, jonka mukaan suurin osa oletetun lukijan ikäisistä nuorista ei ole ollut yhdynnässä.

Oppimateriaalien mukaan ilman harkintaa tai väärin motiivien ohjaamana hankituilla seksikokemuksilla on ikäviä seurauksia nuorelle. **Sykkeen**⁶⁷ ja **Terveystiedon**-oppikirjan⁶⁸ mukaan ekaan kertaan ryhtymisen taustalla voi olla pelko siitä, että suhde päättyy jos siinä ei aleta harrastaa yhdyntää. Suhteen päättyminen yhdynnästä kieltäytymiseen kuitenkin kertoo, että suhde ei perustunut kunnioitukseen ja **Syke** lisää, että lukija voi olla jälkeensä onnellinen että ei edennyt yhdyntään tällaisessa suhteessa.

Ensimmäisen yhdynnän kuvauksissa on leipätekstin ohessa mukana nuorten tarinoita. **Syke** esittelee kaksi tarinaa ensimmäisestä yhdynnästä. **Sykkeen**⁶⁹ toinen tarina on laatikoitu ja sen otsikko on *Mahtava muisto*. 17-vuotias poika kertoo ensimmäisestä yhdyntäkokemuksestaan, joka tapahtui kotona harkitusti ja selvin päin vakituisen tyttöystävän kanssa. Pari oli etukäteen keskustellut seksiin liittyvistä asioista ja päätti yhteistuumin olla yhdynnässä sitten kun pojan vanhemmat olisivat poissa kotoa. Mahdollisuuden koittaessa pari vietti pojan luona romanttisen illan kynttiläillallisineen ja ilta huipentui yhdyntään. Poika oli ostanut etukäteen kondomeja samoin kuin tyttökin. Pojan mukaan kaikki (eli yhdyntä) sujui hienosti, vaikka se olikin ollut aika sähläämistä. Tarinan kuvituksena on valokuva kädessä olevasta päivänkakkarasta, josta nypitään terälehtiä irti.

Pojan näkökulmaa valottavia ensimmäisen yhdynnän kuvauksia on oppimateriaaleissa vähemmän kuin tytön näkökulmasta kerrottuja kokemuksia. Kirjoista ainoa pojan näkökulmaa

⁶⁷ Terveystiedon syke, 205.

⁶⁸ Terveystiedon syke, 65.

⁶⁹ Terveystiedon syke, 207.

valottava ensimmäisen yhdyntäkerran kuvaus oppimateriaaleissa on edellä kuvattu **Sykkeen**⁷⁰ tarina *Mahtava muisto*. Loput oppimateriaalien kolme tarinaa kertovat tytön kokemuksesta ja ne ovat yhtä lukuun ottamatta negatiivisesti värittyneitä. **Kosketuksessa** on kuusi tarinaa ensimmäisestä yhdynnästä, kolme niistä valottaa tytön näkökulmaa ja kolme pojan näkökulmaa. Tarinoiden taustalla ovat haastattelut ja tekstit koostuvat haastattelijan kysymyksistä ja haastateltavan nuoren vastauksista dialogimuodossa. Haastateltavien taustoista kerrotaan kunkin kohdalla nimi ja ikä. Jostain syystä ensimmäisestä haastateltavasta kerrotaan edellä mainittujen tietojen lisäksi, että hänen äitinsä on kuollut ja hän asuu isänsä kanssa.

Oppimateriaalit listaavat huonoja motiiveja seksielämän aloittamiselle ja esittävät niistä koituvia seurauksia elävän elämän tarinoina. Lukijaa ei kuitenkaan jätetä pulaan huonojen valintojen keskelle, vaan hänelle kerrotaan myös hyviä syitä ekalle kerralle ja luetellaan tekijöitä, jotka luovat ekasta kerrasta positiivisen kokemuksen. **Terveydeksi**-oppikirjassa on leipätekstistä erotettu lista, jossa luetellaan yhdeksän tekijää, jotka tekevät ensimmäisestä yhdynnästä hyvän kokemuksen.

Hyvän ”ekan kerran” ainekset

Rakastat sitä tyttöä/poikaa, jonka kanssa rakastelet elämäsi ensimmäisen kerran.

Myös hän rakastaa sinua.

Tunnet hänet hyvin, koska olette jo kauan seurustelleet.

Kumpikin todella haluaa rakastella.

Ehkäisystä on puhuttu ja päätetty aikaisemmin ennen ”ekaa kertaa”.

Kumpikin on selvin päin.

Molemmat huolehtivat vastuusta ei-toivotun raskauden ja sukupuolitautilien ehkäisyssä.

Kumppanisi on hellä, huomaavainen ja halukas tuottamaan sinulle nautintoa.

Rakastelun jälkeen kummallakin on hyvä mieli ja kokemus on lähentänyt teitä entisestään.

(Terveydeksi, 66.)

Osa luetelluista seikoista on sellaisia, jotka löytyvät myös muista oppimateriaaleista. Kaikissa oppimateriaaleissa toistuvat teemat ovat ehkäisystä puhuminen ja sopiminen ennen varsinaista seksitilannetta, alkoholin yhteensopimattomuus vastuullisen seksikäyttäytymisen kanssa ja kumppanin tuttuuden ja pitkän seurusteluhistorian tärkeys.

Seksikokemusten hankkimiseen liittyvät paineet voivat oppimateriaalien mukaan tulla kumppanilta jos tämä painostaa seksiin. Oppimateriaalit korostavat oikeutta kieltäytyä seksistä

⁷⁰ Terveystiedon syke, 207.

yleensä tai seksikäytännöistä, joihin ei itse halua ryhtyä. **Portaiden**⁷¹ ensimmäistä yhdyntää käsittelevä luku alkaa väliotsikolla *EI tarkoittaa aina EI*, jonka ensimmäinen virke kuuluu: ”Yhdyntästä on aina mahdollisuus kieltäytyä sanomalla ei.” Kaikkien oppimateriaalien mukaan sosiaalinen ja kulttuurinen paine yhdyntään harjoittamiseen on kova ja lukijalle pyritään tarjoamaan työkaluja, joiden avulla hän voi toimia oman tahtonsa mukaan painostavissa tilanteissa.

Oppikirjat tuovat esiin nuorten paineet hankkia seksikokemuksia, mutta seksuaalinen kokeneisuus näyttäytyy kulttuurisesti eri tavoin tytön ja pojan kohdalla. **Terveydeksi-**oppikirjan⁷² listassa, jossa esitellään poikien ajatuksia tytöistä, on yksi kohta, jossa kerrotaan poikien näkemyksenä, että kokeneisuus ei lisää tytön viehätysvoimaa. Edellisellä aukeamalla neuvotaan miten lähestyä ihastumisen kohdetta ja kerrotaan, että tyttöjä huolettaa maineen menetys jos he lähestyvät poikia. Oppikirjan mukaan tytöt todellisuudessa pelkäävät torjutuksi tulemista lähestymisyrityksissään. Näiden kahden toteamuksen välillä voi nähdä ristiriidan. Tytön kokeneisuudella viitattaneen seurustelukokemuksiin ja kokemuksiin intiimistä kanssakäymisestä, kuten suutelusta ja seksistä. Tyttöjen huoraksi ja halvaksi leimaamista ei tunnuta ottavan tosissaan. Sen sijaan huoraksi leimautumiseen viitataan ja sen vaikutusta tyttöjen toimintaan ja valintoihin väheksytään. Jos kerran tytön kokeneisuus ei lisää hänen viehätysvoimaansa pojan silmissä, mitä tämä viestii tytölle? Toteamuksesta käy ilmi, minkälaista vastakaikua tytön kokeneisuus ei tuota, mutta ei sitä, mitä se saa aikaan. Jos kokeneisuus ei lisää tytön viehätysvoimaa, niin tarkoittaako se, että kokeneisuus vähentää sitä? Poikien kohdalla ei oppimateriaaleissa mainita kokeneisuuden ja viehättävyyden yhteydestä mitään. Tuovat esiin, että pojat kokevat paineita olla seksuaalisesti kokeneista, joten he voivat liioitella kokemuksiaan vertaisryhmänsä poikien edessä.

Kosketus⁷³ ehdottaa luokalle pohdittavaksi, täytyykö ekan kerran aina tarkoittaa nimenomaan ensimmäistä yhdyntää, vai voisiko termi kattaa debyytit muissakin seksikäytännöissä. Pohdinnan taustalle annetaan konkreettisenä esimerkkinä lesbosuhde.

⁷¹ Terveyden portaat, 210.

⁷² Terveydeksi, 57.

⁷³ Kosketus, oppitunti Aiemman kertaus ja ensimmäinen yhdyntä.

Ensimmäisen yhdynnän mahdollinen kivuliaisuus tuodaan esiin osassa oppimateriaaleja. **Portaiden**⁷⁴ mukaan ensimmäisen yhdynnän ei tarvitse olla kivulias, jos siihen on hyvin valmistautunut. Toteamus jättää piiloon sukupuoli eikä kivuliaisuutta ei yhdistetä nimenomaan tytön ensimmäiseen yhdyntäkokemukseen. **Syke**⁷⁵ kertoo tytön anatomiaa käsittelevässä kappaleessa, että ehjä immenkalvo voi repeytyä ensimmäisessä yhdynnässä, mikä voi aiheuttaa hieman kipua. Yhdynnän kivuliaisuuteen ei esitetä ratkaisuksi selväsanaisesti muita seksikäytäntöjä, jotka voisivat olla tytölle yhdyntää nautinnollisempia, kuten esimerkiksi suuseksiä tai klitoriksen stimulointia käsin.

Osa oppimateriaaleista liittyy ekan kerran seurustelusuhteen jatkuvuuteen ja suhteen pituuteen. Esiin nostetaan tilanne, jossa suhde päättyy siksi, kun toinen ei ole suostunut yhdyntään toisen painostaessa. **Terveydeksi**-oppikirjan⁷⁶ ja **Sykkeen**⁷⁷ mukaan suhde, joka päättyy yhdynnästä kieltäytymiseen, ei ole alun perinkään perustunut kumppanin kunnioitukselle. **Portaat**⁷⁸ muistuttaa lukijaa siitä, että tällä on aina oikeus kieltäytyä seksin muodoista, joista hän ei pidä, vaikka kumppani uhkailisikin suhteen loppumisella. Myös päinvastainen tilanne on mahdollinen. **Kosketus**⁷⁹ esittää, että yhdyntä saattaa aiheuttaa seurustelusuhteen loppumisen, jos suhde ei ole kestänyt kauaa. Yhteenvetona voi todeta, että sekä yhdyntään suostuminen että siitä kieltäytyminen voivat johtaa suhteen päättymiseen.

Ensimmäisestä yhdynnästä rakentuu oppimateriaaleissa merkittävä elämän etappi. Oppimateriaaleissa pohditaan nuoreen kohdistuvia sosiaalisia ja kulttuurisia paineita ryhtyä yhdyntään. Oppimateriaalit rauhoittelevat seksuaalisesti kokemattomaa nuorta kertomalla ettei kokemusten hankkimiseen ole kiirettä. Samaan aikaan ne rakentavat yhdynnästä aikuisten varsinaisen seksikäytännön, jolle muut seksikäytännöt voivat olla vaihtoehtoina silloin, kun ruumiin ja psyyken seksuaalikehitys ei ole saavuttanut aikuista tasoa tai kun halutaan minimoida ei-toivotun raskauden ja seksitautien riskit. Lukijalle välittyvä viesti yhdynnästä on ristiriitainen.

⁷⁴ Terveyden portaat, 211.

⁷⁵ Terveystiedon syke, 201.

⁷⁶ Terveydeksi, 65.

⁷⁷ Terveystiedon syke, 205.

⁷⁸ Terveyden portaat, 210.

⁷⁹ Kosketus, Aiemman kertaus ja ensimmäinen yhdyntä.

Yleisesti ottaen oppimateriaalit tuntuvat painottavan enemmän velvollisuutta kieltäytyä seksistä jota ei halua, kuin velvollisuutta olla painostamatta kumppania mihinkään seksuaaliseen toimintaan. Tämä viesti korostuu ekan kerran yhteydessä. Toimintaohjeita annetaan potentiaaliselle painostuksen uhrille, eikä niinkään painostajalle.

Oppimateriaalien esimerkit voisivat hieman muuteltuna luoda mahdollisuuden tarkastella ekaa kertaa sukupuolierityisesti. **Kosketus** esittelee kolme tytön ja kolme pojan tarinaa ensimmäisestä yhdyntäkokemuksesta. Sama tilanne voitaisiin esittää vuoron perään molempien asianosaisten, tytön ja pojan, näkökulmista käsin. Tässä olisi mahdollisuus tehdä näkyväksi yksilön kokemusten kytkös kulttuurisiin malleihin seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Nykyisellään tarinoiden voi tulkita kertovan sukupuolten erilaisuudesta ja sukupuolen mukaan määräytyvistä ominaisuuksista.

Seksuaalinen häirintä, painostus ja väkivalta

Seksuaalinen häirintä, painostus ja väkivalta kuuluvat käsiteltäviin aiheisiin kaikissa oppimateriaaleissa. Aihetta käsitellään sekä seksuaalirikoksina että intiimin kohtaamisen yhteydessä. Seksuaaliseen väkivaltaan liittyviä termejä löytyy oppikirjojen käsiteläkemistosta. Kaikkien oppikirjojen hakemistosta löytyy termi *seksuaalirikos*. **Portaiden**⁸⁰ hakemisto ei anna määritelmiä, vaan viittaa sivunumerolla kirjan sisälle siihen kohtaan, missä seksuaalirikosta käsitellään. Muut oppikirjat määrittelevät seksuaalirikoksen seuraavasti:

sellainen seksuaalinen käyttäytyminen, joka loukkaa toista ihmistä ja josta on määrätty seuraamus rikoslaissa.
(Terveydeksi, 438.)

Rikoslaissa rangaistavaksi määritelty seksuaalinen käyttäytyminen.
(Terveystiedon syke, 396.)

Syke tarjoaa hakemistossa määritelmät myös raiskaukselle, seksuaaliselle hyväksikäytölle ja seksuaaliselle häirinnälle.

⁸⁰ Terveyden portaat, 214.

raiskaus

Yhdyntään pakottaminen; seksuaalirikos.

(Terveystiedon syke, 396.)

seksuaalinen hyväksikäyttö

Toisen henkilön hyväksikäyttö seksuaalisen tyydytyksen saamiseksi ilman hänen suostumustaan; seksuaalirikos.

(Terveystiedon syke, 396.)

seksuaalinen häirintä

Seksuaalisesti loukkaava käyttäytyminen tai puhe; seksuaalirikos.

(Terveystiedon syke, 396.)

Kaikki kolme oppikirjaa ja verkkomateriaali esittelevät seksuaalirikoslakia omana aihekokonaisuutenaan. Oppimateriaaleissa kerrotaan 16- ja 18-vuoden suojaikärajoista sukupuolisuhteissa ja **Syke** ja **Portaat** selittävät rikoslain yhteydessä myös pedofilian. **Terveydeksi**-oppikirjassa⁸¹ tieto pedofiiliasta on sijoitettu laatikkoon seksuaalisuutta käsittelevään lukuun, transsukupuolisuutta käsittelevän laatikon perään. Kaikissa oppikirjoissa lakitekstikappaleissa selitetään mitä tarkoittaa inesti. **Terveydeksi** kertoo mitä tarkoitetaan raiskauksella, **Syke** selvittää raiskauksen lisäksi seksuaalisen häirinnän ja **Portaat** erittelee raiskauksen (myös parisuhteessa ja avioliitossa), pakottamisen seksuaaliseen tekoon, seksuaalisen häirinnän ja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön. **Kosketus**⁸² ja **Portaat**⁸³ tuovat esiin, että raiskauksen yrityskin on rikos. **Syke**⁸⁴ ja **Portaat**⁸⁵ tuovat seksuaalisen väkivallan koulumaailman yhteyteen toteamalla, että myös koulukiusaaminen voi täyttää seksuaalisen häirinnän kriteerit.

Seksuaalista väkivaltaa käsitellään kaikissa oppikirjoissa seksuaalisuudesta kertovien lukujen yhteydessä. **Terveydeksi**-oppikirja⁸⁶ käsittelee seksuaalista hyväksikäyttöä ja lakia seksuaalirikoksista ensimmäisestä yhdyntästä kertovan kappaleen lopussa. Pedofilian ja inestin määrittelyt esitetään rajattuna laatikkoon, joka on sijoitettu transsukupuolisuudesta ja transvestismista kertovan laatikon alapuolelle. **Sykkeessä**⁸⁷ on osio nimeltä *Seksuaalirikos*, joka sijoittuu seksuaalisuudesta kertovaan lukuun. Sekä **Terveydeksi** että **Syke** erottavat aiheen

⁸¹ Terveydeksi, 52.

⁸² Kosketus, Seksuaalikäyttäytymisen monet mahdollisuudet, Seksi ja laki Suomessa.

⁸³ Terveyden portaat, 214.

⁸⁴ terveystiedon syke, 199.

⁸⁵ Terveyden portaat, 215.

⁸⁶ Terveydeksi, 67–68.

⁸⁷ terveystiedon syke, 199.

lukujen muusta tekstistä rajaamalla sen laatikoihin. **Portaat**⁸⁸ esittelee seksuaalisuuteen liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia, joilla pyritään aikaansaamaan väkivallasta vapaata seksuaalisuuden toteuttamista. Samassa luvussa on kappale *Seksuaalirikoslain kertomaa*⁸⁹, jossa eritellään seksuaalirikoksia. **Kosketuksessa** seksuaalisen väkivallan teema on mukana jopa viidellä oppitunnilla 21:stä. Oppitunnit ovat *Ei toivottujen seksuaalisten tilanteiden välttäminen, Vuorovaikutustaidot ihmissuhteissa, Neuvottelutaidot sekä valintojen merkitys, Väkivallan tunnistaminen ja ehkäisy* ja *Seksuaalisuuteen liittyvän painostuksen vastustaminen*. Seksuaalirikoslaki on sijoitettu oppitunnille *Seksuaalikäyttäytymisen monet mahdollisuudet*. **Kosketuksen** tapa käsitellä seksuaalista väkivaltaa painottuu siihen, kuinka seksuaalista painostusta ja uhkaavia tilanteita voi välttää ja miten niistä voi selvitä.

Seksuaalista häirintää, painostusta ja väkivaltaa käsitellään oppimateriaaleissa etupäässä sille varatuissa kappaleissa seksuaalisuudesta kerrottaessa, mutta se nostetaan esiin myös muiden aiheiden yhteydessä. **Terveydeksi**-oppikirjassa⁹⁰ raiskausta käsitellään väkivallasta kertovassa luvussa. Väkivallan uhriksi joutumista käsittelevän kappaleen lopussa on kolme tekstipätkää, joista jokainen on rajattu omaksi laatikokseen. Ensimmäinen teksti on otsikoitu *Raiskaus on rikos* ja siinä kerrotaan, että raiskaus ei ole seksiä vaan äärimmäistä nöyryytystä ja toisen koskemattomuuden rikkomista. Rikosilmoituksen tekemisen sanotaan olevan tärkeää, vaikka siihen ei heti voimavaroja löytyisikään. Tekstin lopuksi huomautetaan, että tapahtumiin liittyviä juridisia ja lääketieteellisiä asiakirjoja voidaan käyttää todisteena oikeudessa kymmenen vuoden ajan. Toinen erotettu teksti antaa ohjeita raiskauksen uhrille. Aluksi mainitaan, että ohjeiden noudattaminen voi olla vaikeaa häpeän ja likaisuuden tunteiden vuoksi, mutta se kerrotaan tärkeäksi, jotta uhri toipuu ja tekijä saadaan vastuuseen. Viidestä ohjeesta ensimmäinen kieltää peseytymisen ja vaatteiden vaihtamisen raiskauksen jälkeen, toisessa kehoitetaan ilmoittamaan poliisille ja menemään lääkäriin vaikka näkyviä vammoja ei olisikaan. Kolmas neuvoo kertomaan tapahtumista ja vastaamaan kysymyksiin. Neljäs ohje kieltää uhria jäämästä yksin ja käskää vaatimaan kriisiapua. Viimeisessä ohjeessa kehoitetaan tekemään rikosilmoitus heti kun siihen on voimia. Kolmas erotettu teksti antaa puhelinnumerot rikosuhripäivystyksen auttavaan puhelimeen ja juristineuvontaan sekä raiskauskriisikeskus Tukinaiseen.

⁸⁸ Terveyden portaat, 200.

⁸⁹ Terveyden portaat, 214–215.

⁹⁰ Terveydeksi, 364.

Kaikki kolme oppikirjaa käsittelevät alkoholin ja seksin huonoa yhteensopivuutta ja tässä yhteydessä tuodaan esiin myös seksuaalinen väkivalta. **Terveystiedon**-oppikirjan⁹¹ päihteitä käsittelevässä kappaleessa luetellaan yhden aikeen verran tupakkaan, nuuskaan ja alkoholiin liittyviä uskomuksia ja niiden todellisia vaikutuksia. Yksi väittämistä kuuluu *Alkoholi lisää rohkeutta*. Lyhyessä tekstissä kerrotaan monien nuorten ja aikuisten perustelevan alkoholin käyttöönsä sillä, että se lisää rohkeutta lähestyä ihmisiä. Teksti jatkuu toteamuksella, että alkoholi voi karkottaa ihmisiä kauemmas ja että. Tekstin alla on piirroskuva, jossa bikini- tai alusvaateasuinen tyttö makaa maassa selällään silmät kiinni ja hänen päällään istuu hajareisin huojuva, punanäinen, innostuneen ja iloisen näköinen poika, jonka kädet ovat menossa tytön rintoja kohti. Vierelle maahan on kaatunut kaljapullo ja tuoppi. Kuva kertoo todennäköisesti sammuneen tytön joutumisesta humalaisen pojan seksuaalisen ahdistelun kohteeksi. Tekstissä ei kuitenkaan puhuta mitään seksuaalirikoksesta, vaan arvaamattomaksi ja epämiellyttäväksi koettavasta humalaisen käytöksestä.

Sykkeessä⁹² kerrotaan 16-vuotiaan tytön minämuotoinen tarina, jossa tyttö on ensimmäistä kertaa yhdynnässä festareilla humalassa uuden tuttavuuden kanssa. Tyttö oli niin humalassa että ei aamulla tiennyt mitä on tapahtunut, paitsi sen, että hän ei ollut enää neitsyt. Tarinassa tyttö kuvailee seuraavan aamun tuntemuksiaan niin, että fyysisen pahoinvoinnin lisäksi hän kärsi morkkiksestä eli henkisestä pahasta olostusta, joka syntyy kun omat teot näyttävät oman moraalin vastaisina jälkeensä arvioitaessa. Tarina on kuvitettu valokuvalla vakavaimmista tytöistä, joka nojaa päätään tyynyyn. Tarinan otsikko on *Kaduttaa!* ja se on sijoitettu kappaleeseen, jossa kuvataan etenemistä yhdyntään ja juuri ennen tarinalaatikkoa kerrotaan alkoholin ja seksin epäsovinnasta yhdistelmästä. Katuvan tytön tarina herättää monia kysymyksiä. Kahden ihmisen seksi ei vain tapahdu itsestään, vaan se vaatii aktiivista toimintaa, seksuaalisia aloitteita ja niihin vastaamisia, niiden torjuntia tai lamaantunutta välipitämättömyyttä. Vaikka tarinan työllä ei olekaan selkeitä muistikuvia siitä, mitä yöllä on tapahtunut, on joko hänen tai pojan täytynyt toimia, jotta yhdyntä on voinut tapahtua. Tyttö lienee todennäköisesti ollut melko toimintakyvytön kun hän oli ensimmäistä kertaa vahvasti humalassa eikä hänellä ollut aamulla tapahtumista muistikuvia.

⁹¹ Terveystiedon, 255.

⁹² Terveystiedon syke, 205.

Tarinan sijoittelu liittää tarinan seksin harrastamisen ja omasta turvallisuudesta huolehtivan vastuullisuuden kontekstiin sen sijaan, että tarina esitettäisiin seksuaalirikosten yhteydessä. Kuvattu tilanne voisi täyttää seksuaalirikoksen kriteerit, sillä tyttö on ollut hyvin humalassa tai kenties jopa sammuneena kun seksiakti on tapahtunut. Jää epäselväksi, onko tyttö pystynyt ilmaisemaan halua tai torjuntaa. Tarinan toinen osapuoli kiinnostaa ja tekee mieli kysyä, millä tavoin poika on tytön kanssa toiminut. Jotta yhdyntä hyvin humalaisen tytön kanssa on voinut tapahtua, on pojan täytynyt toimia ainakin jokseenkin päämäärätietoisesti. Pojan näkökulmasta kerrottu sama tarina valottaisi sitä, minkälaista on harrastaa seksiä puolitajuttoman tytön kanssa ja miltä se tuntuu. Jälkeenpäin tyttöä kaduttaa mutta kaduttaako poikaa? Sama tarina voisi toimia esimerkkinä myös raiskauksesta.

Terveydeksi-oppikirjassa seksuaalisen väkivallan uhkaa käsitellään myös luvussa, jonka aiheena on yleisesti väkivalta. Luku alkaa tarinalla.

Nainen yössä

Korkojen ääni kaikuu pimeään alikulkutunnelin seinistä. Yllättäen tunnelin toiseen päähän ilmestyy rähisevä miesjoukko. Pitäisikö kääntyä takaisin vai herättäisikö juuri se miesten huomion? Humalapäissään miehet huutelevat rivouksia ja uhkailevat, mutta kulkevat onneksi ohi. Tunneli loppuu, nyt enää puiston poikki ja sitten nopeasti kotiovelle. Liikahiko pensaan takana varjo? Kuuluiko rahisevassa sorassa myös toiset askeleet? Käännyn ympäri. Pakokauhu jähmettää lihakset. Yritän huutaa...

(Terveydeksi, 361.)

Tarina on kuvitettu valokuvalla, jossa henkilö kävelee yksin pimeällä kadulla. Tarinaan liittyy luvun lopussa neljä pohdintatehtävää, joissa kysytään mitä ajatuksia tarina herätti, voisiko tämä tapahtua omalla kotipaikkakunnallasi ja miten tarina voisi jatkua. Lisäksi yhdessä tehtävässä pyydetään pohtimaan, toimiko nainen tilanteessa oikein.

Luvun päättävissä pohdintatehtävissä on myös osio, jossa laatikkoon on kerätty raiskauksiin liittyviä faktoja.

Kylmiä tosiasioita

- Yleisintä raiskaus on bileissä tai jonkun luona juhlien jatkoilla.
- Suurimmassa osassa tapauksista raiskaaja on puolituttu, tuttu tai jopa läheinen.
- Suomessa tehdään vuosittain noin 500 raiskauksiin liittyvää rikosilmoitusta.
- Suomessa arvioidaan tapahtuvan noin 10 000 raiskausta joka vuosi.

(Terveydeksi, 367.)

Faktojen jälkeen kysytään mikä tiedoista oli yllättävin, miksi kotibileet voivat käydä vaarallisiksi ja miksi vain pienestä osasta raiskauksia tehdään rikosilmoitus.

Terveydeksi-oppikirjassa aihetta sivutaan myös pohdintatehtävissä ihastumista käsittelevän luvun lopussa. Otsikon *Mielipiteitä seksuaalisuuden ilmaisuista* alla on mielipiteitä, joita on tarkoitus miettiä pareittain. Näistä kaksi liittyy seksuaaliseen häirintään ja väkivaltaan.

Useita tyttöjä on nipistelty takapuolesta tai hipelöity rannoista. Tämä kertoo poikien kyvyttömyydestä lähestyä tyttöjä luontevasti.

(Terveydeksi, 59.)

Myös pojat kokevat seksuaalista häirintää ja ulkonäköön kohdistuvaa arvostelua, koska tytöt ovat omaksuneet poikien toimintatavat.

(Terveydeksi, 59.)

Saman oppikirjan seurustelua käsittelevän luvun lopussa on kaksi pohdintatehtävää, joissa esiintyy seksuaalinen häirintä. Ensimmäinen tehtävä annetaan otsikolla *Hyväily tuntui hyvältä, mutta* ja siinä pyydetään katsomaan oheista kuvaa ja miettimään, mitä on tapahtunut ja mitä kuvassa tapahtuu sekä kehrittelemään tarina kuvan inspiroimana. Lisäksi tehtävässä ohjeistetaan pohtimaan tytön ja pojan ajatuksia ja tunteita.

Kuva 3. Mitä tapahtuu? Terveydeksi, 64.

Kuvassa poika koskettaa tyttöä tavalla, jonka voi tulkita hyväilemiseksi tai kourimiseksi.

Tämän jälkeen oppikirjassa seuraa pohdintatehtäviä otsikolla *Miten sanoa ei?*.

Sekä tyttö että poika voi joutua tilanteeseen, jossa ei halua edetä seksuaalisessa läheisyydessä pidemmälle.

a. Kuinka tyttö voi kieltää poikaa menemästä pidemmälle?

b. Mitä poika voi sanoa tytölle halutessaan jättää etenemisen pidemmälle?

(Terveydeksi, 64.)

Tehtävässä on kuvattuna tilanne, jossa tytöllä ja pojalla on seksuaalissävyytteistä kanssakäymistä keskenään. Ensimmäisessä kysymyksessä epämiellyttäväksi käynyttä tilannetta ohjataan tarkastelemaan tytön ja jälkimmäisessä pojan näkökulmasta. Tilanne on näissä erilainen: ensimmäisessä mietitään, millä tavoin tyttö voi kieltää poikaa seksuaalisessa etenemisessä ja jälkimmäisessä pohditaan, kuinka poika voi kertoa tytölle että hän ei halua jatkaa. Näkökulma kysymyksissä on eri mutta kummassakin kohdassa aktiivisena osapuolena on poika ja hänen toimintansa saa tilanteen menemään eteenpäin. Kun tyttö ei halua tilanteen etenevän, hän yrittää saada pojan lopettamaan toimintansa ja kun poika ei halua tilanteen etenevän, hän lopettaa oman toimintansa ja yrittää selittää sen tytölle. Pohdintatehtävän otsikossa esiintyvä ein sanominen on teema, joka esiintyy oppimateriaaleissa toistuvasti seksuaalisen painostuksen ja väkivallan yhteydessä. Tähän teemaan palaan tuonnempana.

Olen selvittänyt missä asiayhteydessä oppimateriaalit käsittelevät seksuaalista häirintää, painostusta ja väkivaltaa. Seuraavaksi otan selvää, mihin tiloihin ja tilanteisiin oppimateriaalit seksuaalisen väkivallan liittävät sekä keitä oppimateriaalit puhuttelevat ja millä tavoin. Seksuaalinen häirinnän, painostuksen ja väkivallan sukupuolistunut luonne tuodaan oppimateriaaleissa yhtä aikaa näkyviin ja jätetään piiloon. Seksuaalisesta väkivallasta ja painostuksesta kerrotaan yleisellä tasolla siten, että tekijän tai uhrin sukupuolta ei nimetä. Sukupuoli tulee esiin silloin, kun aihetta käsitellään elävän elämän tarinoiden ja konkreettisten tilanteiden kuvaamisen kautta. Näissä on kyse heteroseksuaalisesta suhteesta, jossa väkivallan tekijänä on poika ja uhrina tyttö.

Kaikki oppimateriaalit tuovat esiin, että seksuaalisen väkivallan tekijä on usein uhrille tuttu tai läheinen ihminen. **Kosketuksessa** esitetään kaksi tilannekuvausta, joissa tapahtumat alkavat muuttua uhkaavaksi. Oppituntia *Vuorovaikutustaidot ihmissuhteissa* pohjustetaan opettajalle

kertomalla, että tunnilla keskitytään ihmissuhteissa tarvittaviin keskustelu- ja vuorovaikutustaitoihin. Tunnin materiaalina on tarina, jonka pohjalta luokassa keskustellaan aiheesta. Tarina kertoo 14-vuotiaan Mallan ja 18-vuotiaan Jaken lauantai-illasta. He ovat seurusteleva pari, tosin Mallan vanhemmat eivät oikein hyväksy Mallan seurustelua. Mallan vanhemmat ovat illan poissa kotoa ja Malla on saanut luvan kutsua kavereita kylään. Malla viettää kavereidensa kanssa tyttöjen illan saunoen, katsoen videoita ja syöden hyvin. Sitten Jake soittaa ja pyytää Mallaa bileisiin bändikaverinsa luo. Malla tietää, että vanhemmat eivät antaisi hänen mennä, mutta hän valehtelee menevänsä kaverinsa Piian luo ja lähtee matkaan. Bileissä Jake humaltuu ja tarjoaa Mallallekin alkoholia. Jake alkaa lähennellä Malla ja tunkee kätensä tämän paidan alle. Malla ei pidä tästä ja yrittää kiemurrella pois Jaken otteesta, mutta Jake ei välitä Mallan vastusteluista vaan jatkaa kourimista. Malla pääsee tilanteesta pois keksimällä, että hänen täytyy käydä vessassa. Jake lähtee vihaisena perään ja kysyy Mallalta, mitä tämä oikein pakenee. Kysymys jää Mallan mieleen ja hän pelkää vastustelullaan menettävänsä Jaken. Malla yrittää sovittelua tekokaan halaamalla Jakea, mutta halaus tuntuu vaivaantuneelta. Malla lähtee kotiin ja he sopivat tekstailevansa ja soittelevansa. Jake jää huokaisten sohvalle istumaan ja tuijottamaan tyhjyyteen. Tarina päättyy siihen, kun kotona Mallan isä tenttaa häneltä missä tämä on ollut ja miksi hän tulee kotiin näin myöhään.

Tarinan eri vaiheissa esitetään kysymyksiä, joita on tarkoitus pohtia tunnin alussa muodostetuissa tyttö- ja poikaryhmissä. Tarinan alkuvaiheessa pyydetään pohtimaan, mitä Mallan ja Jaken välillä on tapahtunut seksuaalisesti, mitä Malla aikoo tehdä illalla vanhempiansa ollessa kotoa poissa ja miksi vanhempien on vaikea hyväksyä Mallan seurustelua. Tarinan edetessä bileisiin ja alkoholin nauttimiseen esitetään kysymys, poikkeavatko Mallan ja Jaken odotukset illasta toisistaan. Kun Jaken kerrotaan lähentelevän Mallaa ja Mallan vastustelevan kysytään, miten Mallan tulisi tässä tilanteessa toimia. Kun Malla lähtee juhlista kotiin, oppilaita pyydetään pohtimaan, millainen olo illasta jäi Mallalle ja Jakelle. Tarinan päättyessä kysytään, mitä Malla vastaa isälleen kun tämä kysyy tyttärensä poissaolosta ja pyydetään pohtimaan, mitä seuraavaksi tapahtuu. Lisäksi oppilaita kehoitetaan huomioimaan, poikkeavatko tyttö- ja poikaryhmien pohdinnat pariskunnan tulevaisuudesta toisistaan. Lopuksi opettajaa ohjataan miettimään koko luokan kanssa erilaisia vaihtoehtoja torjua ei-toivotut lähentely-yritykset.

Mallan ja Jaken tarina kerrotaan Mallan näkökulmasta ja vaihtoehtoisia toimintatapoja etsitään Mallalle, ei Jakelle.

Myös oppitunti *Seksuaalisuuteen liittyvän painostuksen vastustaminen* rakentuu tarinalle, jossa poika lähentelee ja painostaa tyttöä seksuaalisesti. Opettajan johdannossa kerrotaan, että oppitunnilla keskitytään seksuaalisiin tilanteisiin, joissa nuoren voi olla vaikea tietää mitä hän haluaa ja etenkin toimia haluamallaan tavalla. Tarkoituksena on tutustua tilanteisiin etukäteen, jotta nuori saa valmiuksia toimia suunnitelmallisesti ja määrätietoisesti oikeassa elämässä.

Opettajaa ohjataan aloittamaan oppitunti seuraavasti.

Kerro oppilaille, että tämän ja seuraavan tunnin aikana on tarkoitus opetella tunnistamaan tilanteita, jotka voivat johtaa ei-toivottuun seksuaaliseen toimintaan sekä oppia tapoja, kuinka selviytyä kyseisenlaisista tilanteista onnistuneesti. Muistuta oppilaita, että nuori saattaa melko helpostikin ajautua tilanteeseen, johon hän ei ole osannut varautua, eikä näin ollen tiedä, mitä haluaa tai kuinka tulisi toimia. Tällöin on mahdollista, että nuori suostuu haluamattaan esimerkiksi yhdyntään (tai muuhun seksuaaliseen toimintaan). Kyseisessä tilanteessa myös ehkäisy ja suojautuminen saattaa helposti unohtua. Näin käy useimmiten siksi, ettei nuori usko etukäteen harrastavansa seksiä. Tyypillinen toteamus usein onkin, että ”se vain tapahtui”.

(Kosketus, 16. oppitunti.)

Tarinassa seikkailevat 16-vuotias Oona ja 18-vuotias Pete ja se koostuu kerrontaosioista ja dialogipätkistä. Aluksi kerrotaan, että Oona ja Pete tapasivat kotibileissä, joissa Oona ihastui Peten miehekkääseen olemukseen ja itsevarmaan käytökseen. Peteen vetosi Oonan viattomuus. Pete pitää bailaamisesta ja tyttöjen iskemisestä ja Oonasta kerrotaan, että hänellä on takana yksi, muutaman kuukauden mittainen seurustelusuhte rinnakkaisluokkalaisen pojan kanssa. Oona ja Pete ovat seurustelleet muutaman viikon, jonka aikana he ovat pussailleet ja halailleet intohimoisesti. Peten kerrotaan haluavan edetä seksuaalisesti pidemmälle ja hän on vihjannut tästä Oonalle. Tarinan tapahtumat sijoittuvat perjantai-iltaan kun Oona ja Pete ovat olleet elokuvissa, jonka jälkeen Pete yrittää saada Oonaa tulemaan kotiinsa. Seuraa dialogi, jossa Oona torjuu Peten kutsun tulla luokseen. Oona sanoo, ettei halua tulla ja lisää, että silloin hän joutuisi kävelemään yksin kotiin. Pete tarjoutuu saattamaan Oonan kotiin ja Oona kutsuu Peten kotiinsa kahville. Hänen vanhempansa eivät ole vielä kotona ja hän teroittaa Petelle, että tämä muistaakin sitten käyttäytyä. Peten kerrotaan tuulettavan mielessään jonka jälkeen hän sanoo, että ei voi luvata mitään, sillä Oona on niin *upee ja seksikäs*. Oonan kerrotaan *hämmentyvän yllättävistä ja*

positiivisista kehuista. Pete kaappaa Oonan kainaloonsa ja vakuuttaa, että Oona voi luottaa häneen.

Seuraavaksi Oona ja Pete kuvataan sohvalle hyväilemään toisiaan. Molemmat nauttivat tilanteesta, kunnes Pete alkaa avata Oonan vyötä. Oonan ja Peten dialogi etenee siten, että Oona kertoo että ei halua Peten avaavan hänen farkkujaan, jolloin Pete ihmettelee, mikä on kun äsken Oona oli vielä täysillä mukana tilanteessa. Oona sanoo, että hänen vanhempansa saattavat tulla kohta ja Pete vaatii että he tekevät *Sen* nyt. Oona kieltäytyy ja muistuttaa Peteä siitä, että tämä lupasi käyttäytyä. Oona nousee nopeasti sohvalta ja menee keittiöön hakemaan kahvia. Tässä vaiheessa tarinaa annetaan ensimmäiset kysymykset, jotka opettaja esittää oppilaille. Oppilaat saavat pohtia tähän asti kuulemansa pohjalta, mitä Pete mahtaa haluta ja mitä Oona haluaa. Lisäksi kysytään, ovatkohan Oona ja Pete keskustelleet seksistä. Tähän odotetaan kielteistä vastausta, sillä jatkokysymyksenä esitetään, miksi oppilaat luulevat että keskustelua ei ole käyty.

Kysymysten jälkeen tarina jatkuu siten, että Pete seuraa Oonaa keittiöön ja jatkaa lähentelyä. Pete suostuttelee Oonaa jatkamaan ja Oona tokaisee, että hän nyt ei ehkä halua tätä. Pete kyseenalaistaa tämän sanomalla, että hänestä tuntuu että Oona haluaa, sillä hän vaikutti halukkaalta aiemmin sohvalla. Pete suutelee Oonaa hellästi ja tämä rentoutuu, jolloin Pete pyrkii Oonan paidan alle. Oona kiemurtelee irti otteesta ja sanoo, että hänen vanhempansa voivat tulla. Pete ohittaa tämän ja kertoo rakastavansa Oonaa. Oona vastaa rakkaudentunnustukseen jolloin Pete kysyy, että mikä siis on ongelmana. Oona kertoo pelkäävänsä raskautta, sillä hän ei syö pillereitä. Petellä on kuitenkin kondomeja mukana, mutta Oona on vieläkin epävarma. Pete alkaa jälleen lähennellä puristelemalla Oonan rintoja. Oona tarttuu Peten käteen, käskää tätä lopettamaan ja sanoo, että Peten on parasta lähteä kotiinsa. Pete vastaa, että ei voi nyt lopettaa ja kysyy, onko Oona joku neitsyt. Dialogi alkaa värittyä huutomerkeillä ja Oona tiuskaisee, että entäs sitten jos olenkin ja jatkaa, että ei nyt vain halua. Tämän jälkeen Peten kerrotaan työntävän Oonan kovakouraisesti sohvalle, kiipeävän tämän päälle ja alkavan avata Oonan farkkujen nappeja. Samalla hän vaatii Oonaa kasvamaan jo aikuiseksi, muistuttaa heidän rakastavan toisiaan ja kysyy, mikä tilanteessa oikein mättää. Oona purskahtaa itkuun ja työntää Peteä pois päältään. Hän vaatii jälleen kerran Peteä lopettamaan ja lähtemään pois. Tähän Pete vastaa kysymällä, miksi Oona sitten kutsui hänet luokseen sillä pitihän Oonan tietää, mitä Pete halusi.

Pete vetoaa vielä Oonan rakkauteen, mutta Oona käskee Peteä lähtemään ja kertoo, että häneen sattuu. Lopuksi hän vaatii Peteä lähtemään, kieltää tätä soittamasta enää ikinä ja kysyy, että meinaako tämä raiskata hänet. Viimeiset vuorosanat Pete lausuu säikähtäneenä. Hän sanoo lähtevänsä mutta sanoo, että Oona ei tiedä mistä jäi paitsi ja kutsuu tätä pihtariksi.

Tarinan päätyttyä oppilailta kysytään, miltä he luulevat Oonasta ja Petestä tuntuvan ja mitä mieltä he ovat Peten käytöksestä. Opettajaa kehoitetaan varmistamaan, että oppilaat ymmärtävät Peten käytöksen olevan väärin. Vaikka väärin toimiminen paikannetaan Peteen, seuraava kysymys kuuluu, olisiko Oona voinut toimia tilanteessa toisin tai olisiko tapahtumien kulkua voinut muuttaa ja oliko se ennustettavissa. Viimeiseksi kysytään, mitä Oonan ja Peten välillä tapahtuu tulevaisuudessa ja ottaako kumpikaan toiseen yhteyttä.

Ajatusta Oonan vaihtoehtoisista toimintatavoista jatketaan siten, että kysymysten jälkeen samasta tarinasta esitetään uusi versio, jossa Oona toimii toisella tavalla sen jälkeen, kun Pete aloittaa lähentelynsä. Versiota alustetaan kertomalla, mikä siinä on erilaista kuin ensin kerrotussa tarinassa.

Seuraavassa tilanteessa esitetään, kuinka Oona olisi voinut käyttäytyä toisella tavalla. Hän pyrkii olemaan tilanteessa itsevarma ja sanomaan asiansa napakasti. Pete toimii tilanteessa samoin kuin aiemmin.

(Kosketus, 16. oppitunti.)

Tässä versiossa Oonan toimintaa on muutettu ja Peten toiminta on jätetty ennalleen. Tarinan toinen versio alkaa siitä, missä Oona ja Pete hyväilevät toisiaan sohvalla. Versiossa Oona puhuu Petelle ystävällisesti mutta vakuuttavasti (oppitunnin tekstissä puheen tyyli kuvataan sanallisesti sulkeissa lausuman jälkeen). Dialogi on aika lailla samanlainen kuin alkuperäisessä tarinassa, tosin tässä Oona ei puhu pian kotiin tulevista vanhemmista tai pelosta tulla raskaaksi, vaan toistaa useampaan otteeseen, että ei halua ja että Peten on lähdettävä kotiin. Kuten alkuperäistä tarinaa, myös tätä versiota seuraa kysymyksiä luokalle.

Mitä eroa oli Oonan käyttäytymisessä tällä kertaa? (Auta luokkaa löytämään ja havaitsemaan Oonan käyttämät keinot. Listaa ne taululle tai kalvolle.)

Esim.

- Oona irrottautuu tilanteesta välittömästi, kun se muodostuu epämiellyttäväksi.
- Oonan kiellot ovat yksiselitteisiä ja selkeitä.
- Oona ei keksi tekosyitä toiminnalleen, vaan sanoo korostaen mitä haluaa.
- Oona toistaa mielipiteensä ja vaatii toista kuuntelemaan.
- Oona torjuu päättäväisesti Peten selittely- ja lähentely-yritykset.

(Kosketus, 16. oppitunti.)

Oppitunnin nimi on *Seksuaalisuuteen liittyvän painostuksen vastustaminen*, joka kertoo, että painostusta käsitellään siitä näkökulmasta, kuinka uhri voi toimia painostustilanteessa. Peten painostuksesta kertovan tarinan päätteeksi käydään läpi niitä kohtia, joissa Oona olisi voinut toisin toimimalla estää tapahtumisen kulun. Opettajan esimerkissä eritellään huolella Oonan teot ja puheet. Oppitunnin lopuksi opettajaa ohjeistetaan palauttamaan vielä oppilaiden mieleen hyvän kommunikoinnin merkitys painostustilanteissa. Tämä oppitunti, kuten **Kosketuksen** muutkin kommunikaatiota ja vuorovaikutusta käsittelevät tunnit, keskittyy painostuksen uhrin toimintaan. Etenkin **Kosketuksen** korostamat vuorovaikutustaidot osoittautuvat teksteissä taidoiksi suorittaa oikeanlainen torjunta ei-toivottuja lähentely-yrityksiä vastaan. Keskeiseksi vuorovaikutustaidoksi ei ole nostettu sitä, kuinka vo kehittää herkkyyttä kuunnella toisen toiveita ja tunteiden ilmaisua. Ohjeissa tai tilanteiden kuvauksissa ei tulla järjestelmällisesti kyseenalaistaneeksi uhkaavien tilanteiden syntyä, sillä niissä ei pureuduta riskitilanteiden syntymisen syihin. Jos puututtaisiin uhkaavien tilanteiden muodostumiseen, ei syntyisi tilanteita, joista pelastautumiseen tarvittavia torjuntataitoja oppikirjat peräänkuuluttavat. Tunnin lopuksi opettajaa kehoitetaan demonstroimaan oppilaille vuorotellen, kuinka sanoa ei napakasti ja vastaavasti epävarmasti kiemurrellen.

Olen kuvannut kaksi **Kosketuksen** tarinaa, joissa poika painostaa tyttöystäväänsä seksiin. Huolimatta siitä, että painostuksen tekijänä on poika, tuntien tarkoituksena on pohtia kuinka tyttö, eli potentiaalinen uhri, voisi toimia toisin. Vaatimukset oman toiminnan muuttamisesta esitetään tytölle, ei pojalle. Tekijän eli pojan toiminta tuomitaan, mutta hänen toiminnalleen ei etsitä vaihtoehtoja eikä lukijaa samasteta häneen.

Kaikki oppimateriaalit kohdistavat seksuaalisen väkivallan uhriin vaatimuksia, käskyjä ja kieltoja liittyen tämän toimintaan ja kokemuksiin. Seksuaalisesta hyväksikäytöstä kertovassa tekstissä vedotaan uhriin monessa kohdin.

Jos joutuu raiskatuksi eli olemaan yhdynnässä pakolla tai joutuu seksuaalisten koskettelujen kohteeksi tai katselemaan aikuisten seksitapahtumia, on tärkeää yrittää tehdä siitä heti loppu. Sellaiseen ei tarvitse kenenkään alistua.

Seksuaalista hyväksikäyttöä ei pidä salata, vaan siitä tulee kertoa jollekin turvalliselle aikuiselle, jolloin se saadaan loppumaan. (---) Seksuaalisen väärinkäytöksen kohteeksi joutunut alkaa helposti vihata omaa seksuaalisuuttaan, siksi asiasta on tärkeää puhua ja yrittää päästä sen yli.

(Terveystiedon syke, 67.)

Hyväksikäytöstä on yritettävä tehdä heti loppu, sitä ei pidä salata, siitä on tärkeää yrittää päästä yli. Saman oppikirjan seuraavalla sivulla käsiteltävän seksuaalirikoslain yhteydessä listataan erikseen toimintaohjeet uhrille otsikolla *Älä ota riskejä riskiaikuisen kanssa*.

Jos sinua ahdistellaan:

- sano selvästi ei
- juokse pakoon
- huuda apua
- rimpuile irti otteesta ja lyö, jos et muuten pääse irti.

Älä lähde tuntemattoman, mukavaltakaan tuntuvan, aikuisen kyytiin.

Älä anna aikuisen kosketella kehoasi mistä vain. Se mikä jää uimapukusi alle, on sinun omaa aluettasi.

(Terveystiedon syke, 68.)

Seksuaalista väkivaltaa kohtaavalle annetaan yksityiskohtaiset neuvot miten toimia uhkaavassa tilanteessa.

Syke, Portaat ja Terveystiedon syke vetoavat lukijaan siten, että ne vaativat tätä aina kertomaan kokemastaan hyväksikäytöstä.

Jos on joutunut seksuaalirikoksen uhriksi, siitä on kerrottava mahdollisimman pian aikuiselle, eikä siitä saa syyttää itseään.

(Terveystiedon syke, 199.)

Raiskaus ja tai sen yritys on vakava rikos, josta täytyy aina ilmoittaa poliisille.

(Terveystiedon portaat, 214.)

Jos joutuu raiskatuksi eli olemaan yhdynnässä pakolla tai joutuu seksuaalisten koskettelujen kohteeksi tai katselemaan aikuisten seksitapahtumia, on tärkeää yrittää tehdä siitä heti loppu. Sellaiseen ei tarvitse kenenkään alistua.

(Terveystiedon syke, 67.)

Paikoin oppimateriaalien sävy seksuaalista painostusta kokevaa puhuteltaessa on kiinnostava. **Terveydeksi** – oppikirjan mukaan vastentahtoiseen seksiin *ei tarvitse alistua*, mikä tekee seksuaalisesta painostuksesta uhrin toimintaa, alistumista.

Seksuaalisen väkivallan taustalle annetaan oppimateriaaleissa joitain syitä. Selkeästi nimettyjä syitä seksuaalisen väkivallan taustalle ovat kaikissa oppikirjoissa päihtymys, vuorovaikutustaitojen puute ja psyyken sairaudet. Väkivaltaan johtaneista syistä suurin osa liittyy potentiaalisen väkivallan uhrin toimintaan. Seksuaalisen väkivallan taustalla oleva syy, joka paikannetaan tekijään, on psyyken sairaudeksi luokiteltu pedofilia. Tämä mainitaan kaikissa kolmessa oppikirjassa.

Kaikki oppimateriaalit tekevät selväksi, että intiimit tilanteet voivat muuttua epämiellyttäväksi ja vaarallisiksi ja että painostuksen ja seksuaalisen väkivallan uhka on olemassa. Oppimateriaalit ohjaavat lukijaa kuuntelemaan omia toiveitaan liittyen intiimiin kanssakäymiseen. Lisäksi nuorta patistetaan pitämään huoli siitä, että omia rajoja ei rikota ja että hän ei suostu mihinkään tekoon, mitä ei itse halua. Vähemmälle selittämiseksi jää, miksi painostus on läsnä intiimeissä tilanteissa ja mistä se tulee. **Terveydeksi** on ainoa, joka pukee tapahtuman sanoiksi.

Joskus kumppani voi painostaa ja ahdistaa etenemään seksisuhteeseen, ennen kuin itse koet olevasi siihen valmis.
(Terveydeksi, 65.)

Yleisesti aihetta käsitellään siten, että painostus on tilanteita ja tapahtumia, joilla on tiettyjä tunnusmerkkejä ja joita lukijaa opastetaan välttämään. Painostustilanteet eivät kuitenkaan synny tyhjästä, vaan siitä, että joku painostaa toista ihmistä. Tämä jätetään oppimateriaaleissa sivuun. Uhkaavia tilanteita käsitellään uhrin näkökulmasta ja neuvotaan kuinka hänen tulee toimia näissä tilanteissa. Oppimateriaalit tekevät selväksi, että painostus on yleistä, mutta tästä huolimatta huomiota ei suunnata painostajiin eikä heiltä vaadita toimintansa muuttamista tai opasteta turvalliseen vuorovaikutukseen. Kaikista oppimateriaaleista jää puuttumaan painostukseen syyllystyneiden poikien katumuskerromukset ja kuvaukset heidän menettelytavoistaan, huonoista valinnoistaan ja tunteistaan.

Kaikki oppimateriaalit painottavat omien rajojen suojaamisen tärkeyttä ja kykyä sanoa ei seksuaalisissa tilanteissa, jotka tuntuvat epämiellyttäviltä. Aihe nostetaan otsikoksi **Portaissa**⁹³, jossa ensimmäistä yhdyntää käsittelevä luku alkaa väliotsikolla *EI tarkoittaa aina EI. Portaat*⁹⁴ luettelee allekkain kuusi yleistä, kaikille kuuluvaa seksuaalista oikeutta ja näistä seuraavat kuusi velvollisuutta. Lista alkaa oikeudella tulla kohdelluksi kunnioittavasti, jonka parina on velvollisuus kohdella toisia kunnioittavasti. Toisena kohtana on oikeus ilmaista tunteita ja ajatuksia ja velvollisuus kuunnella toisten ajatuksia, vaikka ne poikkeaisivat omista. Muita pareja ovat oikeus hyvään tietoon seksuaalisuudesta, ehkäisystä ja sukupuolitaudeista ja velvollisuus käyttää tietoa viisaasti sekä oikeus seksuaaliterveyteen ja turvallisuuteen mahdollisessa seurustelusuhteessa ja velvollisuus huolehtia omasta ja kumppanin turvallisuudesta seurustelusuhteessa. Omasta oikeudesta seuraa velvollisuus ylläpitää omalla toiminnallaan samaa oikeutta muiden ihmisten kohdalla. Listassa on kaksi kohtaa, jotka eivät noudata muiden parien logiikkaa, jossa oikeus emotionaaliseen ja seksuaaliseen turvallisuuteen ja integriteettiin tarkoittaa velvollisuutta turvata tämä oikeus muiden ihmisten kohdalla. Kolmannessa kohdassa on asetettu pariaksi oikeus päättää, haluaako seurustella ja mitä mahdolliselta seurustelusuhteelta haluaa ja velvollisuus ilmaista, mitä haluaa ja mitä ei halua tehdä. Tähän kohtaan on lisätty oikeus olla myös yksin. Oman halun puntarointi ja sen ilmaiseminen toiselle on asetettu sekä oikeudeksi että velvollisuudeksi.

Jos pari noudattelisi edellä kuvattua logiikkaa, oikeus päättää seurustelusta olisi kytketty velvollisuuteen kuunnella, minkälaisen suhteen toinen haluaa sekä velvollisuuteen jättää tämä yksin jos hän näin tahtoo. Viimeinen oikeus-velvollisuuspari muodostuu oikeudesta sanoa ei seksille ja velvollisuudesta sanoa ei seksille, jota ei itse halua. Pari olisi johdonmukainen ensin kuvaamieni kohtien kanssa jos se muodostuisi oikeudesta sanoa seksille ei ja velvollisuudesta olla herkkänä toisen ihmisen halun ja haluttomuuden ilmaisuille. Kieltäytyminen seksistä on listassa asetettu sekä oikeudeksi että velvollisuudeksi.

Omien rajojen suojaamisen velvollisuudet voi tulkita niin, että yksilö veloitetaan luomaan itselleen nautinnollinen ja turvallinen seksielämä ja pitämään itse huolta sen säilyvyydestä.

⁹³ Terveiden portaat, 210,

⁹⁴ Terveiden portaat, 200.

Tulkintaan voi suhtautua niin, että huomio pyritään viemään yksilön toiminnan mahdollisuuksiin ja tällä tavoin pyrittäisiin lisäämään yksilön seksuaalista autonomiaa ja toimijuutta. Viestin voi ymmärtää myös toisella tapaa. Kun halun ja toiveiden ilmaiseminen esitetään yksilön velvollisuutena, hänelle lankeaa myös vastuu omasta hyvinvoinnista. Jos intiimi tai sellaiseksi mahdollisesti muuttuva kohtaaminen tuottaakin yksilölle kipua ja integriteetin murtumista, onko syynä se, että hänen ei ole onnistunut täyttämään hänelle kuuluvaa velvollisuutta eikä hän ole ilmaissut tahtoaan kyllin selkeästi?

Portaissa esitetyt oikeus-velvollisuusparit muuttuvat toiminnaksi ihmisten (oppimateriaalikontekstissa lähinnä tytön ja pojan) välisissä romanttisuonteisissa kohtaamisissa. Kaksi muista poikkeavaa oikeus-velvollisuusparia saavat miettimään, minkälaista vuorovaikutuksen mallia parit heijastavat ja tuottavat. Kun yksilölle asetetaan ei vain oikeus vaan velvollisuus ilmaista halunsa ja toiveensa, tulee sen myötä myös vastuu ei-toivotuista tapahtumista hänen kannettavakseen. Kun oman tahdon ilmaisemisesta tehdään velvollisuus, voivat hiljaisuus ja passiivisuus tulla määritellyiksi myöntymykseksi ja suostumukseksi toisen osapuolen aloitteisiin ja toimintaan. Kaatuuko myös vastuu tällöin hänelle, joka ei syystä tai toisesta ilmaissut selkeästi tahtoaan? Oikeuksien ja velvollisuuksien listasta herää kysymys, miksi oman tahdon ilmaiseminen (heteroseksuaalisessa) romanttisessa kohtaamisessa on niin vaikeaa, että siihen täytyy erikseen kehottaa ja jopa velvoittaa. Vuorovaikutustilanteessa olevien ihmisten toiminta ja valinnat eivät koskaan tapahdu sosiaalisessa ja kulttuurisessa tyhjiössä ja erityisesti naisen ja miehen kohtaamiselle on olemassa vakiintuneet kulttuuriset mallit jotka jäsentävät sitä, kuinka naisen ja miehen oletetaan toimivan ja mitä heidän kuuluisi sukupuolensa mukaisesti haluta ja kokea.

Kosketuksen oppitunti *Väkivallan tunnistaminen ja ehkäisy* alustetaan kertomalla opettajalle, että lasten ja nuorten kokema väkivalta on yleistä ja että väkivallan tunnistamista ja siihen puuttumista tulisi vahvistaa. Ohjeistuksessa tuodaan esiin myös, että nuorten seurustelusuhteet ovat erityisen alttiita väkivallalle. Oppitunnin tavoitteita kuvataan seuraavasti.

Seksuaalikasvatuksessa oppilaat tulisi saada ymmärtämään, että he ovat seurustelusuhteissa aina samanarvoisia toisen osapuolen kanssa. Heidän ei tarvitse suostua kaikkeen, mitä heiltä odotetaan tai vaaditaan. He saavat kieltäytyä sellaisesta, mistä he eivät pidä. Niin tytöille kuin pojillekin on osoitettava, ettei muiden toiveita ja käyttäytymistä tarvitse hyväksyä tai omaksua, mikäli ne tuntuvat itseä vahingoittavilta ja omaa hyvinvointia tukahduttavilta.

(Kosketus, 14. oppitunti.)

Ohjeistus liittyy painostukseen seurustelusuhteissa ja tavoitteena on välittää viesti potentiaalisille painostuksen uhreille. Heidän ajatusmaailmansa ja toimintatapansa tulisi rakentaa siihen suuntaan, että he eivät antaisi itseään hyväksikäytön kohteeksi. Ohjeistuksessa tunnustetaan väkivallan yleisyys seurustelusuhteissa, mutta oppitunnin viestiä ei suunnata ongelman aiheuttajiin eli väkivallan tekijöihin.

Portaat kiinnittää huomiota tekijään käsitellessään seksuaalirikoksia.

Riski joutua vastuuseen seksuaalisesta teosta kasvaa sitä mukaa, mitä suurempi on osapuolten välisen iän, henkisen tai ruumiillisen kehityksen välinen ero.

(Terveyden portaat, 214.)

Lausuma on oppimateriaalien kontekstissa poikkeuksellinen, sillä siinä *riski* liitetään tekijään ja hänelle mahdollisesti tuleviin seurauksiin seksuaalisesta teosta. Muutoin oppimateriaaleissa riskillä tarkoitetaan uhkaa joutua seksuaalisen väkivallan uhriksi. **Portaat** tekee toisenkin poikkeuksen, joka liittyy seksuaalisen väkivallan tekijän puhutteluun.

Humalassa ollessa riski tulla hyväksikäytetyksi tai olla itse hyväksikäyttäjäksi kasvaa.

(Terveyden portaat, 212.)

Muutoin oppimateriaalit herättelevät lukijaa huomioimaan, että harkintakyvyn ja puolustuskyvyn heikkeneminen päihtyneenä lisää riisiä joutua hyväksikäytetyksi. **Portaat** on oppimateriaaleista ainoa, jossa annetaan ymmärtää, että myös lukijasta voi tulla seksuaalinen hyväksikäyttävä.

Oppimateriaalit siis painottavat nuoren velvollisuutta suojata yksityisyytensä rajat seurustelusuhteessa ja ilmaista selkeästi, jos niitä uhataan. **Kosketuksen**⁹⁵ oppitunnilla opetellaan, kuinka sanoa painostustilanteessa ei uskottavasti ja ponnekkaisesti. Opettajaa ohjeistetaan näyttämään oppilaille käytännössä, kuinka sanoa ei ensin epävarmasti kiumurrellen

⁹⁵ Kosketus, Seksuaalisuuteen liittyvän painostuksen vastustaminen.

ja sitten ponnekkaan itsevarmasti. Uhkaava tilanne kuvataan vuorovaikutuksen ongelmaksi ja ratkaisuksi tähän tarjotaan taitoja ilmaista itsensä ja halunsa selkeästi, jotta väärinymmärryksille ei jäisi tilaa. Muutoksen ja toiminnan kehittämisen tarve osoitetaan potentiaaliselle uhrille, joka oppimateriaalien heteroseksuaalisessa kontekstissa on tyttö. Jos ongelma nähtäisiin potentiaalisen tekijän toiminnassa, vaatimus toimintamallien opettelusta suunnattaisiin häneen eikä uhriin. Seksuaalinen turvallisuus saavutetaan siten, että yksilö panssaroit itsensä mahdollisten uhkien keskellä. Varsinaiset uhkien aiheuttajat jätetään ennalleen. Oppimateriaalit esittävät ratkaisuksi puolustautumista ja vahvaa ja päämäärätietoista, oman halun mukaista toimintaa sen sijaan, että vaaroja ja uhkia aiheuttavia tilanteita pyrittäisiin kokonaan poistamaan.

Terveydeksi tarjoaa pohdittavaksi kysymykset omien rajojen suojaamisesta otsikolla *Miten sanoa ei*.

Sekä tyttö että poika voi joutua tilanteeseen, jossa ei halua edetä seksuaalisessa läheisyydessä pidemmälle.

- a. Kuinka tyttö voi kieltää poikaa menemästä pidemmälle?
- b. Mitä poika voi sanoa tytölle halutessaan jättää etenemisen pidemmälle?

(Terveydeksi, 64.)

Vaikka kysymyksiä alustava virke tuo esiin, että seksuaalisesti epämiellyttävään tilanteeseen voi joutua sekä tyttö että poika, kertovat kysymykset muunlaisista tilanteista. Ensimmäinen kysymys kuvaa tilannetta, jossa tyttö ei halua edetä hyväilyissä mutta poika tahtoo ja tytön tulisi kieltää poikaa. Jälkimmäisen kysymyksen taustalla oleva tilanne ei ole samankaltainen päikseen vaihdetuin sukupuolen paikoin, vaan se kertoo kokonaan toisenlaisesta asetelmasta ja dynamiikasta: pojan tehtävänä ei kerrota olevan tytön etenemisen kieltäminen. Sen sijaan poika on etenevä ja hänen etenemisrajansa on tullut vastaan. Hänen pitäisi ilmaista tytölle, että hän ei tahdo itse edetä. Kyse on pojan halusta ja sen puuttumisen ilmaisemisesta, kun ensimmäisessä oli kyse tytön tekemästä pojan halun torjunnasta.

Yksi tilanne, jossa erityisesti tytöt ja naiset ovat alttiita sukupuolistuneelle väkivallalle ja sukupuolistuneen väkivallan uhalle, on heteroseksuaalisen seurustelusuhteen päättäminen. Kaikissa kolmessa oppikirjasarjassa käsitellään seurustelusuhteen päättymistä, mutta väkivallan

uhka tässä tilanteessa jätetään mainitsematta. **Syke** ohjeistaa nuorta, joka tahtoo erota kumppanistaan.

Jos haluaa lopettaa seurustelun

(---) Erosta on keskusteltava kahden kesken, ei muiden kuullen. Silloin molemmilla on mahdollisuus näyttää tunteensa. Asiasta on puhuttava itse, ystäviä ei saa laittaa läheteiksi eikä kertoa tekstiviestinä, vaikka se tuntuisi kuinka helpolta.

(Terveystiedon syke, 191.)

Tekstissä korostetaan, että eron hetkellä on oltava kahden kesken, etteivät muut kuule keskustelua. Taustalla lienee ajatus siitä, että toista ei saa nolata muiden edessä ja että päätöksestä lopettaa suhde täytyy uskaltaa kertoa itse. Kun erotilannetta tarkastellaan kriittisen heteroseksuaalisuustutkimuksen näkökulmasta, kaksin olemisen erohetkellä näyttäytyy potentiaalisena vaaratilanteena tytölle. Tytön turvallisuuden takaamiseksi olisi paikallaan päinvastainen neuvo eli kehoitus päättää suhde julkisella paikalla, missä tyttö ei jää kumppanin kanssa kaksin ja läheisyydessä on muita ihmisiä.

Kaikki oppikirjat käsittelevät seksuaalisuuden yhteydessä pornoa, **Sykkeessä**⁹⁶ ja **Terveydeksi-**oppikirjassa⁹⁷ omien väliotsikoiden alla ja **Portaissa**⁹⁸ kappaleessa, joka käsittelee kriittistä suhtautumista eri lähteiden tarjoamaan seksitietoon. **Kosketuksessa** aihetta ei käsitellä. Pornosta kerrotaan, että se ei anna realistista tietoa seksistä, vaan se on teollisuudenhaara, joka tuottaa myytäväksi tarkoitettuja tuotteita. Kaikki oppikirjat mainitsevat, että pornon seksistä puuttuu ehkäisy ja tunteet ja että pornossa kuvataan usein myös väkivaltaa. Oppikirjat puhuvat pornon yhteydessä sekä naisista että miehistä. **Syke** kertoo, että porno antaa yksipuolisen kuvan naisen ja miehen seksuaalisuudesta. Tätä tarkentavat **Terveydeksi-**oppikirja ja **Portaat** siten, että pornossa naisen kerrotaan olevan aina halukas. **Sykkeen** mukaan naisen ei näytetä saavan tyydytystä kun taas miehen orgasmi näytetään toistuvasti. **Portaat** huomauttaa, että miehet eivät ole todellisuudessa sellaisia ikiliikkujia, kuin mitä porno antaa ymmärtää. **Terveydeksi** kertoo yhdestä pornon muodosta, puhelinseksistä, että työntekijät ovat yleensä naisia ja soittajat miehiä. Pornosta kerrottaessa eritellään joitain asioita sukupuolen mukaan, mutta puhe ei kuitenkaan ole

⁹⁶ terveystiedon syke, 198.

⁹⁷ Terveydeksi, 76.

⁹⁸ Terveyden portaat, 70.

sukupuolierityistä siten, että pornossa heijastuvien, sukupuoleen liittyvien valta-asetelmien laajempaa kulttuurista ja sosiaalista taustaa tuotaisiin esiin.

Oppimateriaaleissa opetetaan toisten tunteiden tunnistamista ja puhutaan tunneälystä. Nämä tunnetaidot on yhdistetty lähinnä riitatilanteisiin ja koulukiusaamisen lopettamiseen, mutta ei tytön ja pojan romanttiseen tai seksuaaliseen kohtaamiseen. Etenkin elävän elämän tarinoissa, joissa tyttö ja poika kohtaavat, käy ilmi pojan tunnetaitojen oletettu vajavuus. Kun **Kosketuksessa** vuorovaikutustaidoissa harjaantumisen vaatimus oli suunnattu tytöille, jotta nämä voivat päästä pois pojan painostuksen alta, muualla vuorovaikutustaitoja ei aseteta heterokohtaamisen kontekstiin lainkaan. Oppimateriaalit nostavat esiin tapahtumaketjut, joissa poika painostaa tyttöä seksiin, mutta pojan vuorovaikutustaitoja näissä tilanteissa ei peräänkuuluteta. Painostus kyllä tuomitaan yleisellä tasolla, mutta muutosehdotuksia ei anneta, vaan poika jätetään painostamaan tyttöä seksiin. Toiminta saa jotenkin luonnollisen leiman, kun sitä kerran ei voi muuttaa. Poika nähdään itsestään selvästi aggressiivisena, tytön kanssa seksiä harrastamaan pyrkivänä. Oppimateriaalit puhuttelevat tyttöjä ja antavat tälle neuvoja. Poikia ei puhutella eikä heille suunata neuvoja siitä, kuinka toimia parisuhteissa ja romanttisissa kohtaamisissa väkivallattomasti.

Vastuullinen ja häpeävä tyttö ja poissaoleva poika

Tässä analyysiluvussa olen ollut tutkimuskysymysteni ytimessä ja tehnyt analyysia siitä, mitä heteroseksuaalisuus on tytönäkökulmasta tarkasteltuna. Ensiksi olen tehnyt huomioita tytön halusta. Tytön halua ei oppimateriaaleissa esitetä suoraviivaisena ja muusta tunne- ja toimintamaailmasta irrallaan kuten pojan halu, vaan tytön halu kiinnitetään muihin tunteisiin kuten rakkauteen, luottamukseen ja turvallisuuden tunteeseen. Kaikissa oppimateriaaleissa keskeinen aihe on ensimmäinen yhdyntä eli eka kerta. Tämä ladataan täyteen merkityksiä ja lukijalle neuvotaan kuinka omilla vastuullisilla valinnoilla ja omaa valmiuttaan kuulostelemalla ekasta kerrasta voi rakentaa positiivisen kokemuksen. Viimeisenä teemana on seksuaalinen häirintä ja väkivalta. Oppimateriaaleissa mies on väkivallan tekijä ja nainen uhri, mutta tätä seksuaalisen väkivallan sukupuolistunutta luonnetta ei avata, vaan se jätetään vallitsevaksi

tosiasiaksi. Vaikka tekijäksi asetetaan mies, vaatimukset ja ohjeet toiminnan muuttamiseksi ja väkivallan ehkäisemiseksi osoitetaan potentiaaliselle uhrille eli naiselle.

Oppimateriaaleista on vaikea löytää puhetta tytön halusta. Tytön halu ympäröidään ongelmilla, kuten seksuaalisen kiihottumisen ja nautinnon kokemisen vaikeuksilla sekä seksuaalisen väkivallan uhalla. Seksuaalisesti värittyneissä (hetero)seksuaalisissa kohtaamisissa tytölle keskeiseksi tulee oman turvallisuuden varmistaminen sekä oman valmiuden kuulostelu. Oppimateriaalit eivät tuo esiin seksuaalisuuden ja seksin mieskeskeistä lähtökohtaa, jossa seksin konventioita ei ole rakennettu palvelemaan naisen nautintoa, vaan keskeisenä on oletus reitistä miehen nautintoon. Sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuneet ongelmat naisen halun kokemuksessa ja toteutuksessa käännetään naissukupuoleen liittyviksi ongelmiksi, eikä ongelmiksi seksikäytännöissä.

Jos halu oli sana, jota oppimateriaaleissa ei näy, on eka kerta sitäkin vahvemmin esillä. Puhetavassa ekasta kerrasta ilmenee seksin kokonaisvaltaisuus naisen kohdalla, mikä tulee esiin myös käsityksessä naisen halun luonteesta. Ekan kerran kerrotaan olevan ikimuistoinen tapahtuma, jolla on merkittävät seuraukset yksilön elämään. Tapahtuma ladataan merkityksillä ja siinä nähdään vaaroja. Lukijalle tarjotaan ohjeita siitä, kuinka rakentaa kokemuksesta turvallinen ja positiivinen. Kokemuksen sosiaalis-kulttuurista merkitystä ja tyttöä uhkaavia vaaroja ei kytketä sukupuolen ja seksuaalisuuden järjestyksiin.

Etenkin **Kosketuksen** oppitunneilla korostetaan kanssakäymiseen liittyviä riskejä ja painostustilanteita. Tilanteet on rakennettu noudattelemaan heterotapaisuuden logiikkaa. Sukupuolierityiseen toimintaan vihjataan, mutta sitä ei kirjoiteta auki. Sukupuolen merkitykset tullaan samaan aikaan peittäneeksi ja paljastaneeksi. Kaikissa esimerkkitalanteissa painostukseen syyllistyy poika ja painostuksen uhrina on aina tyttö. Kaikenlainen seksuaalinen painostus kyllä tuomitaan, mutta vaihtoehtojen jäädessä puuttumaan painostus ja väkivalta saadaan näyttämään muuttumattomalta tosiasialta heteroseksuaalisessa kanssakäymisessä. Tytöt jätetään puolustamaan itseään seksuaalisen painostuksen edessä ja pojat jätetään suojaan interventioilta ja heidät käsitteellistetään ryhmäksi, jonka toimintaa ei voi muuttaa. Oppimateriaaleista voi lukea, että seksuaalisen väkivallan tekijät ovat rajattu ja tunnistettava ryhmä, jota tulee varoa.

Oppimateriaalien äärellä herää kysymys, miksi tytön on niin vaikea ilmaista omia toiveitaan heteroseksuaalisessa intiimissä tilanteessa, että oppimateriaalien täytyy häntä siihen patistaa. Kaikki oppimateriaalit puuttuvat tähän ongelmaan ja kehottavat tyttöä kertomaan selkeästi mitä hän haluaa. Heteroseksuaalisuutta kriittisesti tarkasteleva tutkimus on tuonut esiin mallit tytön ja pojan toiminnalle, minkä nuoret tunnistavat. Vakiintuneita toimintatapoja voisi olla helpompi muuttaa jos tuntee niiden sosiaalis-kulttuurisen taustan, jolloin asia lakkaa olemasta yksilön ongelma ja sen voi liittää laajempiin sosiaalis-kulttuurisiin asiayhteyksiin.

Heteroseksuaaliseen kontekstiin sijoittuva, tyttöihin ja naisiin kohdistuva seksuaalinen häirintä, väkivalta ja niiden uhka nähdään oppimateriaaleissa vuorovaikutuksen ongelmien tulokseksi. Ongelmien syiksi asetetaan tulkintaerot ja väärinymmärrykset heteroseksuaalisessa kohtaamisessa. Oppimateriaalien korostamat vuorovaikutustaidot paljastuvat lähiluennassa naisen toimintaan esitetyiksi ohjeiksi ja vaatimuksiksi. Oppimateriaalien lukijalle painokkaasti esittämä vaatimus hyvistä vuorovaikutustaidoista tarkoittaa käytännössä naisen kykyä suojata itseään väkivallalta ja myös ennaltaehkäistä väkivaltaa omalla toiminnallaan. Herää kysymys, miksi pojille ei tarjota vaihtoehtoisia toimintamalleja, vaikka heidät esitetään seksuaalisen väkivallan tekijöinä. Miehen naiseen kohdistama seksuaalinen väkivalta jätetään oppimateriaaleissa elämän tosiasiaksi, jonka kanssa naisten tulee heteroseksuaalisissa romanttisissa suhteissaan luovia.

Toinen asia, jossa oppimateriaalit puhuttelevat lukijaa imperatiivein ja patistaen, on seksuaalisen väkivallan kokemuksesta puhuminen. Napakan kehottamisen taustalla lienee huoli siitä, että kun seksuaalisen väkivallan uhri vaikenee kokemuksistaan hän voi jäädä mahdollisesti traumaattisen kokemuksensa kanssa yksin. Suhtaudun epäillen siihen, että yksilön vahingollinen ja tuhoisa toiminta, jota jäsentävät vankat sosiaalis-kulttuuriset mekanismit, saataisiin muuttumaan yksilöön vetoamalla käskävään sävyyn. Tässä ei tunnuta ymmärtävän sosiaalisten sanktioiden valtaa yksilön toimintaan ja valintojen mahdollisuuksiin. Oppimateriaaleissa tunnistetaan uhrin kokema häpeä ja vastuu, mutta niitä ei taustoiteta. Näen mahdollisuuden muutokseen siinä, tuodaan esiin yksilön kokemusten, reagoititapojen ja tunteiden kytkökset sukupuolijärjestelmän toimintaan.

7. HETERODYNAMIIKKA SUKUPUOLTA JA SEKSUAALISUUTTA JÄSENTÄMÄSSÄ

Olen analyysillani selvittänyt millaisena heteroseksuaalisuus näyttäytyy tyttönäkökulmasta katsottuna terveystiedon oppimateriaaleissa. Aineistossa nostetaan esiin joitain seksuaalisuuteen liittyviä kipupisteitä ja niihin tarjotaan ratkaisumalleja. Ongelmakohtia, joita on käsitelty myös nais- ja tyttötytötkimyksessä, ovat tyttöihin kohdistuva seksuaalinen väkivalta ja sen uhka (Kelly 1988) ja ongelmat tytön (hetero)seksuaalisuuden toteuttamisessa, kuten nautinnon vaikeudet sekä huoran maine (Saarikoski 2001). Näitä ongelmia käsitellään oppimateriaaleissa ensisijaisesti yksilötason ongelmina. Niitä ei juuri kehystetä sukupuolijärjestelmän toimintana eikä muutenkaan sosiaalis-kulttuurisen kontekstin kautta, joka materiaalistuu yksilöiden toiminnassa ja kokemuksissa.

Sosiaalisella ja kulttuurisella ulottuvuudella sukupuolella ja seksuaalisuudella on ylipäänsä varsin pieni sija terveystiedon oppimateriaalien tiedontuotannossa. Lisäksi oppimateriaalit sijoittavat seksuaalisuuden ja sukupuolen sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät usein yksilön ulkopuolisiksi asioiksi.

Seksuaalisen väkivallan sukupuolittuneisuuden ohittamisen taustalla voi piillä pelko siitä, että uhkien tarkastelu sukupuolierityisellä tavalla johtaisi poikien ja miesten demonisointiin. Suvi Ronkainen ja Sari Näre (2008) toteavat, että suomalaisen väkivaltakeskustelun kenttä on jännitteinen. Vaikka väkivallan sukupuolistunut luonne tulee tilastojenkin kautta selväksi, nostattaa sukupuolinäkökulman esiin tuominen raivokasta vastustusta ja sukupuolen merkityksen vähättelyä. Ehdotus pojille suunnatusta sukupuolivalistuksesta, joka korostaisi tyttöjen kunnioittavaa kohtelua, saa vastaansa väitteitä miesten syyllistämisestä. (Ronkainen & Näre 2008, 26.)

Poikien syyllistäminen voitaisiin välttää sillä, että puheen lähtökohdaksi otettaisiin seksuaaliseen väkivaltaan liittyvät sosio-kulttuuriset mallit, jotka ovat erilaiset eri sukupuolilla. Jos osoitettaisiin toimintatapojen historiallisuus ja muuttuvaisuus, ne voisivat näyttäytyä asioina, joiden olemassaoloon jokainen voi omalla kohdallaan vaikuttaa. Normin olemukseen kuuluu, että se piiloutuu ja sen mukainen toiminta näyttää ja tuntuu luonnolliselta ja sellaiselta, johon

yksilö ei itse omalla pohdinnallaan ja valinnoillaan pysty vaikuttamaan. Jos tuhoisan miestapaisen toiminnan avaamisen pelätään saavan aikaan sormella osoittelua, voisi kerronnassa käyttää tapoja, jotka esittävät painostusta harjoittaneen pojan tai miehen samastumisen kohteena ja kokonaisena ihmisenä. Yksi tapa voisi olla tarjota elävän elämän tarina, jossa poika kertoo omasta näkökulmastaan tilanteesta, jossa hän painosti tyttöä seksiin. Tarinassa poika voisi pohtia, miksi hän painosti tai maanitteli tyttöä, miltä hänestä tuntui jälkeenpäin ja mitä tapahtui teon jälkeen. Tapasiko hän koskaan tyttöä teon jälkeen ja miltä kohtaaminen tuntui? Kertoiko poika teostaan kenellekään ja jos kertoi, niin millä tavalla? Puhuiko hän asiasta seksuaalisena valloituksena vai väkivaltana? Miten kuulijat reagoivat pojan kertomaan, kauhistelivatko he pojan toimintaa vai saiko poika kehuja?

Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on tarjota nuorelle tarpeelliset tiedot, joiden avulla hän voi tehdä omat valintansa elämänsä suhteen. Tarkastelemani materiaali tarjoaa sukupuolesta ja seksuaalisuudesta lähinnä biologian tietoja ja tietoa vuorovaikutustaidoista. Vähemmälle ja melkein olemattomiin jää eksplisiittinen tieto sosiaalisista ja kulttuurisista malleista, jotka elämää jäsentävät. Voisi ajatella, että yksilön autonomisen toiminnan kannalta on tärkeää tarjota myös tieto siitä, millä tavoin sosiaalis-kulttuuriset mallit luovat mahdollisuuksien ja halujen horisontin ja imaginäärisen kentän. Kun ongelmat paikannetaan sosiaalis-kulttuuristen mallien ja puhetapojen sijaan yksilöön, myös tarjotut ratkaisumallit ovat yksilökeskeisiä. Muutosta vaaditaan yksittäisiltä lukijoilta, jotka toimivat ongelmia tuottavien mallien keskellä. Tästä seuraa, että vastuu kaadetaan yksittäiselle ihmiselle. Myös seksuaalisuuteen liittyvät valinnat ovat oppimateriaaleissa sukupuolittuneet. Valinnat esitetään tytön toimintana heteroseksuaalisissa intiimitilanteissa, joissa hänen on tarkoitus omilla valinnoillaan päätyä itselle sopivaan tapahtumien kulkuun. Tämä on joko seksistä kieltäytyminen ja painostuksen vastustaminen, jos tyttö ei koe olevansa täysin valmis seksin harrastamiseen, tai turvallinen ja nautinnollinen (tai ainakin kivuton) kokemus, jota hän ei kadu jälkeenpäin.

Seksuaaliseen ja romanttiseen toimintaan liittyviä ristiriitoja, kipupisteitä ja vaaran paikkoja voisi päästä purkamaan siten, että huomio kiinnitettäisiin heterokohtaamisen tuottamiin positioihin ja toiminnan mahdollisuuksiin ja esteisiin eri sukupuolille. Tähän ehdotan heterodynamiikan käsitettä. Heterodynamiikan käsitteellä kohdistan huomion siihen, millä tavoin

sukupuolen sosiaalis-kulttuuriset merkitykset aktualisoituvat tunteiksi ja toiminnaksi heteroseksuaalisissa kohtaamisissa. Heterodynamiikan käsitteen taustalla ovat heteronormatiivisuuden ja heterotapaisuuden (Jokinen 2005) käsitteet, joista ajattelen heterodynamiikan suuntaavan huomion voimakkaammin välittömään vuorovaikutukseen heteroseksuaalisessa kohtaamisessa. Naisen ja miehen romanttiselle kohtaamiselle on olemassa vakiintuneet kulttuuriset mallit, jotka jäsentävät sitä, kuinka naisen ja miehen oletetaan toimivan ja mitä heidän kuuluu sukupuolensa mukaisesti haluta ja kokea. Heterodynamiikan käsite suuntaa huomion naisen ja miehen kohtaamiseen, jossa sosiaalis-kulttuuriset sukupuolen mallit aktivoituvat ja aktualisoituvat. Mallit sisältävät ohjeet elämäkulusta, halusta, tavoitteista ja valinnan mahdollisuuksista naiselle ja miehelle. Taustalla on ajatus siitä, että kohtaamisessa yksilö tulee imaistuksi positioihin, jotka tarjoavat tunnistettavat tavat haluta ja toimia.

Kun ongelmat nähdään heterodynamiikan näkökulmasta, ei syitä voi palauttaa sukupuolten keskenään erilaisiin seksuaalisiin tai muihin ominaisuuksiin tai yksilön psyykeen. Seksuaalisuuteen liittyvä toiminta ja valinnat eivät ole tulosta ainoastaan yksilöllisistä motiiveista, vaan ne rakentuvat heterodynamiikan kulttuurisessa kehyksessä, jossa naiselle ja miehelle tarjotaan yhteisesti jaetut ja ymmärretyt toimintamallit.

Olen pyrkinyt esittämään vaihtoehtoisia ja rinnakkaisia ilmaisutapoja kritisoimieni tilalle. Osa kritisoimistani lausumista on sellaisia, joiden tilalle minun on mahdollista antaa oma ehdotukseni lähinnä tyttötutkimuksen, feministisen ja queer-tutkimuksen kirjallisuuden pohjalta. Nämä liittyvät seksuaalisen monimuotoisuuden ottamiseen seksuaaliteton tuottamisen lähtökohdaksi. Heteronormin purkamista seksuaalisen monimuotoisuuden ajatuksesta käsin voi tehdä teknisluonteisillakin muutoksilla analysoimiini teksteihin ja kuvitukseen. Seksuaalisuuteen liittyvän luvun päätöskappaleessa olen esittänyt konkreettisia muutosehdotuksia siitä, millä keinoin seksuaalinen monimuotoisuus voidaan asettaa näkyväksi lähtökohdaksi läpi aineiston. Ehdotuksia on vaikeampi esittää jälkimmäisen analyysiluvun kohdalla, jossa tarkastelen heteroseksuaalisuutta tyttönäkökulmasta.

Ongelmalliset lausumat, joita on vaikea muotoilla uudelleen, liittyvät naisen ja tytön haluun sekä laajemmin naisen positioon seksuaalisuuden ja heteroseksuaalisuuden kentällä. On vaikea esittää

konkreettisia muutosehdotuksia siitä, kuinka tytön riskialttiista ja halun ohittavasta positiosta heteroseksuaalisuudessa voisi saada turvallisen nautinnon ja halun kokemisen ja ilmaisemisen paikan seksuaalisuuspuheessa. Tähän pääseminen vaatii seksuaalisuuden heteronormatiivisen ja miehisen perustan näkyväksi tekemistä ja purkamista, sillä nykyinen kulttuurinen ymmärrys seksuaalisuudesta taipuu kankeasti naistapaisten tiedon perustaksi. Purkamisen rinnalla tulisi kulkea rakennusprosessi, jossa valetaan perustaa naistapaisten seksuaalisuuden kulttuuriselle ymmärrykselle. Naistapaista seksuaalisuuden ymmärrystä ei nähdäkseni luoda naisisten elementtien lisäyksillä mieskeskeiseen ymmärrykseen ja puhetaan seksuaalisuudesta. Tarvitaan naistapaisten, sisäisiä ja keskinäisiä ristiriitoja sisältävien kokemusten esiintuontia, kerääntymistä ja kasautumista seksuaalisuuspuheeksi.

LÄHTEET

Aineisto

Reinikkala, Paula & Ryhänen, Eeva-Liisa & Penttinen, Hannu & Penttilä, Sanna & Pesonen, Jyri & Vertio, Harri (2006): *Terveystietoa luokille 7-9*. Helsinki: WSOY.

Eloranta, Tuula & Kalaja, Sami & Korhonen, Juho & Nykänen, Maija & Välimaa, Raili (2006): *Terveysten portaat. Terveystietoa luokille 7-9*. Helsinki: Otava.

Lehtinen, Ismo & Lehtinen, Tiina & Lukkari, Tero & Soisalo, Soili (2006): *Terveystiedon syke: 7-9*. Helsinki: Edita.

Kosketus. Opetushallituksen verkko-oppimateriaalituotantoa. [viitattu 5.4.2012]
<http://www.edu.fi/kosketus>

Tutkimuskirjallisuus

Aaltonen, Sanna (2001): Ruumiin rajat ja sukupuolinen häirintä. Teoksessa Puuronen, Anne & Välimaa, Raili (toim.): *Nuori ruumis*. Helsinki: Gaudeamus, 107–120.

Aapola, Sinikka (2001): ”Liaan varhaisen” ruumiillisen kehityksen ongelma. Teoksessa Puuronen, Anne & Välimaa, Raili (2001): *Nuori ruumis*. Helsinki: Gaudeamus, 30-44.

Ahmed, Sara (2006): *Queer phenomenology: orientations, objects, others*. Durham: Duke University Press.

Butler, Judith (1990): *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.

Butler, Judith (1988): Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal* 40:4, 519-531.

Halliday, M.A.K. & Hasan, Ruqaiya (1985): *Language, context, and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Holland, Janet & Ramazanoglu, Caroline & Scott, Sue & Sharpe, Sue & Thomson, Rachel (1996): “Don’t die of ignorance.” I nearly died of embarrassment’. *Condoms in Context*. Teoksessa Jackson, Stevi & Scott, Sue (toim.): *Feminism and sexuality. A reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 117-129.

Holland, Janet & Ramazanoglu, Caroline & Sharpe, Sue & Thomson, Rachel (1996): Pressured Pleasure. *Young Women and the Negotiation of Sexual Boundaries*. Teoksessa Jackson, Stevi &

- Scott, Sue (toim.): *Feminism and sexuality: a reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 248-262.
- Holland, Janet & Ramazanoglu, Caroline & Sharpe, Sue & Thomson, Rachel (1998): *The male in the head: young people, heterosexuality and power*. London: Tufnell Press.
- Jackson, Stevi (2006): Gender, sexuality and heterosexuality. The complexity (and limits) of heteronormativity. *Feminist Theory* 7:105, 105-121.
- Jackson, Stevi (1996): Heterosexuality and feminist theory. In Richardson, Diane (toim.): *Theorising Heterosexuality*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Jackson, Stevi (1999): *Heterosexuality in Question*. London: Sage.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993): Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Eeva (2005): *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Karkulehto, Sanna (2006): Seksuaalisen ruumiin modernit teoriat. Teoksessa Kinnunen, Taina & Puuronen, Anne: *Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Helsinki: Gaudeamus, 44–70.
- Kelly, Liz (1988): *Surviving sexual violence*. Cambridge: Polity Press.
- Kontula, Osmo & Meriläinen, Henna (2007): *Koulun seksuaalikasvatus 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Väestöliitto.
- Laukkanen, Marjo (2006): Ekakerta nuorten nettikeskusteluissa. Teoksessa Kinnunen, Taina & Puuronen, Anne (toim.): *Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Helsinki: Gaudeamus, 91-108.
- Liljeström, Marianne (1996): Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 111–138.
- Lähteenmaa, Jaana & Näre, Sari (1992): Tyttötutkimuksen palmikkoja punomassa. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.): *Letit liehumaan: tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9-21.
- Matero, Johanna (1996): Tieto. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 245-269.

- Holland, Janet & Ramazanoglu, Caroline & Sharpe, Sue & Thomson, Rachel (1998): *The Male in the Head: young people, heterosexuality and power*. London: Tufnell Press.
- Näre, Sari (1992): Liisa Älä! Älä! –maassa. Tyttöjen autonomian säätely. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.): *Letit liehumaan: tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–36.
- Oinas, Elina (2001): *Making sense of the teenage body. Sociological perspectives on girls, changing bodies and knowledge*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Oinas, Elina (2001): Ruumiita akatemiassa! Sosiaalitieteellistä välttelyä, innostusta ja teoretisointia. Teoksessa Puuronen, Anne & Välimaa (toim.), Raili: *Nuori ruumis*. Helsinki: Gaudeamus, 17–29.
- Ojanen, Karoliina (2010): Tyttötutkimus. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula: *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 123–127.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009): *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Richardson, Diane (2000): *Rethinking Sexuality*. London: Sage.
- Rojola, Lea (1996): Ero. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 159–178.
- Ronkainen, Suvi & Näre, Sari (2008): Intiimin haavoittava valta. Teoksessa Näre, Sari & Ronkainen, Suvi: *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Rossi, Leena-Maija (2006): Heteronormatiivisuus. Käsitteen elämää ja kummastelua. *Kulttuurintutkimus*. 23:3, 19–28.
- Rossi, Leena- Maija (2010): Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.): *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- Saarikoski, Helena (2001): *Mistä on huonot tytöt tehty?* Helsinki: Tammi.
- Salonen, Marko (2005): *Hiljainen heteroseksuaalisuus*. Tampere: Tampere University Press.
- Yesilova, Katja (2001): Sukupuolittunut seksuaalikasvatus. *Sosiologia*. 38:3, 192–204.
- Yesilova, Katja (2000): Sukupuolittuva ruumis. Fysiologiset muutokset ja itsesuhde nuorille suunnatuissa seksuaalivalistusoppaissa. *Nuorisotutkimus*. 18:4, 36–47.

Verkkolähteet

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallituksen hyväksymä 16.1.2004. [viitattu 5.4.2012]

http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa. Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimisto ja BZga (Saksan liittovaltion terveyskasvatuskeskus).

[viitattu 5.4.2012]

<http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246>